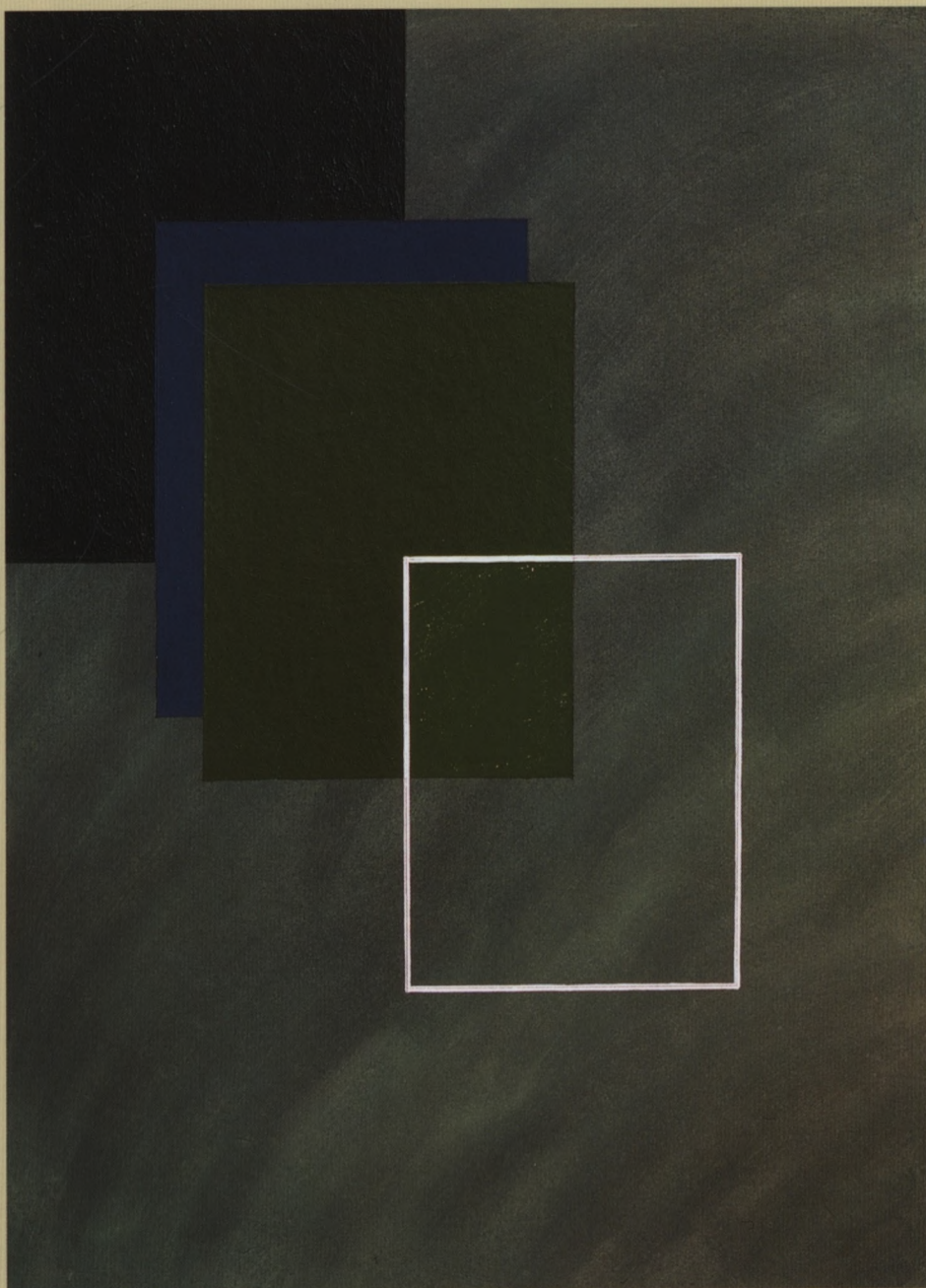

2 0 1 2

MEDI *art*

ORVOSI SZAKMAI
ÉS KULTURÁLIS
FOLYÓIRAT

Főszerkesztő
Dr. Gömör Béla

1

AKADÉMIAI KIADÓ

MediArt

Orvosi szakmai és kulturális folyóirat

Főszerkesztő: DR. GÖMÖR BÉLA

2012/1. szám

TARTALOM

ORVOSTUDOMÁNY

Az immunglobulin szerkezetének evolúciós vonatkozásai – DR. BARICZA ESZTER, DR. BUZÁS EDIT,
DR. FALUS ANDRÁS, DR. NAGY GYÖRGY ■ 3

Ártó mítoszok az epilepszia megítélésének hátterében – DR. HORVÁTH ÁGNES ■ 6

BESZÁMOLÓ

Szív a művészetben – MISLEY NÓRA ■ 11

ORVOSTUDOMÁNY

Tudásmorzsa 1. Sorozat dr. Papp Zoltán professzor emlékezéseiből ■ 12

ORVOSTÖRTÉNELEM

Újabb dokumentumok Kosztolányi betegségről és haláláról – DR. ARANY ZSUZSANNA,
GULYÁS GABRIELLA ■ 14

Dalmady Zoltán soha közzé nem tett írása – DR. GÖMÖR BÉLA ■ 19
A debreceni gyógyfürdők rövid története – DR. SZEKANECZ ZOLTÁN ■ 22

PORTRÉ

Gyermekgyógyász vagyok – aki imádja a pingpongot és a hegedülést – DR. BÁTORFI ISTVÁN ■ 24

ORVOSTÖRTÉNELEM

Töredékek a kinin történetéből – DR. KISS ÁRPÁD ■ 26

IRODALOM

Az időtlen dialógus – Dr. Szirmai Imre ■ 29

Egy nehezen született könyvről – DR. KRUTSAY MIKLÓS ■ 32

Versek – Dr. Kurucz Rita, Dr. Buga László, Dr. Szirmai Imre ■ 34

NYELVMŰVELÉS

Amikor nem mérvadó Arany János – AMBRUS-L. FERENC ■ 35

BESZÁMOLÓ

Az Orvosi Numizmatikai Szakosztály életéből – DR. JAKÓ JÁNOS ■ 36

NUMIZMATIKA

Üzenetek a mának (Latin szállóigék portrés magyar orvosi érmeiken) – DR. JAKÓ JÁNOS ■ 37

KÉPZŐMŰVÉSZET

Aszklépiosz megjelenítése a Szépművészeti Múzeum két XIX. századi
horvát festményén – DR. MATITS FERENC ■ 38

Ki is volt Gala, alias Helena Diakonova igazán? Egy kicsit más
szemszögből... – WÉBER KRISZTINA ■ 40

Egy ókori „leiterjakab” – DR. SÁRY GYULA ■ 45

TUDTA-E ÖN, HOGY...? ■ 48

Szerkesztőbizottság

DR. BUDA BÉLA – PSZICHIÁTER
FEJÉR ZOLTÁN – FOTÓTÖRTÉNÉSZ
DR. GRABARITS ISTVÁN – GYÓGYSZERÉSZ
DR. LAKATOS PÉTER – BELGYÓGYÁSZ
DR. MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS – ORVOSTÖRTÉNÉSZ
DR. MATITS FERENC – MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ
DR. NAGY GYÖRGY – REUMATOLÓGUS

Kéziratok beküldése, szerkesztőségi levelezés

Dr. Gömör Béla főszerkesztő
info@gmrbt.hu

Kiadja az Akadémiai Kiadó
(1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19/d)
évi négy füzetben

Előfizethető és megvásárolható a kiadónál:

Akadémiai Kiadó, Tudományos,
Műszaki és Orvosi Szerkesztőség
1519 Budapest, Pf. 245
Telefon: (06 1) 464 8222; fax: (06 1) 464 8221
E-mail: journals@akkr.hu

Éves előfizetési díj (2012) 4900 Ft áfával

Terjeszti a Magyar Posta Zrt.
Hírlapüzletági Igazgatósága
és az Akadémiai Kiadó Zrt.

ISSN 1789-6894

© Akadémiai Kiadó, 2012

A kiadásért felelős
az Akadémiai Kiadó Zrt. igazgatója
Lapmenedzser: Pók Andrea
Kiadói szerkesztő: Bazsánt Nóra
Termékmenedzser: Egri Róbert
Tipográfia, nyomdai előkészítés: Erky-Nagy Tibor
Nyomás és kötés: NestPress Kft.,
1116 Budapest, Vegyész u. 17–25.
Felelős vezető: Fekete Iván

Megjelent 6,18 (A/5) ív terjedelemben
MediArt 2012/1

A borítón Matzon Ákos festőművész *J. A. emlékére* (1992) című alkotása látható.

A borítót Erky-Nagy Tibor tervezte.

A folyóiratot szemlézi a:

ÚTMUTATÓ SZERZŐINKNEK

A közlés céljából beküldött elektronikus kéziratokat szövegszerkesztővel (MS Word) elkészítve (doc kiterjesztésben), e-mailben kérjük eljuttatni a szerkesztőségbe az info@gmrbt.hu címre.

A szövegszerkesztés egyféle betűtípussal (Times New Roman, 14-es betűméret) történjen. A terjedelem lehetőleg ne haladja meg a 20 000 karaktert szóközökkel. A cikkekben a mondanivaló tagolása érdekében javasoljuk a bekezdéseket, illetve kérjük elkerülni a nagy-, vastagított és dőlt betűs, valamint az aláhúzott szövegrészek használatát.

A képeket, ábrákat, fotókat és táblázatokat külön (JPG vagy TIF) fájlokban, legalább 300 dpi-s felbontásban kérjük mellékelni. Az ábrákhoz, táblázatokhoz a címet és a magyarázó szöveget külön fájlban kérjük mellékelni.

Az immunglobulin szerkezetének evolúciós vonatkozásai

DR. BARICZA ESZTER¹, DR. BUZÁS EDIT¹, DR. FALUS ANDRÁS¹, DR. NAGY GYÖRGY^{1,2}

¹Semmelweis Egyetem, Genetikai, Sejt- és Immunbiológiai Intézet ²Budai Irgalmasrendi Kórház

Az immunrendszer működése rendkívül komplex, biztosítja a szervezet védekezését a kórokozókkal szemben, és gátolja a tumorok növekedését. Feladata a kémiai és biológiai védelem kialakítása a szervezet külső és belső felszínén, valamint a szervezet saját anyagainak megkülönböztetése az idegen anyagoktól. Működése az immunitásban nyilvánul meg, mely szerint rendelkezünk öröklött vagy természetes és adaptív vagy szerzett immunitással. A köztük levő legfőbb különbségeket az 1. táblázatban foglaltuk össze.

A természetes immunrendszer kialakulása

A természetes immunrendszer megjelenését a többsejtű állatok kialakulása hívta életre. A több sejt nagyobb munkamegosztást tett lehetővé, aminek révén bonyolultabb feladatok is megoldhatóvá váltak, azonban ehhez szükség volt arra, hogy az alakuló telep sejtjei képesek legyenek elkülöníteni a „saját” és az „idegen” struktúrákat.

A gerinctelen fajoknak kizárólag természetes immunrendszerük van, elemei olyan molekuláris mintázatok ismernek fel, kötnek meg vagy bontanak le, amelyek az adott mikroorganizmus számára nélkülözhetetlenek, így az evolúció során keveset változtak. Ilyenek azok a mikrobák sejtfalát alkotó, ismétlődő cukormintázatok, amelyekhez hasonlóak a többsejtű szervezetekben nem található meg. A behatoló kórokozók többségét a veleszületett immunrendszer semlegesíti, hiszen az evolúció során az egyes fejlettebb fajokban genomiálisan rögzült a felismerésükhöz szükséges „tapasztalat”. Ebben az evolúciós folyamatban azonban a mikrobák is kialakították válaszreakcióikat, amelyekkel elkerülhetik az elpusztításukat, az így túlélő patogének pedig már képesek elszaporodni a megtámadott gazdaszervezetben. Míg a gerinctele-

nek többségében ezzel a folyamattal egyensúlyt tart – és ezzel a fajfenntartást szolgálja – a gyors szaporodás és a nagy egyedszám, addig a gerincesekre mindez nem jellemző, ezért fajuk fennmaradásának érdekében hatékonyabb immunrendszerre volt szükségük.

Az adaptív immunrendszer kialakulása

Az első alacsonyabb rendű gerinces fajok megjelenésével tehát a veleszületett immunitás rendszerére épülve kialakult az immunrendszer második védelmi vonalaként szolgáló adaptív immunitás, amit gyakran immunológiai ősröbbanásnak is neveznek. Ennek a rendszernek egyik legfontosabb feladata, hogy a természetes immunválasz által el nem pusztított, folyamatosan változó kórokozókat „kiiktassa”, aminek pedig egyik feltétele, hogy rendelkezésre álljon az egyes idegen molekulák felismeréséhez szükséges sejt felszíni receptorkészlet. Ilyen különleges receptorokkal csak a T- és B-lymphocyták rendelkeznek.

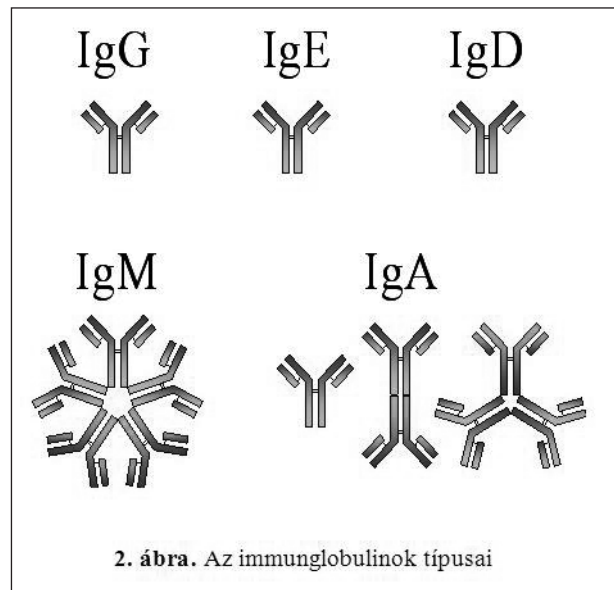
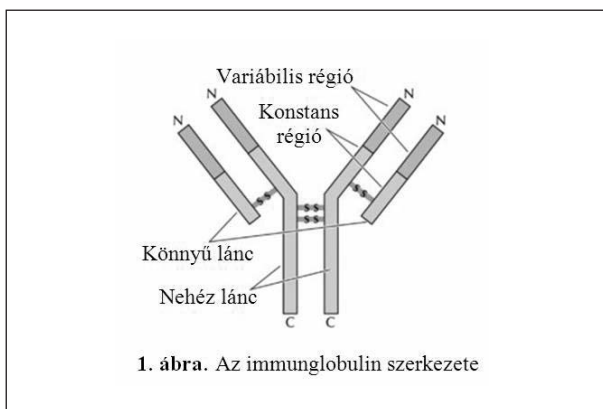
T- és B-sejtek

Minden egyes T-, illetve B-sejtnek egyedi antigénfelismerő receptora van, amely egy adott antigén egyetlen determinánsát (epitópját) képes felismerni. Míg a T-lymphocyták hatásukat közvetlenül fejtik ki, addig a B-lymphocyták védekezése nem közvetlen. Az aktivált B-sejtek effektor funkciójú plazmasejteké differenciálódnak, amelyek oldható antitesteket (immunglobulinokat) választanak el. Ezek a véráramban úszva felismerik a nekik megfelelő antigént, majd hozzákötődve vesznek részt az eltávolításában. A szervezetben található immunglobulinok az antigének rendkívül széles körét tudják megkötni. Ezt a diverzitást a B-sejt genomjában lezajló, ún. szomatikus rekombi-

náció hozza létre, amelynek során az éretlen sejtek immunglobulingénjének szerkezete átrendeződik, majd ez az átrendeződött génszerkezet íródik fehérjévé. Ez a folyamat kizárólag T- és B-sejtekben zajlik le. A T- és B-sejtreceptor-gének szomatikus rekombinációjában két fehérje, az RAG1 és RAG2 játszik kitüntetett szerepet. Amikor tehát ezeknek az enzimeknek a génjei kb. 420 millió évvel ezelőtt először megjelentek a gerincesek genomjában, a sejtek képessé váltak a környező antigéneket legoptimálisabban felismerő receptorokat létrehozni. Az egyes láncokat kódoló gén régiók számtalan kombinációban kapcsolódhatnak, így például egyetlen B-sejt a sejt felszíni receptorának kialakulása során elvileg szinte bármilyen antigénnel szemben képes immunglobulint generálni.

Az immunglobulinok sajátosságai

Az immunglobulinok olyan nagy molekulatömegű fehérjék, amelyek alapvázát egy „Y” alakú monomer alkotja. Ez két egyforma nehézláncból és két egyforma könnyűláncból áll, amelyeket diszulfidhíd köt össze (1. ábra). Méhlepényes emlősöknél a nehézlánc konstans doménje alapján (γ , δ , α , μ és ϵ) öt osztályba vagy izotípusba sorolhatjuk az immunglobulinokat: IgG, IgD, IgA, IgM és IgE (2. ábra). Minden nehézláncnak van egy konstans régiója, amely az egy osztályba tartozó immunglobulinok esetében megegyezik, és egy variábilis régiója, amely csak az ugyanazon sejt által termelt immunglobulinok esetén azonos. A γ , α és δ nehézláncok konstans régiója három doménből, valamint egy kapocsrégióból, míg a μ és ϵ nehézláncoké négy doménből áll. A könnyűláncoknak csupán két típusát ismerjük (λ és κ), és hasonlóan egy konstans és egy variábilis domén alkotja őket.

A variábilis régiót minden nehézlánc esetében egy domén alkotja.

Az immunglobulinok kialakulása

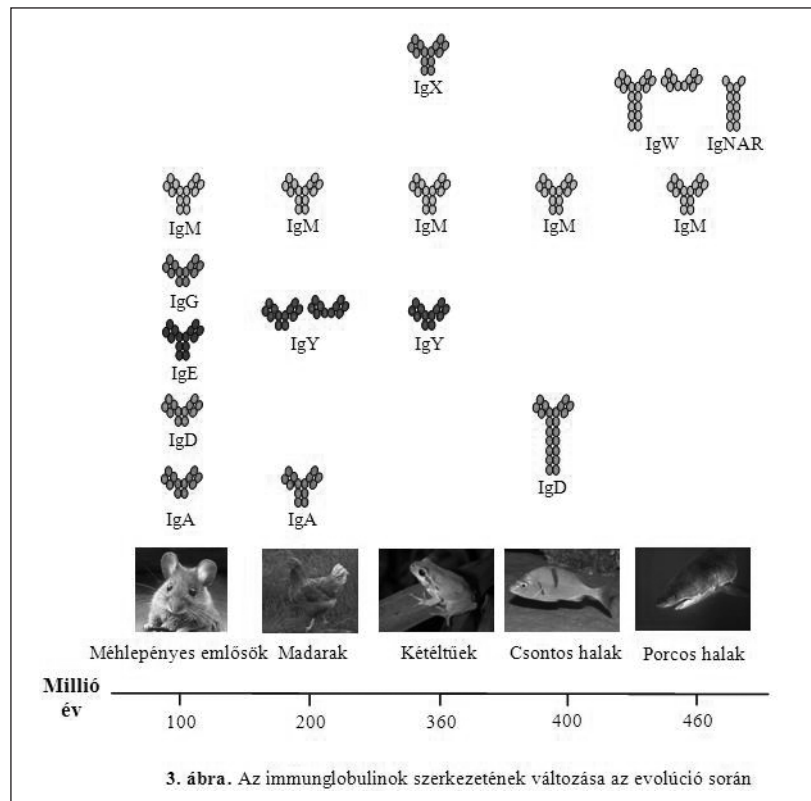
Az evolúció során először a porcos halaknál jelennek meg limfoid szövetek, „igazi” lymphocyták és IgM izotípusú ellenanyagok, amelyek habár nem túl nagy affinitással, de sokféle anyaghoz képesek kötődni. Ezekben a fajokban (cápák, ráják) összesen háromféle típusú immunglobulin található. Az IgM mellett, amely monomer és pentamer formában is előfordul, megtaláljuk az ún. IgNAR (újantigén-receptor) és az IgW molekulákat is. A mindig megtalálható variábilis domének mellett, az IgW-ben összesen hat, az IgNAR könnyűláncában pedig egyetlen konstans domén sem található (pl. dajkacápa). Az IgW szintén két, egy rövidebb és egy hosszabb formában fordul elő. A rövidebb forma feltételezhetően alternatív úton keletkezik, és a gyulladáscsökkentésben van szerepe. A csontos halakban jelenik meg elsőként az IgD, amely mind az egerekben, mind az emberben megtalálható IgD-hez hasonlít. Ez az immunglobulin aztán később az evolúció során eltűnik, és az emlősökben jelenik meg újra (3. ábra).

A szárazföldi élethez alkalmazkodott taxonokban, mint a hüllők, madarak és emlősök, újabb immunglobulin-izotípusok jelennek meg, kialakulnak a komplex limfoid szervek. Az állandó testhőmérsékletűek esetében tovább finomodik a rendszer, hiszen ez a körülmény a kórokozók nagy részének kedvezőbb életfelté-

teleket biztosít. A legősibb gerinces szárazföldi osztályban, a kétéltűekben, az IgM mellett két újabb immunglobulin jelenik meg, az IgX és az IgY. Szekvenciájában és szerkezetében az IgX hasonlít leginkább az IgM-re, azonban funkcióját tekintve IgA-analóg, ugyanis nyálkahártyák felszínén lévő szekrétaumokban található. Az IgY a később kialakuló IgG analógja, feltételezhetően ez az izotípusú immunglobulin áll a legközelebb az IgG és IgE közös őséhez. Csakúgy, mint az emlősök IgG-je, ez a molekula is főként a lépben és csak T-sejt-függő folyamatok során szintetizálódik. Az IgY- és IgG-nehézláncok közti hasonlóság ugyan alacsony, de transzmembránformáik közt már jóval szembetűnőbb. A tojással szaporodó madarak IgY-ja esetében a porcos halak IgW-jéhez hasonló konvergens evolúciós jelenség figyelhető meg. A gerincesek ezen osztályában, a kétéltűektől eltérően az IgY ugyancsak egy rövidebb és egy hosszabb formában található meg. Emellett madarakban jelenik meg először az A izotípusú immunglobulin. Feltehetőleg az IgY-ból jött létre az emlősök IgE-je, és így a méhlepényes emlősökben az evolúció végeredményeképpen ötféle izotípusú ellenanyagot különíthetünk el (3. ábra).

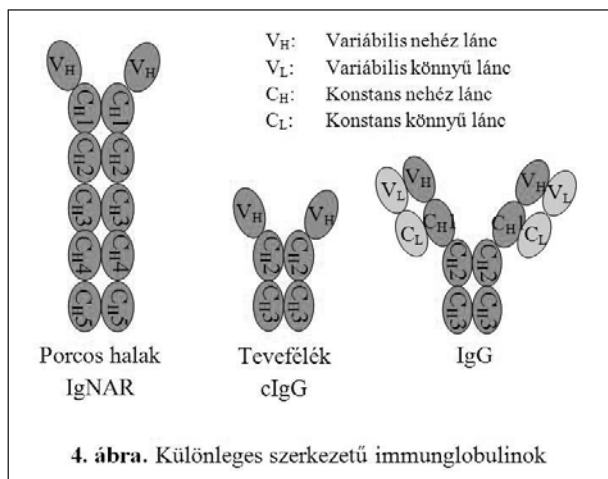
A nanoantitestek

Egyes állatsoportoknak – mint a tevéfélék (dromedár, teve, láma, alpaka) és a porcos halak (cápák, ráják) – egyedi szerkezetű, csak nehézláncból felépülő, ún. nehézlánc-antitestjük van (4. ábra). Ezeket az antitesteket felhasználva állítják elő az ún. nanoantitesteket, amelyek

tulajdonképpen előbbieik monomer variábilis fragmentjei. Ezek olyan autoimmun kórképekben, amelyben autoantitestek általi sejt- és szövetkárosodás lép fel, hatékony terápiás lehetőséget biztosíthatnak. Mindamelllett, hogy hasonló affinitással képesek felismerni az antitest megfelelő epitópját, a teljes antitesttel ellentétben sokkal stabilabbak a hővel (több mint 90 °C-on is képesek antigént kötni) és különböző detergenssekkel szemben. A teljes antitesteknél vízdoldékonyabbak, könnyebben közlekednek a szövetek között, illetve ürülnek ki a vesén keresztül. Emellett nem tartalmazzák a teljes antitest azon régióját, amely a citotoxicitást kiváltó komplement rendszert aktiválhatná. Ezek az antitestfragmentek képesek olyan antigénekhez is hozzákötődni, amelyekhez a hagyományos antitest nem fér hozzá. Ilyen kevésbé hozzáférhető felismerőhelyek a különböző enzimek aktív centrumai, így számos esetben potenciális enziminhitorokként viselkednek. Különböző tumorspecifikus toxinnal, enzimmel vagy radioaktív liganddal konjugálva célzott antitestterápiára is alkalmasak

	Természetes immunitás	Szerzett immunitás
Evolúciós eredet	ősibb	gerincesek megjelenésével
Immunválasz	azonnal aktiválódik	1-2 hét alatt alakul ki
Fajlagosság	korlátozott mértékű	korlátlan mértékű
Immunológiai memória	nincs	van
Antigénre	nem specifikus	specifikus
Másik egyedre átvihető	nem	igen

lehetnek, ezért számos területen potenciális terápiás lehetőséget jelentenek.

Irodalomjegyzék

- Erdei Anna: A természetes és a szerzett immunitás evolúciója és egymásra épülése. *Magyar Tudomány* 2004, 10: 1072.
- Falus András – Buzás Edit – Rajnavölgyi Éva: *Az immunológia alapjai*. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2007.
- Flajnik, M. F.: Comparative analyses of immunoglobulin genes: surprises and portents. *Nature Reviews Immunology* 2002, 2: 688–698.
- Gergely János – Erdei Anna: *Immunbiológia*. Medicina Könyvkiadó, Budapest, 2006.
- Márkus Róbert, M. A.: Az immunrendszer védelmi rendszerei Darwin evolúcióelméletének tükrében. *Magyar Tudomány* 2009, 9: 1093.
- Muyldermans, S.: Single domain camel antibodies: current status. *Reviews in Molecular Biotechnology* 2001, 4: 74. *Single-domain antibody*. (2011. május 19.). Forrás: Wikimedia Foundation, Inc.

Ártó mítoszok az epilepszia megítélésének hátterében

Számos tanulmány, orvostörténeti munka foglalkozik az epilepszia kultúrtörténetével, régi korok betegségmagyarázatával, az ismeretlen, érthetetlen betegség gyógyításának mágikus módjaival. Kevés olyan kórkép van, aminek ilyen nagyszámú elnevezése van, melyek javarészt ijesztőek, félelmet keltőek. Morbus lunaticus, morbus demonicus, stigmata diaboli, nyavalyatörés, frász, rossznyavalya, eskór, ördög-görcs, herkulesi kór, szűfogás, nehézség, nehézkór, Bálint-kór, epilambanein (felgöngyölödés), az egyiptomi nesejet (Istentől jövő veszély) vagy morbus comitialis. Minden kor a maga ismeretei, világképe alapján foglalkozik vele. Természettudományos ismeretek hiányában a betegségmagyarázatok is az adott kor világszemléletét tükrözték. A különböző kultúrkörök mítoszai azonban a helyi sajátosságok ellenére három alapvető érzelmi beállítódásban megegyeztek:

- félelem a betegségtől
 - a betegség okozta szégyen, titkosítás
 - diszkrimináció, amit izolálódás követ.
- Ennek a hármas tagozódásnak a gyökereit,

okait szeretném bemutatni a koronként változó, gazdag hiedelemvilágon, betegségmítoszokon keresztül.

A félelmetes

A legrégebbi források a mezopotámiai betegségleírások; akkád nyelven írnak le drámai módon egy típusos másodlagosan generalizálódt epilepsziás rohamot. Az egyiptomi hieroglifák istenektől származó veszélyként ábrázolják. A démoni eredetet már az Ájurvéda-tradíció is említi, a híres hindu orvos, Sushuruta Kr. e. a VI. században leírta az epilepszia különböző formáit. Azt írja: „a beteg sötét természeti erőkre gondol a roham alatt”. A betegség okaként elsősorban a hideg és nedves természetű Holdról érkező, külső transzcendentális erők általi megszállást fogalmaztak meg. Az ókori ember feltehetően észlelte a kozmikus változásokat, a Hold-ciklust – például a telihold rohamkiváltó szerepét, a gyakori női ciklussal összefüggő ún. katameniális rohamok visszatérő jellegét –, vagyis a betegség összekapcsolása a Holddal bi-

1. ábra. Krisztus meggyógyít egy epilepsziást. Freskó, XI. század. Überlingen, Goldbach-kápolna

zonyos empirikus tapasztalaton alapult. Korai elnevezése a *morbus lunaticus* erre utal. A hold démoni szerepe az ókori római és görög kultúrkörben is megmarad, hiszen a 28 napos holdfázisokat ők is észlelték már. A hermetikus írásokban Hermész Triszmegisztoz megállapítása szerint: „Ami fent van, az lent is, ami lent, az fent is.” Ez a kozmológiai gondolkodás arra utal, hogy azt tartották, az emberben megismétlődnek a kozmosz szabályai. A theurgikus szemlélet még uralkodó, a betegségek isteni, démoni eredetűek. Úgy gondolták, az epilepsziást Szeléné, a Hold istennője sújtja, de megjelenik Mars és Hekaté is, akik a roham és az alvilág metaforáit kapcsolják a betegséghez. A külső démoni erő villámszerűen lesújt, leteperi, görcsös viaskodásba kezd a megszállott beteggel, majd legyőzi, magatehetetlenné teszi. A roham utáni mozdulatlanság, magatehetetlenség a külső szemlélőben halálélményt hoz a felszínre, ami ijesztő és félelmetes.

Az epilepszia gyógy módjai is igazolják a betegséghez való negatív ókori hozzáállást. Sokszor a gyógy módok a betegség tüneteinek is drámaibbabbak voltak. Szerepeltek köztük például a koponyába fúrt lyukak – trepanáció –, amelyeken keresztül a szellemeknek kellett távozniuk. A rómaiak úgy gondolták, hogy a gladiátorok vére, a

kutya vizelete vagy az emberi epe megivása gyógyító erejű, a foka péniszének nyakba lógatása pedig segíthet megelőzni a rohamokat. Az egyiptomiak mellett ők is alkalmazták a koproterápiát.

Az arab, muzulmán világ ártó dzsinnek, gonosz szellemek általi megszállásnak tartja a betegség megjelenését. A korai kereszténység korában félelmetes szent betegséggé transzformálódott – innen származik a *morbus sacer* elnevezés. A Bibliában számos utalást találunk a betegségről. Ismertek és jól dokumentáltak Szent Pál gyakori epilepsziás rohamai. A leírások szerint eksztatikus rohamai voltak. Vélhető, hogy Júdás is epilepsziában szenvedett, őt Jézus gyógyította. A Limbourg testvérek által készített későbbi képen Jézus egy epilepsziás rohamot elszenvedő fiúból űzi ki a rossz szellemet, ami fekete sárkány formájában távozik a fejéből. A „szent betegség” elnevezés azon a megfigyelésen is alapulhatott, hogy a halántéklebeny-epilepsziások között gyakori a fokozott spiritualitás és vallásosság, rohamaik kapcsolódhatnak vizuális és akusztikus hallucinációkkal. A betegek 2–4%-ánál, főleg jobb oldali temporális epilepsziában roham alatt vagy utána eksztatikus érzélesek tapasztalhatók.

A középkorban felerősödtek a boszorkányság és a mérgeztetési elméletek – számos epilepsziás beteg eshetett az inkvizíció áldozatául, hiszen a betegség ördögtől való, erre utal a *stigmata diabolica* megnevezés.

A középkori exorcista rituálék alanyai javarészt epilepsziások és pszichiátriai betegek voltak. Az 1487-ben kiadott *Malleus Maleficarum* részletes ördögűző módszereket tartalmaz, az epilepsziások büntetését írja elő. 1621-ben Thomas Willis *Animal Spirits* című munkájában isteni, démonikus és Hold-eredetűnek írta le a betegséget. A középkori Franciaországban „grand mal”-nak (nagy betegségnek, nagy bajnak) nevezik a rohamot. A reformáció sem hozott lényeges változást, hiszen a *morbus diabolicus* elnevezés magától Luther Mártontól származik. A XVII. század fára festett Votive tábláin a betegséget vagy a védőszenteket áb-

2. ábra. Mateóci mester: Nyavalyatörős és Szent Bálint (részlet), XV. század

rázolták, s templomokban vagy a zarándokutak állomásain helyezték el őket. Védőszentjeik, Szent Vitus, Szent Valentin képesek voltak a megszálló szellem kiűzésére, Szent Bibiána epilepsziások közé zárva tanulta meg gyógyításukat. A betegek számos védőszenhez fordulhattak, Szent Severin, Ubald, Bernard, Cyrakus, Dymphna segítette őket.

A magyar hiedelemvilágban is a démoni, ördögi megszállottság a vezető motívum. Könyves Kálmán és Szent László legendáriumában is sok adatot találunk a kultikus gyógymódokra, elsősorban az ártó szellemek elleni amulettek, gyűrűk hordásában. Sajátos rítus volt például a betegség elásása vagy kenyérre írt démonűző szöveg megevése. A görcsölő beteg mellett gyakran gödröt ástak, és a rohamozó nyálát elásták, vagy ostyában felfogva megetették vele. A tudós Pápai Páriz szárított varjúmájjal, akasztott ember csontjával való gyógyítása is riasztó hiedelemvilágra utal. A hagioterápia (szent tárgyak használata) mellett undort keltő gyógyszerrel, ürülékkel, vizelettel gyógyították a félelmetes kórt.

Amerikában a prekolumbián azték és inka kultúrákban Poma de Ayola krónikáiból ismerjük az epilepsziát. Az inka birodalomban is megjelenik a Hold szerepe, a halál képe, a betegséget „aya huayrá”-nak, a halál leheletének hívták, vagy Tucin, az éjszakai madár támadá-

3. ábra. „Menj ki, tisztátalan lélek, ebből az emberből.”
Miniatura III. Ottó evangéliumból

4. ábra. Kezelés tüzes vassal.
Oszmán kézirat Abulcasis nyomán, XV. század

sának tartották. Újholdkor, teleholdkor tüzes rítusokkal próbálták a betegeket gyógyítani, kiűzni belőlük az ártó szellemet. Az Andok és Peru indiánjai azt tartották, hogy haragos ősök küldenek halálos szelet, ami epilepsziát okoz, mert a beteg megtörte a tabut. A testet megszálló gonosz vagy ördögi lélek, a halál lehelete görcsökben fejezi ki a megszállást. Az azték kultúrában sok isten és istennő származott egyszerű emberektől, például a gyermekágyban meghalt nők istenné váltak, és ők okozzák boszszúból a gyerekek epilepsziáját. Az inka uralkodók között is volt epilepsziás, Capac Yupagui uralkodó felesége is súlyos rohamokban szenvedett. Még a XVIII. században is, egy híres mexikói orvos, Pedro da Horta 1754-es nagy összefoglaló munkájában a betegség hármaskörét fejtegeti: az epilepszia lehet naturális, szupernaturális és transzcendentális eredetű. Prognózisa szerint a betegek megvakulnak, elbutulnak.

A XIX. század kutatásai, elsősorban Jackson és Gowers eredményei az agykéreg működésavarát igazolták, de a XX. század elején a kor tudományos élete mindent fertőzésekkel eredeztetett. Powers dolgozta ki a bacillus epilepticus, epileptococcus teóriáját, úgy tartotta, hogy a vastagbélben tenyésző bacillus okozza a kórt, ezért több évtizeden át 780 beteg vastagbélét távolították el vagy reszekálták.

Korunkban főleg az afrikai kontinensen, a harmadik világ területén élnek még ártó mítoszok. Ugandában a néphiedelem ma is úgy hiszi, hogy az epilepsziát egy gyík okozza, ami a fejben köröz, és szédülést okoz, amit általában roham követ. Malawiban a betegséget egy bogárnak tulajdonítják, ami a beteg hasában mo-

5. ábra. Szent Benedek kiűzi az ördögöt a megszállott fejéből. Rézmetszet, 1579

zog. Marokkóban az epilepsziában szenvedőket „mejnun”-nak hívják, a dzsinnek által megszállottaknak, Szenegálban ugyanígy dzsinneként emlegetik őket. A megszállás alatt erős görcs rázza a testet, és a természetfeletti médiumként használja áldozatát. A melanéz kultúrában haragos ősök vagy ördögi lélek szállja meg a beteget. Zimbabwében a bantuknál és Madagaszkáron hasonló a tradíció.

A betegség mint büntetés és szegény

Miután a rohamokat magyarázni nem tudták, korán jelentkezett a következtetés, hogy a betegség büntetés. Az elkövetett bűn lehetett a tilalmak átlépése, a szabályok áthágása, a tabuk megszegése vagy az ősök bűneinek továbbvitele. A Talmud szerint a betegség főleg szexuális vétkek eredménye, a navajó indiánok szerint incestuosus bűnök következménye. Az incestus több helyen is felbukkan, az egyik védőszent, Szent Dymphna is azért válhatott segítőtvé, mivel apja lefejeztette, miután nem akart vérfertőző kapcsolatra lépni vele. A betegek és családtagjaik a bűnösnek ítélt háttér miatt titkolni próbálták bajukat. A tiltott vágyak miatt az aztékoknál is inkább büntetés a betegség, de a szülők is okozhatnak rossz életükkel gyermeküknek epilepsziát. Afrika számos részén is

úgy tartják, az epilepsziát az ősök szellemének haragja okozza a szokások megtörése miatt. Gyakran ma is ez akadályozza a gyógyszerek alkalmazását. Amikor valaki rohamtüneteket mutat, először tradicionális varázslóval vagy pappal beszélnek a feloldozásért. A megszállótól való megszabadítás különböző rítusokkal történik, ami sokszor sokba kerül a családnak. Ha ezek nem sikerülnek, a család szegényet érez, és titkolózni kezd.

Diszkrimináció, kiközösítés, izoláció

Hammurápi törvénykönyve előírta, hogyha kiderül a megvett rabszolgáról, hogy epilepsziás, vissza lehet vinni, és az ára visszajár, mert az epilepsziás rabszolga értéktelen. A Talmud szerint epilepsziás ember nem lehet rabbi, ha az asszonyról kiderül a betegség, az válóok. Majmonidész szerint nem tanúskodhatnak, mert az epilepsziás nem mond igazat, és nem beszámítható. A római korban abbahagyták a tanácskozást a szenátusban, ha valaki epilepsziás rohamot kapott, ugyanis úgy gondolták, ez intő jel az istenektől. Ezért a rómaiak az epilepsziát *morbis comitalis*nak hívták, hisz az epileptikus roham tönkretette a *comitiát*, azaz a tanácskozást, a roham rossz ómen volt.

A késő középkorban az epilepsziát démoni és fertőző betegségnek gondolták, ezért a beteget eltiltották a szentáldozástól, nehogy megszenteltelítse és megfertőzze a kupát és a tálát. Az a képzet, hogy az epilepszia fertőző, túlélte az évszázadokat, Ruahában ma is külön telepeken élnek az epilepsziások. A betegek sok-

6. ábra. A betegség kiűzése a laboratóriumban. Rézmetszet, XVII. század

szor viselték az őrültség stigmáját, kerülték, izolálták őket. Közismert tény, hogy Pinel szabadította meg láncoktól a közösen bebörtönzött pszichiátriai betegeket és epilepsziásokat.

A stigmatizáló gondolkodás nemcsak a régi korokban és a fejlődő világ területén érvényesül; az Egyesült Nemzetek számtalan tagállamában a 70-es évekig döbbenetes megítélése volt az epilepsziának, például nem volt választójoguk. Indiában nem házasodhattak, megvetettek voltak. Korunkban a pszichoszomatikus orvoslás egyik ismert alakja, a német

spirituális természetgyógyász, pszichoterapeuta Rüdiger Dahlke *A lélek nyelve: a betegség* című könyvében arról ír, hogy az epilepszia feltétlen a pszichiátriai betegségek közé tartozik, a roham alatt a tudat egy másik, nem tudatos síkkal csap össze, a betegekben felhalmozódott düh akar előtörni, a szájuk is a dühtől habzik, zuhanásukban megadják magukat az ismeretlen hatalomnak. A roham kegyetlen harc. A roham alatti bélsárürítés pedig Hádész birodalmára enged következtetni. A duzzasztógát átszakadásához, a földrengéshez hasonlítja a betegséget és a rohamokat. Ezzel a XX. századi irodalom tovább bővíti az ijesztő, démoni, militáns, katasztrófális metaforák körét. Azt mondhatjuk, hogy a félelmet keltő, szégyent okozó, stigmatizáló elméletek, ártó mítoszok átöröklődtek, a betegség megítélése ötezer év

8. ábra.
Füssli, J. H.:
Őrült Kata, 1806.
Az epilepsziát az
elmebetegségek
közé sorolták

7. ábra. Id. Pieter Bruegel: A betegség kimetszése, XVI. sz. Saint-Omer

alatt nem sokat változott. Talán a kollektív tudattalan tartja fogva ezeket a babonákat, mítoszokat, talán az ismeretek hiánya.

Susan Sontag *A betegség mint metafora* című híres munkájában elsősorban a rákról ír, de a könyv bevezető gondolatai minden betegségre érvényesek: „A betegség az élet sötét oldala, a kínosabbik, a terhesebb állampolgárság. Ugyanis minden ember kettős állampolgársággal születik, egyaránt polgára az egészség és a betegség birodalmának. Bár mindannyian szívesebben használjuk az egészség útlevelét, előbbutóbb valamennyien rákényszerülünk, hogy ha rövid időre is, de átlépjük a másik királyság állampolgárának szerepébe. E könyvben nem azt szeretném leírni, hogy mit jelent a valóságban, ha az ember átköltözik a betegség birodalmába, hanem azt, hogy miféle, embert büntető, illetve bizalmas képzetek tapadnak hozzá. Könyvem tárgya nem a betegség maga, hanem a betegség átvitt értelmű és metaforikus alkalmazása. Az én véleményem szerint a betegség nem metafora, és a betegséghez való emberi viszony legigazabb változata – egyben a betegség elviselésének legegészségesebb módja is – az, amely a leginkább meg van tisztítva a metaforikus gondolkodás elemeitől. Tudom, szinte lehetetlen feladatra vállalkozik, aki előítéletek nélkül szándékozik letelepedni a betegség birodalmában, ahol a tájat baljós metaforák népesítik be.”

DR. HORVÁTH ÁGNES
neurológus, Szombathely

Szív a művészetben

Kiállítás a Boehringer Ingelheim magyarországi irodájában

A kezdetek 2006-ra nyúlnak vissza, amikor is a Boehringer Ingelheim hazai szervezete új irodaházba költözött. Felmerült, hogy miként lehetne a modern, sivár, szürke kockatömböt és a munkatársakat körülvevő rideg üveghalmazt barátságos belső környezetté alakítani. Öt művészeti kiállítás után, 2011. december 12-től, a francia Claude Le Lay 33 litográfiája látható a falakon.

A kiállításnak teljesen egyedi jelleget ad, hogy a művek mind a debreceni kardiológus, dr. Czuriga István címzetes egyetemi tanár tulajdonában vannak. A kiállítás megnyitóján a következőket mondta:

„A szakmám révén a világ kardiológiai kongresszusait járva, kb. 20 éve fedeztem fel az egyik nemzetközi konferencián a gyógyszergyári kiállítás zsúfolt forgatagának egyik szegletében egy kis széken üldögélő embert, előtte egy asztalon színes litográfiákkal, az asztal előtt hosszú sorban álldogáló kongresszusi résztvevőkkel, komoly kardiológusokkal. Én magam is beálltam a sorba, és így jutottam az első dedikált Claude Le Lay litográfiához, majd az ezt követő 20 évben a további több mint 30-hoz.

A képek érdekessége, hogy mindegyik a szívvel kapcsolatos, a kiállítás érdekessége pedig, hogy a művész – akivel időközben baráti kapcsolatba kerültem – eddigi összes ilyen jellegű litográfiáját rendelkezésemre bocsátotta, és ezek itt megtekinthetők (összesen 33). Saját bevallása szerint rajta kívül az egész világon csak nekem van meg az összes szívet ábrázoló képe.”

Ki is ez a Claude Le Lay? Francia művész, 1946-ban Párizsban született. Orvosi egyetemet végzett, majd éveken át anatómusként dolgozott. Már gyermekkorra óta érdekelte a festészet. Jelenleg több nemzetközi művészeti akadémia tagja. Főleg nonfiguratív képeket fest, melyek színvilága igen gazdag, témáiban gyakran kötődik az orvosláshoz, de sok egyéb tár-

gyú képe is született. A jelen kiállítás tehát ilyen szempontból különlegesnek számít, hiszen itt csak egy téma, a szív szerepel a képein.

Urbán Zita festő, a Boehringer Ingelheim munkatársa is megosztotta gondolatait a megnyitó résztvevőivel:

„A képeket nézve azon gondolkodtam, hogy az emberi test mennyire meghatározó a művészetben, számtalan alkotás létezik, melynek az emberi test adott ihletet. Mindannyian ismerünk, láttunk már emberi testről szóló festményeket, szobrokat, fotókat..., de biztos vagyok benne, hogy a jelenlegi kiállításához foghatót korábban talán még egyikünk sem látott.

Nagyon különleges kiállítás ez, melynek témája a szív. Ez a szó nagyon emberi, nagyon közeli, és közben mégis olyan

megfoghatatlan, misztikusnak tűnő dolog, testrész, érzés, fogalom. A szív mint motívum jelen van mindennapjainkban, a szobrászatban, az ékszereken, a dekorációkon, sőt a költészetnek is régóta közkedvelt témája.

A szív az a szervünk, amelyet a legtöbbször jelenítenek meg, és amely leginkább bír szimbolikus jelentéssel. A szerelem, a bánat és sok más érzelmek forrása, a lélek lakóhelye. Minden érzelmeket először a szív érez meg, csak utána tudatosul, és majd csak ezután cselekszünk. Hányszor éljük meg életünk során, hogy valami kapcsán »megdobb a szívünk«, »összeszorul a szívünk«, »reped a szívünk az örömtől« vagy éppen »meghasad a szívünk«. Mindezen szimbolikus fogalmak furcsasága, hogy valójában így is éljük meg.”

A kiállítás Budapesten, a Boehringer Ingelheim irodájában, a IX. Lechner Ödön fasor 6. (Millennium Torony I.) alatt, három hónapon át volt megtekinthető.

MISLEY NÓRA
PR-munkatárs

Gyűrött szív

Tudásmorzsa 1.

Sorozat dr. Papp Zoltán professzor emlékezéseiből

Dr. Papp Zoltán (Mezőkövesd, 1942) általános orvosi diplomáját 1966-ban Debrecenben szerezte meg. Képesítései: szülész-nőgyógyász, klinikai genetikus, egészségügyi menedzser. 1972-ben nyerte el az orvostudomány kandidátusa, 1981-ben az orvostudomány doktora tudományos fokozatot. A nemzetközi tudánymetriai értékelések alapján az egyik legnagyobb tudományos teljesítményt nyújtó klinikus Magyarországon. Közel ezer tudományos közleménye jelent meg, angol nyelvű cikkeinek „pontszáma” (impaktfaktora) eléri az 500-at, hivatkozásainak száma közel négyezer, több mint 30 szakkönyvet írt vagy szerkesztett. Egy évet Edinburghban (1978), egy évet Oxfordban (1985), fél évet New Yorkban és Newarkban töltött. Debreceni pályafutása során 1985-ben lett egyetemi tanár, 1990 és 2007 között a Semmelweis Egyetem I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikájának igazgató professzora. Jelenleg az általa 2010-ben alapított Maternity Szülészeti és Nőgyógyászati Magánklinika (Kútvölgyi Premium) igazgatója. Irányít, szervez, betegeket fogad és vizsgál, súlyos nőgyógyászati esetekben véleményez és segít, nap mint nap operál, kollégáinak asszisztál, fiatal orvosokat és kutatókat oktat és nevel. Alapító és tiszteletbeli elnöke öt magyar tudományos társaságnak. Tíz éve szerkeszti a Nőgyógyászati és Szülészeti Továbbképző Szemlét. Számos nemzetközi társaság vezetőségi és négy nemzetközi tudományos akadémia aktív tagja, több nemzetközi folyóirat szerkesztőbizottságában tevékenykedik. Nemzetközileg jegyzett, ismert és elismert orvosegyéniség. 2010-ben Barcelonában a Perinatológusok Világkongresszusán Caldeyro-Barcia-életműdíjat kapott.

Dr. Papp Zoltán (Mezőkövesd, 1942) általános orvosi diplomáját 1966-ban Debrecenben szerezte meg. Képesítései: szülész-nőgyógyász, klinikai genetikus, egészségügyi menedzser. 1972-ben nyerte el az orvostudomány kandidátusa, 1981-ben az orvostudomány doktora tudományos fokozatot. A nemzetközi tudánymetriai értékelések alapján az egyik legnagyobb tudományos teljesítményt nyújtó klinikus Magyarországon. Közel ezer tudományos közleménye jelent meg, angol nyelvű cikkeinek „pontszáma” (impaktfaktora) eléri az 500-at, hivatkozásainak száma közel négyezer, több mint 30 szakkönyvet írt vagy szerkesztett. Egy évet Edinburghban (1978), egy évet Oxfordban (1985), fél évet New Yorkban és Newarkban töltött. Debreceni pályafutása során 1985-ben lett egyetemi tanár, 1990 és 2007 között a Semmelweis Egyetem I. sz. Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikájának igazgató professzora. Jelenleg az általa 2010-ben alapított Maternity Szülészeti és Nőgyógyászati Magánklinika (Kútvölgyi Premium) igazgatója. Irányít, szervez, betegeket fogad és vizsgál, súlyos nőgyógyászati esetekben véleményez és segít, nap mint nap operál, kollégáinak asszisztál, fiatal orvosokat és kutatókat oktat és nevel. Alapító és tiszteletbeli elnöke öt magyar tudományos társaságnak. Tíz éve szerkeszti a Nőgyógyászati és Szülészeti Továbbképző Szemlét. Számos nemzetközi társaság vezetőségi és négy nemzetközi tudományos akadémia aktív tagja, több nemzetközi folyóirat szerkesztőbizottságában tevékenykedik. Nemzetközileg jegyzett, ismert és elismert orvosegyéniség. 2010-ben Barcelonában a Perinatológusok Világkongresszusán Caldeyro-Barcia-életműdíjat kapott.

1. Az első tanítómesterek

A tudományos siker, aki már megízlelte, elmondhatja, nagyszerű érzés. A régi mondás szerint a magas célhoz azonban rögzös, meredek út vezet, amelynek mentén azonban gyönyörű virágok pompáznak.

Amikor 2010 szeptemberében Barcelonában a Perinatológusok Világkongresszusán első ízben nekem adták át a Roberto Caldeyro-Barcia-életműdíjat, az indoklás különösen megérintett: „...a szülészetben kifejtett több évtizedes klinikai, szervező, oktató és kutató munkásságáért, különös tekintettel a 40 évvel ezelőtt általa kezdeményezett genetikai amniocentézis útján nyert magzatvízsejtek kromoszómavizsgálatának kidolgozásában és bevezetésében játszott úttörő szerepéért.” Visszagondoltam, mi minden kellett ehhez és általában egy tudományos felfedezéshez. A körülmények szerencsés találkozása (persze „a szerencse azokat látogatja meg, akik felkészülten várják”), de ezek közül is talán a legfontosabb, hogy legyenek az embernek példaképei, tanítómesterei. És nekem ez volt az

első meghatározó szerencsém, hogy induláskor két olyan tudósprofesszorral hozott össze a sorsom, akiknek a szakmai érdeklődését közel éreztem saját csírázó gondolataimhoz.

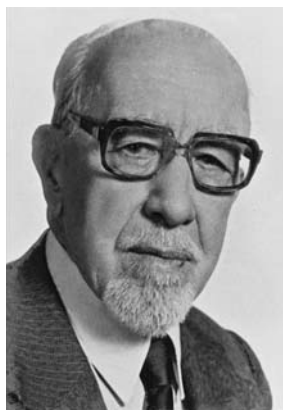
1960-ban érettségiztem Mezőkövesden, az év szeptemberében kezdtem el tanulmányaimat a Debreceni Orvostudományi Egyetemen. A genetikáról érdemben először elsőéves orvostanhallgató koromban, Szabó Gábor professzor előadásain hallottam. Akkor ő 33 éves volt, jól lehet párttámogatással, de szakmailag egyértelműen megérdemelten lett a Biológiai Intézet alapítója. Rajongva hallgattuk végtelenül elegáns előadásait és bátor kijelentését, miszerint nincs nyugati és keleti genetika, genetika csak egy van. Megtalálta a módját, hogy óvatosan, de világossá tegye a sztálini diktatúra kreatúráiról, Micsurinról, Liszenkóról és Lepesinszkájáról alkotott véleményét, és meggyőzött bennünket arról, hogy nem lesz a búzamazgból rozs, ha öntözik, és árpa, ha még jobban öntözik. Gének pedig igenis vannak. Megtanította nekünk a Mendel által leírt öröklődési törvényszerűségeket. Akkoriban már bizonyított tény volt az

örökítőanyag szerkezete, Watson és Crick 1953-ban közölték a DNS (dezoxiribonukleinsav) kettős spirál felépítését, Tjio és Levan pedig 1956-ban, hogy az emberi kromoszómaszám nem 48, mint addig hitték, hanem 46. Bár akkor a tudományos információk terjedése nem percekben volt mérhető, mint manapság, az eredmények bejelentéséhez a keleti blokkban bátorságra volt szükség. Különösen értékelendő ez, ha belegondolunk, hogy a Szovjetunióban Sztálin több ezer természettudóst kivégeztetett, mert eredményeiket és gondolataikat nem rejtették véka alá, és nem csatlakoztak a politika által elvárt áltudományos vonulatokhoz. (Ennek bizonyító képsoraival 1994 szeptemberében szembesültem Kanadában a montreali FIGO Világkongresszuson.)

A tanév végén aztán nagy meglepetésemre a biológiaszigorlaton megkaptam Szabó professzortól életem egyetlen közepesét, mivel nem tudtam a DNS-ről az utolsó tantermi előadáson elmondottakat. Akár meg is buktathatott volna, nyilván azért kegyelemezett meg, mert addig minden vizsgám jeles volt. Érdekes, ezért soha nem haragudtam meg rá, sőt az azt követő 30 évben, amit Debrecenben töltöttem, közel kerültem hozzá. Voltam egyetemi tanulmányi felelős, amikor ő rektor, mindenesetre éveken át nyomon követte genetikai érdeklődésemet. Szakmai eredményeimet mindig értékelte, de láttam rajta, hogy izzadságszagúnak érzi őket. Munkamániásnak és szkriptománnak tartott. Ennek ellenére mindig felnéztem rá, és csodáltam életművészetét. Kordbársony nadrágban tartotta előadásait, és már akkor Svájcba járt síelni, amikor mi még nem tudtuk, hol van a Hajdúböszörménybe induló busz végállomása. A 30 év során sokszor működünk eredményesen együtt. Feltétlenül tanítómesteremnek tekintem.

*

Az elsőéves biológiaoktatás után néhány évig nem hallottam genetikáról, negyedéves koromban viszont Árvay Sándor professzor előadásainak hatására beleszerettem a szülészetbe, és ekkor fogalmazódott meg bennem először, hogy a szülészet tárgyát, a magzatot és a genetikai tudományát összehangoljam. (Magamban ezt magzati orvostudománynak neveztem.) A következő 2-3 évben ezért elkezdtem azon dolgozni, hogy a Szülészeti Klinikára kerülhesek. Ebben elsősorban Jakubecz Sándor tanársegéd

Dr. Árvay Sándor

Dr. Szabó Gábor

volt segítségemre, aki éppen morfológiai szakirányú munkacsoportot szervezett, és az Anatómiai Intézetben diákkörösként eltöltött éveimet ígéretesnek gondolván, elkezdett lobbizni érdekemben Árvay Sándor professzor úrnál. A Szülészeti Klinika társas összejövetelére meghívta zenekarunkat, Árvay professzor szaxofonosként látott, illetve hallott először.

Egyetemistaként nagyon nehéz volt a tanészkező professzorok „közelébe” férkőzni. A tantermi előadásoknál a legtöbb tantárgy keretében többet jelentett a gyakorlatvezetők közvetlen „hozzáférhetősége” révén megszerzett tudás. Soha nem felejttem el legkedvesebb gyakorlatvezetőimet: Dr. Mándi Barnabás (anatómia), Dr. Dezső István (kémia), Dr. Zsindely Attila (biokémia), Dr. Szentiványi Mátyás (élettan), Dr. Dévényi István (kórbonctan), Dr. Uri József (gyógyszertan), Dr. Vághy Imre (sebészet), Dr. Keszthelyi Mihály és Dr. Demény Péter (belgyógyászat), Dr. Takács István (szülészet), Dr. Karmazsin László (gyermekgyógyászat) és Dr. Hüllay József (ideggyógyászat).

A végzésünkkor a rendkívül demokratikus érzelmű Juhász Pál pszichiáter és neurológus-professzor volt az egyetem rektora, aki kizárólag az egyetemi évek alatt nyújtott teljesítményünk alapján osztotta ki az állásokat. Egyenként mentünk be az általa elnökölt bizottsághoz, és megmondhattuk, milyen állást szeretnénk. Akkoriban a szülészet volt a befutó, ezért évfolyamelsőként én is és a második is a szülészetet kérte és kapta. Így kerültem Gardó Sándor barátommal 1966 szeptemberében Árvay Sándor professzor klinikájára és Jakubecz Sándor morfológiai munkacsoportjába.

Árvay professzor korán megérezte a citogenetika jelentőségét és hasznosíthatóságát a szü-

lészetben és a nőgyógyászatban, s egyik munkatársát már korábban elküldte Schuler Dezső professzorhoz, a pesti gyermekklinikára tanulmányútra. Ő azonban hamarosan elhagyta az országot, még mielőtt Debrecenben bevezette volna a módszert, így Gardó Sándorral együtt nekünk adatott meg, hogy Pesten tanuljunk szövettanyésztést és kromoszómavizsgálatot, egyrészt Schuler Dezső professzortól, másrészt Törő Imre professzor támogatásával Török Otília kutatóbiológustól.

Miközben szorgalmasan igyekeztem a szülészet és nőgyógyászat elméleti és gyakorlati

alapjait elsajátítani, minden szabad időmet tudományos kutatómunkára fordítottam. És akkor egyszer Szabó Gábor professzor felhívott telefonon, hogy felkereste egy házaspár, akiknek vérzékenységben szenvedő két fiúgyermekük meghalt, és meg tudnám-e határozni kora terhességben a magzat nemét, mert csak leánymagzat esetén mernék vállalni egy újabb terhesség kiviselését. Fel volt adva a lecke, segíteni is akartam, de főleg bizonyítani, hogy alkalmas vagyok a feladat megoldására. És akkor hozzáfogtam életem első tudományos kísérlet-sorozatához.

Újabb dokumentumok Kosztolányi betegségéről és haláláról

Kosztolányi Dezső 1936. november 3-án halt meg az Új Szent János Kórházban. Eddigi tudásunk alapján¹ szájuüregi daganatot diagnosztizáltak a költőn, még 1933-ban, a *Hajnali részegség* című versének megírása előtt. Több műtéten is átesett, illetve Stockholmban is járt háromszor sugárkezelésen. 1936. augusztus 8-án azonban egy hirtelen rosszullet miatt az Új Szent János Kórházba szállították, ahol gégemetszést kellett végezni rajta. Ettől kezdve nem tudott már beszélni, s ún. beszélgetőlapok segítségével tartotta a kapcsolatot a környezetével. Ezeknek a dokumentumoknak egy megközelítőleg 800 lapból álló része fennmaradt, s az MTA Könyvtára Kézirattárában (MTAKK) hozzáférhető. A tavaly megjelent, „*most elmondom, mint veszttem el*” Kosztolányi Dezső betegségének és

Kosztolányi Dezső a János kórház teraszán.
Amatőr felvétel

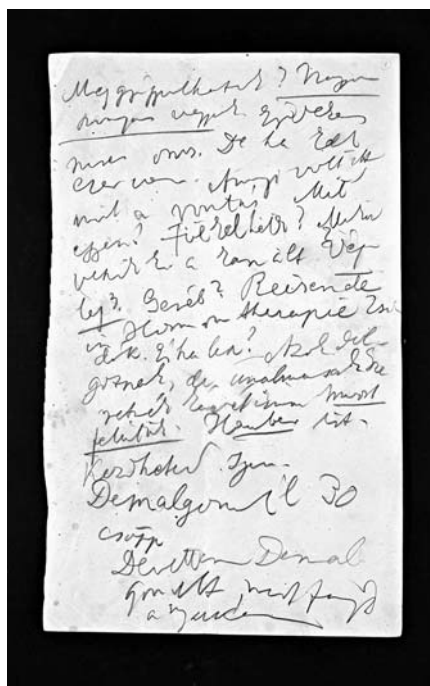
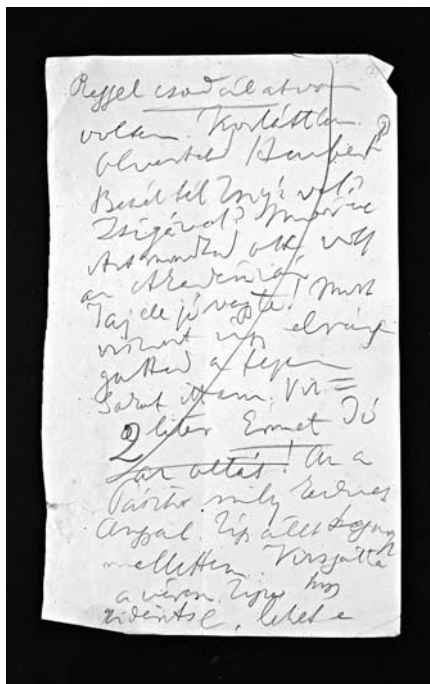
halálának dokumentumai címet viselő kötet (szerk. Arany Zsuzsanna, Kalligram, Pozsony, 2010) nyomtatásban is közli a följegyzéseket, kritikai forráskiadásban, magyarázó jegyzetekkel és további dokumentumokkal (úgy mint kortárs visszaemlékezések, nekrológok, halotti anyakönyvi kivonat stb.) kiegészítve.

Az utolsó följegyzések közlése nem utolsósorban etikai kérdéseket is fölvetett, amire az említett kötet bevezetője is kitért, illetve az elmúlt egy évben vita tárgyává is vált a kortárs kritikában. Nincs arra vonatkozó forrásunk, hogy Kosztolányi jóváhagyta volna a közlésüket, azonban mind feleségének, mind Ascher

Oszkárnak² több ízben is könyörgött, hogy oszszák meg mindenkivel szenvedésének történetét. Utóbbi a következőket írja *Az Est* című na-

pilap hasábjain (1936. november 5.): „Megesketett rá, hogy feltárom utolsó hónapjainak belső történetét, hosszú szenvedése titkait, melyeket rám bízott. »Írd meg ezt [:] a haloklásom«, – »s ez jól fog esni még ott is.« – »Ne feledd azt, amire kértelek.« – »Írd meg, hogy történt.« – »Másra nem is kérlek.«” Mind Kosztolányi Dezsőné, a férjéről írott életrajzi könyvében,³ mind Ascher közölt részleteket ezekből a beszélgetőlapokból. E szemelvények azonban nem adhattak annyira teljes képet, mint a fennmaradt további anyag közreadása, ami Kosztolányi fiától került az MTAKK-hoz, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum (Gellért Oszkár hagyatéka) és az Országos Széchényi Könyvtár (aukciós vásárlás) kéziratárai is őriztek pár lapot.

Irodalomtörténeti szempontból e szövegek inkább életrajzi dokumentumoknak tekinthetők, azonban fölmerülhetnek különböző elméleti kérdések is. Babits beszélgetőfüzeteiről szólván, a 2000-ben megjelent *Szépliteratúrai ajándék* című folyóiratban több olyan tanulmány is napvilágot látott, amely a műfajt sajátos módon értelmezi, és afféle posztmodern vagy épp expresszionista monodrámaként olvassa. Mindenesetre több ízben is előfordult már a művészetek történetében, hogy egy eredetileg más célra szánt eszközt, tárgyat, írást „művészetté” avatnak egy kiállításon való szerepeltetés vagy éppen könyv alakban való kiadás által. Említhetnénk Duchamp polgárpukkasztó akcióját mint az avantgárd mozgalmak egyik jelképét, de akár Van Gogh azon festményét is fölidézhethetjük, amin egy pár parasztcipőt ábrázol. Heidegger szerint (*A műalkotás eredete*) ezzel a gesztussal egy eszközt tett műalkotássá, kiemelve azt „eszközletéből”. Kosztolányi esetében természetesen

másról van szó, azonban a könyvbeli megjelenés mindeképp fölveti a többfajta értelmezés lehetőségének kérdését. Gondolhatunk továbbá híres emberek naplóinak, intim levelezéseinek kiadásaira, melyeket szintén olvashatunk akár szépirodalmi szövegekként is. Az életrajz szempontjából pedig az „utolsó szavak” (a halálos ágyon tett kijelentések) kitüntettségét sem árt hangsúlyoznunk, hiszen ezek a végső megnyilatkozások mindig átértelmezik az előtte lévőköt: végeredményben az alkotó egész életét más megvilágításba helyezhetik.

A Kosztolányi által írt beszélgetőlapok jelentős része családtagjaihoz, a kórházi orvosokhoz, ápolókhöz szól. Ugyan számos író, költő, a korabeli irodalmi élet jeles képviselője is meglátogatta a kórházban Kosztolányit, ezeket a kéziratokat sajnos nem sikerült megtalálni a sajtó alá rendezés éveiben. Föltehetően azok vihették magukkal őket, akiknek a költő a jegyzeteit címezte, az ő örököseikhez kerülhettek, esetleg annak különböző jelzése nélkül, kinek az írásáról is van szó. A megmaradt anyag alapján azonban több orvos kilétére is következtetni tudtunk, mint például Csiky-Strausz Árpád, Safranek János vagy Pásztor doktor, akinek nem ismert a keresztnéve. E kéziratok hiányában mindössze Török Lajos, Hauber László és természetesen Manninger Vilmos nevét tudtuk kapcsolatba hozni Kosztolányi budapesti kezelésével. Legtöbbször azonban az alorvosokat, ügyeletes gyakornokokat, az ápolónőket és a cselédeket szólítja Kosztolányi. A följegyzésekből az is kiderül, hogy ez lényegében már az agonizálás időszaka. Folyamatosan fájdalomcsillapítókat, oltást, morfint kér. Néha akad csak egy-

MTAK Ms4620/126/1.

Tegy [?]
Tettesd vissza
Morfint
megfulladok
Safranek
Tüdőgyulladást nem kapok

a hátoldalon:

Morfin

MTAK Ms4620/126/6.

Végem. Meghalok. Hozz valakit ide
Javítsák a vérkeringést

a hátoldalon:

Hozz valakit ide azonnal

MTAK Ms4620/128/5.

Ne hagyjon itt.
Nagy borralót kap tőlem is.
Mihelyt csöngetek jöjjön
hatkor

6kor

egy irodalmi utalás, például az *Édes Anna* színpadi változatának elkészültére, amit csak a halála után mutattak be, s a szövegkönyvet felesége fejezte be.

Az alábbiakban néhány idézetet hozunk, hogy bemutassuk a kéziratgyűttes jellegét. Az egyes beszélgetőlapok előtt az MTAKK sorszáma olvasható, ahogyan azt a forráskiadás is közreadta. A kézirat szövegét betűhűen közöljük. Jelmagyarázat: *kurzíválás* = egyszeri kiemelés; **vastag betűs kiemelés** = két- vagy többszöri aláhúzással történő kiemelés; < > = utólag törölt, áthúzott szövegrész; | : : | = utólag betoldott szövegrész.

A beszélgetőlapokon kívül számos olyan kortárs visszaemlékezést ismerünk, melyekből a körtörténetre is következtethetünk. Munk Artúr szabadkai orvos például megállapítja,⁴ hogy Kosztolányin még a kezdet kezdetén kellett

volna operációt végrehajtani. Eleinte ugyanis úgy vélték, fogászati problémáról van szó. Munk szerint nem akarták elcsúfítani a költőt, egy esetleges mandibulareszekcióval, mikor már fölfedezték a halálos kórt. Amint dr. Gyenes György, a „*most elmondom, mint veszem el*” kötet lektora személyes közlése révén is megerősítette, jogosan reménykedhettek, az akkor éppen tért hódító, kíméletesebbnek tűnő rádiumkezelésben. Ugyanakkor a kezelőorvos özvegye, Hauber Lászlóné azt állította a hatvanas években készített interjúban – melynek szövege szintén megtalálható a gyűjteményben –, hogy Kosztolányi a rádium okozta szövetelhalások miatt halt meg. Hauber László doktor akkor kezdte meg a kezelést, amikor mások már lemondtak a nagybetegről. Márai Sándor ajánlotta a Kosztolányi házaspár figyelmébe a tehetséges Manninger-tanítványt. Hauber még a

MTAK Ms4620/127/1.

Engem az nem érdekel
Nagyon jól
a reggel is jó volt De most oltást kérek.
De igen.
Mikor kötözöl?
A köhögés *szünőben* szünőben szünőben

a hátoldalon:

Nem fog fájni?
Látja, így semmisülünk meg.
A combomon nincs
egy ép folt a sok szűrástól
Jobb lett volna hamarabb...

MTAK Ms4620/127/10.

Arankám maga az éjszakás?
Bódult vagyok!
Már elmúlt a hatása Lehet?
Frissít az?
Frissít az?
Adjon

a hátoldalon:

Adj | :hígított: | lekvárt, melyet
tegnap küldtek
Utána
Mindegy!
Benne van az egész?

MTAK Ms4620/127/23.

Milyen
Hány csővel ettem
<De akkor mért engedték ide?
Pásztor páratlan orvos.
Rögeszme úgy találok
Csak nem ehetnék egyszer *egy évig*>

a hátoldalon:

Hány csővel ettem?
vizet beleértve?

MTAK Ms4620/129/9.

A személyzet oly buta és pimasz, hogy párját ritkítja!
Lassú, tunya. Vitatkozik velem.

MTAK Ms4620/130/8.

10.000 dollar évi fizetésért nem lennék a St János kórház alorvosa. Isten ugyse.

MTAK Ms4620/130/26.

Vitessen vissza haza!
Kevert port!
Itt pokol!
Hauber kijön
Ne engedjen elpusztulni
Beszéljen velem
Arankát kérd
Küldd Pásztort
itt a folyosón

a hátoldalon:

pocharat

gégemetszés előtt több ízben megoperálta Kosztolányit.

A sors fintora, hogy az egyik legérdekesebb, a vitás kérdésekben leginkább eligazító s talán a legmegbízhatóbb dokumentum, a boncolási jegyzőkönyv a kiadvány megjelenését köve-

MTAK Ms4620/139/9.

Valaki, aki nem tud
1) beszélni
2) enni
3) inni
4) mozogni
5) gyöngye, tehetetlen és munkaképtelen csak a *halál* fia lehet

Lehet. De 50 éves embernél ritkaság.

Mikor lesz vége?

orvost

altatót

Kevert port készíts

Ma kávét kérek

Valamit

több zsebkendőt adj

Mindakettő fáj

a hátoldalon:

Később. Meg fogok halni, Bözsi. De igaz. Érzem. Érzés soha. Csak már itt volna a Nagysága. Adj be még egy kevert port. Ég a villany? *Jaj de rosszul érzem magam.* Kimondhatatlan rossz közérzet.

Most majd vigyetek be! **Nagyon** vegyítsd!

Én már voltam jobban is. *Miért ez a hanyatlás?*

Ez a köhögés? Miért?

Végül pedig meghalok. Hiába szenvedtem. Ez a fölháborító! Pusztulni kellett volna hagyni. Vagy megölni titokban.

De az *akarát* számít. *Én akarom a pusztulást*

tően vált ismertté. Épületátalakítási munkálatok során a Szent János Kórház egyik pincéjéből rég elfelejtett kötetek kerültek elő, melyekben a 30-as évek kézzel írott boncjegyzőkönyvei tanulmányozhatóak.

Mint említettük, Kosztolányi 1936. november 3-án halt meg, a részleges boncolást pedig másnap, azaz november 4-én végezték el rajta. Korábbi forrásaink alapján tudható volt, hogy Kosztolányi halálának közvetlen oka gócos tüdőgyulladás volt. Az alapbetegséget

jelentő rosszindulatú daganat okozta sejtburjánzás, a műtétek és a rádiumbesugárzások révén feltehetőleg már teljesen megszűnt. A most előkerült jegyzőkönyv mindezt alá is támasztja, azonban további érdekességeket is megtudhatunk Kosztolányi életéről és haláláról. A tüdőgyulladás valóban fennállt, sőt előfordulhatott többszöri tüdőgyulladás is a kórházi tartózkodás ideje alatt. A boncolás gennyes hörgő- és hörgőcskegyulladást, valamint a tüdőlebegekben tályogokat állapított meg. Ezenkívül az aorta és a szívkoszorúerek meszesek voltak, ami leginkább az erős dohányzás következményeként léphetett föl. A szívizom fibrózisa és a szívkamrák izomzatának túltengése (szívmegnagyobbodás) pedig akár kezeletlen magasvérnyomás-betegség következménye lehetett. Ha mindezt összevetjük azzal, amit Kosztolányi életviteléről eddig tudtunk, akkor a bonctani jegyzőkönyv megállapításai csak alátámasztják, hogy hajszolt életet élt, s a sok éjszakázás, a napi többszöri kávé és a rengeteg cigaretta, valamint az újságíró foglalkozással járó stressz kiválthatta azokat a testi elváltozásokat, amikről itt olvashatunk.

A jegyzőkönyv nem ad teljes képet, csak a lényeges pontokat rögzíti, azt azonban mindenképpen megállapíthatjuk – mint azt a „*most elmondom, mint veszttem el*” című kötet is bizonyította –, hogy Kosztolányi halálát végül közvetlenül nem a rák okozta. Azt csak találgathatjuk, hogy a rosszindulatú elváltozás vajon valóban az ínyből indult-e ki, vagy esetleg előbb alakult ki a gége vagy a nyelőcső, illetve a légcső környezetében. Kórboncnok szakértőnk, dr. Megyeri József Imre azt a föltevést is megkockáztatja,

hogy a nyelőcsőnél lehetett az elsődleges rosszindulatú daganat, melyből áttét keletkezett a nyakon és a fogínynél is. Ezért is szorulhatott tápszondára, illetve a patológia logikája szerint más tünete, patológiai történése is leszarmaztatható ebből. Van adatunk továbbá arról is – Kosztolányiné életrajzi könyvéből –, hogy Kosztolányi már korábban is, például cselédjük esküvőjén, nyelési gondokkal küszködött. Tudjuk továbbá, hogy a mesterséges táplálás és a sok kórházban való fekvés következtében Kosztolányi szervezete nagyon legyengült, s a sok emberpróbáló kezelés miatt le is fogyott. Az orrszondán keresztüli táplálás föltehetően olyan félrenyeléseket is eredményezhetett, ami a légutak és a tüdők gyulladását okozhatta. A sok szövetelhalás és gennyesedés következtében valószínűleg nagyon erős fájdalmai voltak.

Sajnos a boncolást végző orvos neve nem állapítható meg. A Szent János Kórház eredeti boncjegyzőkönyveiben az 1935 előtti és az 1937 utáni leírásokban minden esetben megtaláltuk a kórboncolást végző orvos aláírását, viszont az 1935-ös és 1936-os dokumentumokban soha nem szerepel a patológus neve. A Szent János Kórház Prosecturája – a Rókus és a Szent István Kórház után az ország harmadik kórboncolást végző osztályaként – 1898-ban kezdte meg működését.⁵ Az intézmény első osztályvezető főorvosa Minich Károly (1869–1938) volt, egészen 1934. júniusi nyugdíjazásáig. Utódja, Borsos-Nachtnebel Ödön (1884–1951) csak két évig vezette a patológiai osztályt, majd 1937 szeptemberétől Debrecenbe került tanszékvezetőnek.⁶ 1937-ben Kálló Antal (1898–1977) kapott osztályvezető főorvosi kinevezést, és látta el ezt a feladatot hosszú időn keresztül. Ily módon tudjuk, hogy ki volt az osztályvezető Kosztolányi boncolásának napján, 1936. november 4-én, de nem sikerült azonosítanunk a költő boncolását végző orvos kilétét.

Úgy véljük, tárgyilagos leírásunkkal, illetve szövegközléseinkkel kegyeleti jogokat nem sértettünk. Kosztolányit, az embert viszont talán még közelebb érezhetjük magunkhoz, mint valaha.

„Csak hús vagyok. Csak csont vagyok.
Gép a fejem. Gép a kezem.
De ami elmúlt, azt tudom.
Sírtam, nevettem az uton.
Én, ember, én. Emlékezem.”
(A bús férfi panasza)

Függelék

Az Új Szent János Kórház 1936-os boncolási jegyzőkönyvében található bejegyzés (4. ábra) (az eredeti jegyzőkönyv megtekinthető a Szent János Kórház Múzeumában):

498/1548 B sebészet.

Kosztolányi Dezső 51 é.

B. 1936 XI 4. + 1936 XI. 3.

[DG: A fogíny rákjának a nyak bal oldalához adott áttéte. Gócos tüdőgyulladás. Tüdőtályog és tüdőgangréna.]

Részleges boncolást végeztünk. Bronchopneumonia confluens partim ad abscedationem vergens lobi superioris et inferioris lateris utriusque. Abscessus metastaticus lobi superioris pulmonis sinistri. Bronchitis et bronchionitis fibrinosa purulenta. Pleuritis adhaesiva extensa lateris sinistri. Atherosclerosis aortae et arterianum coronariarum cordis. Fibrosis myocardi. Hypertrophia ventriculi dextri et sinistri cordis. A nyak baloldalán közvetlen a mandibula alatt kb. férfikölnyi régi műtéti terület, amely egyrészt a szájüreggel másrészt a tracheával közlekedik. Nagy nyaki erek és idegek eltávolítva, a seb felszín tiszta részben heges sarjszövettel fedett. A környezetben illetőleg a nyak jobb oldalán továbbá a tüdő hilusában metastásisra gyanús nyirokcsomók nem tapinthatók illetve nem találhatóak. Metastásis nem található a májban sem. Szövettan: bal tüdőből kivágott darab: gangraena pulmonis.

[A latin szövegrész szó szerinti fordítása, mely nem egyezik meg a leírásban olvasható magyar változattal: Összefolyó és részbeni elgennyesedés felé haladó gócos tüdőgyulladás, a tüdők alsó és felső lebenyében. A bal tüdő felső lebenyének áttétes tályogja. Fibrines-gennyes hörgő- és hörgőcskegyulladás. A bal oldali mellhártya kiterjedt összenövése. Az aorta és a szívkoszorú ereinek érlemeszesedése. A szívizom fibrózisa. A szívkamrák izomzatának túltengése.]

Köszönetnyilvánítás

A boncolási jegyzőkönyv értelmezésében dr. Megyeri József Imre patológus szakorvos volt segítségünkre. Szíves közreműködéséért ezúton is köszönetet mondunk!

Hivatkozások

1. Szállási Árpád: Kosztolányi, az orvosok és a betegsége. *Orvosi Hetilap* 1985, 126: 3218–3222.
2. Ascher Oszkár (1897–1965) színész, előadóművész
3. Kosztolányi Dezsőné: *Kosztolányi Dezső*. Révai, Budapest, 1938.
4. Munk Artúr: A beteg Kosztolányi. *Kalangya* 1937, VI: 193–200.
5. Kálló Antal: A kórbonctani és a kórszövettani osztály (prosectura) története. In: *A Fővárosi János Kórház jubileumi évkönyve. 1710–1895–1970*. Budapest, 1970.
6. Bodó M. – Honti J. – Sugár J. – Tanka D.: *A magyar patológia története*. Medicina, Budapest, 2005.

DR. ARANY ZSUZSANNA
irodalomtörténész, Budapest
GULYÁS GABRIELLA
orvosi könyvtáros, Budapest

Dalmady Zoltán soha közzé nem tett írása

A szóban forgó kinyomtatott szakmai értekezést dr. Kovács Ágota belgyógyász, volt osztályvezető főorvos küldte el szerkesztőségünknek. „Édesapám, dr. Kovács Ferenc szülész-nőgyógyász professzor hagyatékából került elő, tudomásom szerint soha, sehol nem került közlésre” – írja Kovács Ágota, majd így folytatja: „birtokomban van egy hasáblevonat-gyűjtemény, mely az 1925-ben Budapesten rendezett Országos Természettudományi és Technikai Kongresszus orvosi tárgyú előadásait tartalmazza. A cikkek közül változatlan formában 1926-ban megjelent Scholtz Kornél írása a Népegészségügyben, és átírt szöveggel 1935-ben Tóth István írása az Orvoscépzésben. A hasáblevonat-gyűjtemény annak idején úgy került édesapámhoz, hogy Budapesten főnöke, Tóth István szülész-nőgyógyász professzor neki adta át, hogy fejezetében a korrektúrát hajtsa végre. A gyűjtemény mellett van egy feljegyzés: „Így együtt ... a gyűjtemény még soha nem jelent meg.”

Az 1880 és 1934 között élt dr. Dalmady Zoltán maradandóan beírta a nevét a hazai reumatológia, balneológia, valamint sportorvostan történetébe.

Neve szerepel az *Új Magyar Életrajzi Lexikon-*

ban és a *Magyar Orvos-életrajzi Lexikonban* is. Orvosi oklevelét 1902-ben Budapesten szerezte meg. 7 év belklinikai működés után lett fürdőorvos Ótátrafüreden – ami akkortájt a magaslati levegővel történő gyógyítást, például a Basedow-kórét jelentette.

Utóbb a margitszigeti gyógyfürdő igazgató-főorvosa volt, majd a háborúban katonaeorvosként tevékenykedett.

Balneológiai, klimatológiai munkássága nyomán 1912-ben Budapesten egyetemi magántanár „a fizikai gyógymódok” tárgykörében, majd 1928-ban címzetes egyetemi tanár lett.

Érdekes módon hamar felismerte a sportolók egészségügyi vonatkozásainak fontos kérdését. 1913-ban közreadta *A sportolók egészségtana* című művét. Munkásságára emlékezve, 1969-ben a Magyar Sportorvos Társaság Dalmady-émlékérem kitüntetését alapította a legjobbak jutalmazására.

„A Magyar Szent Korona Országai Balneológiai Egyesülete” 1890-ben alakult meg. A történelem úgy hozta, hogy 1920-ban új elnevezése lett, „Országos Balneológiai Egyesület”, s ekkor lett Dalmady doktor a főtitkára. 1929-ben ő szerkesztette az egyesület német nyelvű kiad-

A balneológia multja, jelene és jövőjének biztosítása hazánkban.

Irta: *Dalmady Zoltán dr.* egyetemi magántanár.

A magyar tudósok mindenkor kivették részüket a balneológia s a vele rokon tudományok fejlesztéséből, sőt mondhatni megalapozásából. *Than Károly* ásványvízelemzése során fektette új alapokra az oldatok vegyvizsgálati eredményeinek feltüntetését és értelmezését. Ásványvízben fedezte föl a carbonylsulfidot, egyszerre gazdagítván a chemia és a fürdőtan tudományát. *Zsigmondy Vilmos*, *Szontagh Tamás* geológiai, *Ilosvay Lajos*, *Lengyel Béla*, *Hankó Vilmos* ásványvíztani munkái, *Bókay Árpádnak* a meszes ásványvizekről, báró *Korányi Sándornak* a magaslati klíma bizonyos hatásairól és indicatióiról, *Lenkei Vilmosnak* a nap- és légfürdőkről, *id. Szontagh Miklósnak* a Basedow-kór klimatikus kezeléséről szóló és még sok más jeles szerző balneo- és klimatoterapiái munkái mindenkor nevet és elismerést szereztek a magyar tudományak.

Nagy-Magyarország sok száz ásványvizével, változatos klímájával, virágzó fürdőivel bőven adott anyagot és alkalmat a kutatásnak, melyet az Országos Balneológiai Egyesület mindenkor együttműködve a Budapesti Kir. Orvosegylettel, amelyből származott, *Taufer Vilmos*, *Bókay Árpád*, *Vámosy Zoltán* elnöke alatt immár több mint 30 esztendőn át sikerrel támogatott.

Az ország megcsönkítésével elvesztettük ásványvizeink és klimatikus gyógyhelyeink legnagyobb részét. Ami megmaradt, csak a legszakosított kihasználással tud országos érdekeinknek megfelelni, minek előfeltétele alapos tudományos ismeretünk. A balneológiai kutatómunka tehát fokozott mértékben szükséges. S ha meggondoljuk, hogy a fürdőhelyeken és a gyógyintézetekben a természetadta gyógyító tényező csak centruma, s gyakran nem is lényege a gyógyító berendezésnek, míg a betegek gyógyításában a természetes gyógymódok egész sora kerül alkalmazásra, melyek így a maguk összességében teszik a fürdőkúrát, megértjük, hogy a balneológia fejlesztése nemcsak a fürdők, hanem az összes fizikai gyógyeljárások kutatását is magában foglalja. Ennek lehetősége még mai szűk hazánkban is változatlanul megvan.

Ennek dacára is még kell állapotunk, hogy e tudományok művelésében a külföld mögött elmaradtunk. Míg külföldön hatalmas folyóiratokat táplál a szakszerű kutatás; önálló intézmények vannak a fürdők, az éghajlat, a fizikai beavatkozások tanulmányozására; hatalmas iparágakat foglalkoztat a különböző készülékek előállítása; világforgalmat biztosít egy-egy fürdő mintaszervi berendezése; addig nálunk nem tud kifejlődni az a szellemi légkör, mely e téren kutatásokra és alkotásokra serkent, vagy legalább is módot ad.

A haladás legnagyobb akadálya a kellő képzettségű szakemberek csekély száma, s a kutatás tárgyi előfeltételeinek a hiánya. E két hiány egymással összefügg. Egyetemeinken ma a balneológia s a természetes gyógymódok általában nem részesülnek abban a méltánylásban, melyet megérdemelnének, s amely részükre külföldön biztosítva van. Ha van is a legtöbb klinikának fürdője, vízgyógyintézete s néhány fizioterapiás eszköze, olyan berendezése, mint amivel a modern gyógyfürdők és szanatóriumok rendelkeznek, s melyek használatát, alkalmazását rendelését minden orvosnak tudnia kellene, egyik egyetemünk felszerelésében sines meg. Ez az oka, hogy nem nevelődnek szakemberek s nem folyik e téren tudományos kutatás és munka, s a mindennapi gyakorlat sem alkalmazza e gyógyító tényezőket oly kiterjedésben, mint aminőt megérdemelnék. Ez circulus vitiosus, mely végeredményben nálunk e tudományág elhanyagolására s fejlődni nem tudására vezet, messze kihatva gazdasági életünkre is.

Megjegyzendő, hogy a szakorvosi cím használatáról szóló 149.000/1924. sz. N. M. M. rendelet külön specialitásnak ismeri el a „természetes gyógymódok” (physikai therapia) szakmát, mely nyilván a fürdőtani tudást is megkívánja, s előírja az ehhez szükséges tanulmányokat. De arról nem történik intézkedés, hogy ezek hol volnának megszerezhetők.

Megfelelő oktató és kutató berendezés nélkül sem kellően képzett szakembereket, sem kultúránkhoz illő szakszerű tudományos munkát nem remélhetünk.

Ha ez akadályokat sikerülne elhárítanunk, a mostaninál sokkal nagyobb mértékben vehetnők ki részünket a fizikai gyógymódok megismerésére és fejlesztésére irányuló nemzetközi munkából s eredménnyel folytathatnók speciális hazai problémáink kutatását is. Elég arra utalnom, hogy a budapesti hévizek hatását exakt vizsgálatokkal csak igen nagy nehézségek között tanulmányozhatjuk, mert sem a klinikák, sem a kórházak egyáltalán nem veszik és nem is vehetik őket igénybe. Nincs sehol kórházi berendezésünk gyógyfürdővel kapcsolatban, pedig ez volna tudományos megismerésük egyik alapfeltétele. A Balatont, mely bebizonyítottan a maga nemében egyedülálló balneológiai objektum, csak természettudományi szempontokból ismerjük elég alaposan, míg a balneológiai

problémák egész sorával szolgál. Hazánk éghajlatának vizsgálata kiegészítésekre szorul, hiszen nincs egyetlen egy modern napsugázmérőnk, nem regisztráljuk a légkör lehűtőképességét, a legrövidebb hullámhosszúságú napsugarat, a levegő elektromos tulajdonságait stb., melyek egytől-egyig nagyjelentőségűeknek bizonyultak úgy az elméleti éghajlatban, mint az egészségügy és a klimatoterápia szempontjából.

Hogy e kutatásokban az orvosi, a földtani és hydrologiai, valamint a meteorológiai tudományos intézetek együttműködése gyakran szükséges, az a tárgy természetéből következik.

A nemzetközi munkamegosztás csak bizonyos témák területén van megszervezve — így bizonyos éghajlati kutatásokra —, de van valami hallgatólagos munkamegosztás abban, hogy minden országtól elvárják, miszerint természetadta gyógyító erőit felkeresse, tanulmányozza és az egész emberiség javára hasznossá tegye. Ez nekünk is kötelességünk.

Közvetlen tennivalóink e cél elérésére véleményem szerint a következők volnának:

1. Egy tudományos testület — mondjuk: „Magyar Balneológiai Tudományos Központ” — volna megalakítandó, hogy állami támogatás és esetleg más jövedelmek élvezése mellett, hazánk balneológiai értékeinek felkutatását, tudományos megvizsgálását irányítsa, a többiek együttműködését kívánó munkákat megszervezze, tudományos dolgozatok kiadását biztosítsa stb. Működése hasonló volna, mint aminőt a német „Zentralstelle für Balneologie“ fejt ki. Első munkái közé tartoznék „A magyar fürdők és ásványvizek könyve“ megszerkesztése és kiadása, mely hasonló volna a német, osztrák, francia, japán stb. hivatalos kiadásokhoz.

2. Valamelyik egyetemünk orvosi kara ellátandó volna mindazon berendezéssel, mely a balneológia s a vele rokon tudományok, így elsősorban a fizikai gyógy módok elméleti és gyakorlati oktatására megkívántatik, s módot nyújtana teljes mértékben az önálló búvárkodásra is. E berendezés képezhet önálló intézetet, vagy lehet kapcsolt valamely klinikával, elsősorban belgyógyászati klinikával, anélkül azonban, hogy beteganyagát egyoldalúan korlátozná.

3. Kívánatos, hogy meglévő vagy létesítendő gyógyfürdőinken — elsősorban Budapesten —, valamint a klimatikus gyógyhelyeken, közkórház jellegével bíró intézmények működjenek, egyrészt nagyfontosságú szociális missziót szolgálva, másrészt mint a balneológiai szakkutatás szervei.

A balneológia úgy multjánál, mint jelenlegi gyakorlati használatának néhány jelenségénél fogva méltán keltett bizalmatlanságot az orvostudomány fölépítésében mértékadó körökben, s ez helyes útra terelődésének és egészséges fejlődésének egyik akadálya. Amily óriási előnyöket biztosít a magyar orvostudománynak a helyén alkalmazott túlzottan kritikus gondolkodásmód, éppoly veszélyeket is rejt, ha előítéletté vagy elfogultsággá fajul. Éppen a balneológia és a természetes gyógy módok tudománya terén nagy a veszedelem, s teszi a komoly kutatást fokozott mértékben szükségessé.

ványát, a *Die Balneologische Werte Ungarnst.* 1930-ban a tudományos osztály igazgatója. 1932-ben az egyesület fürdőkiállításának szervezője.

De komoly feladatokat vállalt a reumatológiai egyesület, a Magyar Orvosok Rheuma Egyesülete (MORE) munkájában is. Az 1928-ban megalakult világszervezet, az ILAR első kongresszusát 1929-ben Budapesten tartotta 19 nemzet részvételével. Ennek a nem mindennapi eseménynek — melynek évfordulóján a modern magyar reumatológiai egyesület, az MRE 1989-ben emléktáblát állított a Gellért fürdő halljában

– főtitkára Dalmady Zoltán volt. A nemzetközi reumatológiai folyóirat, az *Acta Rheumatologica* le is róttá háláját ezért — 1934-ben, amikor 54 éves korában elhalálozott, a képen látható fénykép közlésével emlékezett meg róla: „He was the soul of the first Congress of the League, which was held in Budapest...”

A hálás utókor 1961-ben szobrot állított Dalmady Zoltánnak. Kamotsay István alkotása 1961 óta áll a Sportkórház kertjében.

DR. GÖMÖR BÉLA

A debreceni gyógyfürdők rövid története

E kis visszaemlékezés apropóját az a szerencsés esemény ihlette, amikor jelen nagyszerű kiállítású és tartalmú folyóirat főszerkesztőjével „előadásduettet” kellett tartanunk a debreceni MODEM Galéria fürdőkiállításának apropóján. Nyilvánvalóan mindenki számára közsímet, hogy hazánkban a hévízkutak számát tekintve a Tiszántúl messze a leggazdagabb. Már 1794-ben felmerült, hogy a Nagyerdő pihenő-szórakozó hely legyen (pedig akkor a „wellness” kifejezést még messze nem ismerték...). Az ezzel kapcsolatos aktivitás akkor „indult be”, amikor 1818-ban Simonyi Pál (Simonyi óbester) lett a huszárezred parancsnoka. Fontos dátum 1820. szeptember 20., amikor forrásvizet (még nem termálvizet!) találtak a Nagyerdőben. Az „illetékes balneológus” Sándorffi József városi főorvos volt, aki a következőképp fejtette ki véleményét a Városi Tanácsnak: „A színház részére állandó épület keresése közben felmerült egy állandó fürdő felépítésének szükségessége is. 16 éve Bihar vármegye főorvosa lévén, tapasztalatot szerzett az ottani fürdők hasznosítása érdekében. Ezeket kívánja megvalósítani Debrecenben is fürdőház felállításával... Sőt, amint az orvosok, vagy amint a nyavajják kívánni fogják, nemcsak kénköves, hanem vasas, timsós és egyéb fürdőket is készíttetni igyekszem úgy, hogy a tiszta vízzel elkezdve több különböző fürdők legyenek benne...”

Sándorffi korai halála után valószínűleg elhalt volna a lelkesedés is, ha Böszörményi Pál főbíró nem áll az ügy mellé. Miután már Fazekas Mihály megemlékezett róla, hogy a Czina-gáton (a mai Nagyerdei Gyógyfürdő területén) források és gyógyfüvek találhatók, az 1820-as évek elején határoztak a fürdőház építéséről. Az eseményről a mai fürdő falán látható emléktábla eképpen emlékezik meg: „E fürdőtelepen az első fürdőházat Simo-

1. ábra. Az 1826-ben elkészült első fürdőház, mely Povolny Ferenc debreceni építőmester keze nyomán épült. A jellegzetes oszlopos, pilléres homlokzat a számos átépítés ellenére ma is látható

nyi Óbester kezdeményezésére a városkapun kívül építette Debrecen városa 1822-ben Povolny Ferenc debreceni építőmester klasszicista tervei alapján.”

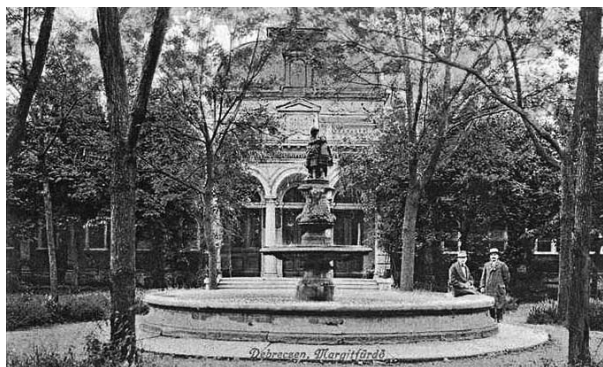
A város a fürdőház építését 1824. július 31-én rendelte meg, melyre Povolny építőmester 15 380 Ft-os árajánlatot adott. Ez magában foglalta a fürdő és a vendéglő terveit és kivitelezését is. A munkát 1824-ban kezdték meg, és az épület 1826. május 1-jére el is készült. A tényleges összköltség, láss csodát, 15 380 Ft volt, pedig a környéken építőanyag alig lévén, a követeket Egerből, a faanyagot meg a hegyekből szállították. A pilléres, timpanonos épület a Nagyerdő egyik ékköve lett (1. ábra). Simonyi

2. ábra. A Nagyerdei Gyógyfürdő termálvizes strandja madártávlatból. A két nyitott termálmédence 1932-ben készült el

óbestér arra is gondolt, hogy huszáraival kialakítsa a városközpontot a Czina-gáttal összekötő homok-sugárutat (Péterfia utca és Simonyi út), melyet kétoldalt fasor szegélyezett. A fürdőt működtetésre 1230 Ft-ért bérbe adták Kiss Orbán Lászlónak. A további fejlesztések keretében 1896-ban megnyílt a gőzfürdő, az épületet pedig többször átépítették, modernizálták.

A fürdő életében nagy fellendülés következett be az első világháború után, amikor az egész országban megnőtt a strandkultusz. A megnövekvő igényekre reagálva 1926-ban alakították ki a 60×20 m-es hideg vizes strandmedencét. A fürdő épületében, ugyancsak Povolny tervei alapján, ebben az évben készült el a Vigadó étterem, amelyet manapság, a későbbi „szocreál” idején (1965) épült betonförméd-

3. ábra. A Margit fürdő egy korabeli képeslapon (Pintye Tibor szívességéből). A fürdő később munkásotthon lett, majd 1960-ban lebontották

nézetű új termálfürdő 1984-ben, az Aquaticum élményfürdő és a Vigadóterasz (szabadtéri étterem) pedig 2003-ban nyitott meg kapuit.

A debreceni termálvíz összetételét tekintve alkáli-kloridos, hidrogén-karbonátos, nátrium-kloridos, jódos, brómos, 65 °C-os hévíz, mely számottevő kalciumot, magnéziumot, metabórsavat és metakovaszavat tartalmaz.

Talán nem mindenki tudja, hogy a történet nemcsak a Nagyerdei Gyógyfürdőről szól. Kevesen emlékeznek a Liszkay fürdőre, amely a mai Szent Anna utcán üzemelt 1847-től néhány évig. Több emlékünkről maradt meg viszont az 1880-as években épült, a Péterfia utca – Füredi út sarkán levő csodálatos épületben működő Margit fürdőről (3. ábra). Mint társasági központ (sajnos) ez volt a munkásmozgalom egyik ked-

4. ábra. A Simonffy utcában (Halköz) működő vízgyógyintézet egy korabeli levelezőlapon (Pintye Tibor szívességéből). Az „intézetben” hideg vizes kezeléseket végeztek

vénytől (Újvigadó) való megkülönböztetésül Régi Vigadónak (Óvigadó) hívnak. Az épületkomplexumot 1940-től a Debreceni Világítási Vállalat működtette.

Közben a mindaddig hideg forrásvízzel működő fürdő életében a másik nagy forradalmat az jelentette, amikor olajkutatás közben, az alföldi, Pávai Vajna Ferenc főgeológus irányításával végzett mélyfúrások során 68 °C-os hévizet találtak a Sámsoni út területén. (Hajdúszoboszló is ekkor indult fejlődésnek.) A strandfürdő is átalakult, 1932-ben két termálstrandmedencét és fedett uszodát építettek. Az épületet 1958-ban nyilvánították gyógyfürdővé (2. ábra). A mai ki-

venc gyülekezőhelye is. Végül a szép épület ennek esett áldozatul: az 1950-es években munkásotthonként üzemelt, majd „lepusztult” állapotban 1960-ban lebontásra ítéltetett. (Ma „csodás” négyemeletes panelházak állnak a helyén...) Végül röviden meg kell emlékeznünk a Halközben (Simonffy utca), a halpiac mellett a század elején létrehozott Vízgyógyintézetéről is, ahol hideg vizes kezeléseket folytak (4. ábra). Ma ez lakóházként szolgál.

A debreceni Nagyerdei Gyógyfürdő is a fürdőkultúra egyik gyöngyszeme, ahova érdemes ellátogatni.

DR. SZEKANECZ ZOLTÁN

Gyermekgyógyász vagyok – aki imádja a pingpongot és a hegedülést

1945. január 12-én Győrszemerén születtem, ahol apám forgalmista volt, majd bélistázták. Viszontagságos kilakoltatás, osztrák menekülttábor után visszakerült a család apám szülőfalujába, Vas megyébe, a Szombathely melletti Vépre. Szoba-konyhás kis házban éltünk, egy nagyjából 40 nm-es lakrészben apám hűgának családjával egy fedél alatt, egyre szaporodva, a szülők a négy fiúgyermekkel. Apám Szombathelyre járt dolgozni, a szakmája lakatos volt. Rendkívüli szorgalma, múltbeli sérelmei meghatározóak voltak az egész család életére. Az általános iskolát Vépen végeztem. Nagy szegénységünk ellenére 11 éves koromtól apám hegedülni taníttatott a faluba került ének-zene szakos Ódor tanár úrral. Havi 50 Ft volt a tandíj – jelentős summa volt az akkoriban. Heti kétszer egy óra a tanár úrnál, szigorú követelményekkel, gyakran véres körömmel mentem haza óráról. A hegedűt szívből utáltam, aztán – mit produkál az élet – jelenleg nagy öröm, isteni ajándék számomra.

1956-ban Szombathelyről Vépre toloncolták Szentidai tanár urat, büntetésből 56-os tettei miatt. A tanítás délig vagy legkésőbb egyig tartott, s a tanár úr vonata három körül ment Szombathelyre, így hívott bennünket, hogy egy-két órát pingpongozzunk vele iskola után. Mellesleg a tanár úr hivatásos pingpong-játékvezető és szerény képességű játékos volt. Megszerettük a játékot. Indult egy járási csapatbajnokság, ahova a tanár úr benevezte a lurkókat. Ettől kezdve mind a mai napig aktív, bajnokságban szereplő játékos vagyok.

Történt, hogy érettségi előtt (Szombathelyen, a Nagy Lajos Gimnáziumban érettségiztem 1963-ban) NB II-es mérkőzést játszottunk a pécsi egyetemi csapat ellen, ahol orvosok, jogászok pingpongoztak. Ez a meccs jelentette életem fordulópontját. A pécsiek az NB II-es csoport legjobbjai voltak, soraikban dr. Pintér András (azó-

ta világhírű gyermeksebész), aki három héttel korábban döntőt játszott országos vidékbajnokságon. Nagy feltűnést keltett, hogy sikerült őt megvernem, s érdeklődtek, hogy mik a továbbtanulási terveim. Testnevelés–biológia szakot terveztem a Pécsi Tanárképző Főiskolán. Azt javasolták, jelentkezsek inkább az orvosira, lehetőségeikhez képest segítenek a felvételin. Hogyan? Én orvosira? Azt hittem, szórakoznak velem. Aztán aludtam rá párat, s

gondoltam, miért ne? Így kerültem az Orvostudományi Egyetemre. Hála az akkori trendnek – munkásgyerekek kollégium, társadalmi ösztöndíj – ment minden, mint a karikacsapás. Öt csodálatos esztendő töltem Pécsen. Megismerem a feleségemet, aki csoporttársam volt, a hatodik évben megszületett Csilla lányom, aki később kilencszeres Európa-bajnok asztaliteniszező lett.

Az egyetem befejezése után (1969) a társadalmi ösztöndíj Szombathelyhez kötött. Öt évig kaptam támogatást, a szabály szerint öt évig a megye rendelkezett velem. Ez a gyakorlatban előnyt jelentett, mivel nagyobb volt a választási lehetőség. A szigorló évet már Szombathelyen töltem feleségemmel. Szerencsés momentum volt a gyermekgyógyászati gyakorlat során Buzás Emil személyes szimpátiája. Ő épp gyermekkardiológus munkatársat keresett kis szak-

Frank professzorral 1977-ben

Dr. Buzás Emil gyermekkardiológus főorvossal a Markusovszky Kórházban, Szombathelyen

mai „fellegvárába”. Engem választott, és ez meghatározta egész szakmai hitvallásomat. Emil szigorú elődöktől (dr. Frank Kálmán, majd későbbi főnöke, dr. Cholnoky Péter) vezérelve engem is rendre, szakmai igényességre nevelt. Hét évet töltöttem a szombathelyi gyermekosztályon. Nagyon jó volt ezen az osztályon dolgozni, ma is nagy szeretettel gondolok vissza arra az időszakra. Igen ám, de a sport, a pingpong változatlanul a második hivatásom volt. Lányom, Csilla egyre többet követelte, hogy ő is pingpongozhasson, vigyem őt is az edzésre. Csilláról hamar kiderült számomra, hogy fantasztikus játékos lesz. Ki nem látja gyermekében az első labdaérintés után, hogy ez a gyerek világbajnok lesz? Én is láttam. Közben megszületett Csilla öccse, Zoli is.

Tolna megyében Tolna község abban az időben a pingpong fellegvárrá nőtte ki magát – hála lelkes edzőjének, Sáth Sanyinak. Fantasztikus elhatározás: irány Tolna! Csupán a kollégák nem tudták elképzelni, hogy én elmegyek Szombathelyről. A család Tolnára költözött, kezdetét vette a napi többórás pingpongyakorlás, közben Zoli fiam is „használható” lett, vele ugyanúgy kezdtem gyakorolni. Gyermekkorzeti ténykedésem mellett szinte főfoglalkozású „pingpongpapa” lettem. Napi szinten, havi szinten, éves szinten egyik cél a másikat követte. Aztán mindegyiket teljesítettük. Érdekes volt, sok munkát, lemondást is követelt, de nem is tudtuk a feleséggel s a gyerekekkel máshogy elképzelni. Aztán „kinőttük” a tolnai keretet, és folytattuk a jövőépítést Budapesten.

Feleségem a MÁV-kórházban (röntgen), én Újpesten kaptam állást (gyermekkorzet). A fő-

városban egészen más életritmus, új kihívások, új emberi kapcsolatok fogadtak bennünket. Nem voltam biztos benne, hogy jól döntöttem, amikor belevittem a családot ebbe a kalandba. Aztán a gyerekek megnyugtattak bennünket. Hozták az eredményeket: válogatottság, korosztályos nemzetközi sikerek, Csilla részéről kilenc Európa-bajnoki cím, öt olimpiai részvétel. Egyszer Zoli fiam is kijutott az olimpiára (Atlanta, 1996). Jelenleg mindkét gyermekem külföldön él a pingpongból – Csilla asztalitenisz-edző Németországban, Zoli pedig Spanyolországban. Feleséggel nyugdíjasként teljes munkaidőben dolgozunk. A pingpong megmaradt kellemes időtöltésnek, szervezett csapatverseny formában.

1999-ben nagy megrázkódtatás ért, miután kiderült, hogy gégerákom van. Köszönet és örök hála dr. Élő János professzornak és munkatársainak, hogy segítettek visszatérni a mindennapi kerékvágásba. Nagy ajándékot kaptam ettől a betegségtől, ugyanis hetekig nem tudtam beszélni, és elkeseredésemben negyven év után elővettem sutba dobott hegedűmet. Azóta a mindennapos gyakorlások nagyon sok örömet okoznak, időről időre új célokat tűzök ki magam elé, sok baráttra tettem szert a zene révén. A rendelőben mindig nálam van a hegedű, ha van egy kis üresjártat, vagy korábban jövök, eljátszok egy-két dalt. Néhány gyerek az én hatásomra kezdett el hegedülni, aminek nagyon örülök. Szerencsére olyan a rendelőnk, hogy mindig van egy-két üres helyiség, ahol nem zavarom a kollégáimat.

Terveim közt szerepel, hogy 70 éves koromig hasznosan dolgozom, aztán méltón megünneplem ezt a kerek évfordulót hegedűszóval, családommal, barátokkal. Végezetül hadd üzenjek Goethe soraival az olvasóknak:

„Ha egy szép élet vágyát őröd,
A múlttal nem szabad törődnöd,
S mindig úgy tégy, ha veszteség ér,
Mint hogyha újjászültén élnél.
Mit akar? – kérd meg minden naptól.
És minden nap felel majd akkor:
Tetteidnek tudjál örülni,
Más tetteit tudd megbecsülni;
Főként ne gyűlölj egy embert se,
S a többit hagyj az Úristenre.”

DR. BÁTORFI ISTVÁN
gyermekgyógyász, Budapest

Töredékek a kinin történetéből

Bevezető: a kinin hatása az orvoslásra, a gyógyszeripar kialakulására kitüntetett jelentőségű. Hasonlóan megkülönböztetett szerepet játszott a kinin a történelem alakulásában bizonyos helyen és időben. A XIX. századtól biztosságot tette az európaiak letelepedését a trópusokon, azaz a geopolitikát befolyásoló tényező lett. Mégis, a malária oki megértése a XIX. század végéig váratott magára. Ez az írás kísérlet néhány mozzanat fölvilágítására a kinin sikertörténetéből a terjedelem miatt sarkított kijelentésekkel.

A váltóláz leküzdésére igény volt: a spanyol-portugál gyarmatosító hullámot a holland, francia, angol követte. A karibi térség „Sepultura de Espanoles” („a spanyolok sírja”) XVI. századi elnevezését a XIX. században Nyugat-Afrikában a „White Men’s Grave” („fehérek sírja”) (portugál eredetű!) követte. „Kerüld el, rettegett a Benini-öböl, Egy túlélő van negyvenből” – szólt a matrózdal. A betegség okát mocsarak kigőzölgése okozta mérgezésnek tartották (malária). A kinin iránt növekvő keresletet nem elégítette ki Dél-Amerika lepusztuló, természetes kininforrása. Stratégiailag előnytelen lett a függés a kínafa-monopóliumtól. Ültetvények létesültek, és a tömegtermesztést követte a nagyipari gyártás. A kinin megváltoztatta a (váltó)láz kezelését (érvágás, purgálás), vele a hipokratészi-galénoszi lázelméletet. A századelőn zajlott a statisztika fejlődése, elterjedése, mely előmozdította a (trópusi) betegségek megértését is.

A kininről: a kínafa az Andok (Peru, Bolívia, Ecuador) 1500–3000 m magas lejtőin őshonos. A spanyol jezsuiták az indiánoktól

lesték el a kínakéreg főzetét a XVII. században. Az indiánok nem váltólázban alkalmazták; az Újvilágba a váltóláz a spanyolokkal (*P. vivax*) és behurcolt afrikai rabszolgákkal (*P. falciparum*) került. A legenda szerint Lojából származó kínakéreg (Loja, Ecuador) főzete mentette meg a perui alkirály, Cinchon gróf feleségének, Condesa Chinconának az életét. Innen a kínafa Cinchona neve, Linné nyomán (1742). A kína szó az inka /kecsua quinqa (kéreg) szóból ered. A belőle készített gyógyszer elnevezése, pl. „perukéreg”, „loxakéreg”, „jezsuitakéreg”, „kardinalispor” európai elterjedése állomásaira utal. A XVIII. századtól Cortex Peruvianus néven hivatalos a gyógyszerkönyvekben. A kéreg pora undorítóan keserű. Talbor (1642–1681) cambridge-i patikus gyógyszert készített belőle. Erős főzetét édes borral elegyítette. Talbor mint Pyretiatro (Lázdoktor) lovagi rangra emelkedett. A XVIII. század elején született a „malária” név az olasz Ramazzini nyomán. A perukéreg jelentőségét a puszkapor felfedezéséhez hasonlította. Torti állapította meg, hogy a kéreg a váltólázakban hat. A kinint Caventou és Pelletier gyógyszerészek 1820-ban izolálták.

A statisztikai elemzés és adatforrások előzményei: a XIX. századra betiltották az Afrikát megnyomorító rabszolga-kereskedelmet. Ezután a brit hadihajók (West African Squadron) évtizedekig cirkáltak a „rabszolgapartok” hajóútjain. Húszezer matróz szolgált a térségben ez idő alatt.

A jól jövedelmező „emberipar” helyébe piacot kerestek Afrikában az ipari forradalom termékeinek, pl. textíliáknak, fémeszközöknek. Cserében

1. ábra. *C. calisaya*, Bolívia.
Szegedi Tudományegyetem, Gyógyszerésztudományi Kar, Farmakognózi Intézet

2. ábra.
Goya: Chinchona
grófnő, 1800

pálmaolajat, kaucsukgumit, kávét, kakaót, fűszert stb. vittek. Míg az őslakosok öröklődő (genetikai polimorfizmus, pl. Duffy-negativitás, sarlósejtes anémia) és szerzett védettséggel rendelkeztek, stabil endémiás területen az európaiak védtelenek voltak. A telepések, a helyőrség tíz-húsz főnyi legénysége átlagosan 2 évig bírta a súlyosan fertőzött régiókat.

1815-ben átszervezték az Admirális egészségügyi szolgálatát, többek között a napóleoni háborúban Németalföldön maláriától harcképtelen angol expedíciós sereg kudarca miatt. 1816-tól kötelezővé tették a betegségi és halálozási adatok gyűjtését. A XIX. századtól rohamosan tért hódított a statisztikai elemzés. 1831-ben a brit Royal Society mellett statisztikai szekció szerveződött. Egyik elnöke Malthus lett. Társadalmi és egészségügyi témájú tanulmányok születtek, pl. „Az amputálás mortalitása”, „A láz statisztikája”, „A tüdőbaj és a szívbetegségek előfordulása”, „Az indiai állomáshelyről hazatérő tisztek mortalitása”. Ezeket a *Journal of the Statistical Society of London* közölte 1838-tól. Kialakult a földrajzi medicina, és feltárta a távoli földrészek betegségeit.

A malária sok néven szerepel: afrikai láz, bengáli járványos láz, Coimbatore-láz, Guzeraz-láz, Seringapamat-láz, Coromandel-láz, mediterrán láz, krétai láz, bagdadi láz, folyami láz, mocsárláz, járványos láz, hánytató láz, parti tifusz. Az admirális 1835-ben utasította hajóorvosait, hogy jelentsék a trópusi szolgálati helyükön előforduló betegségeket. Újabb fordulatot hozott A. M. Tullock tanulmánya a Nyugat-indiai-szigeteken (Antillák) állomásozó

angol csapatok halálzásáról (a *Colburn's United Service Magazin* közölte 1835-ben). A hadügyminiszter, Earl Grey fölismerte jelentőségét. 1814-től lett kötelező a hadihajókon a perukéreg (kinin). 1846-ban az admirális az 1820–1846 között keletkezett hajónaplókat elemeztette dr. Brysonnal, aki 1831–1832 között a nyugat-afrikai flotta hajóorvosa volt. A vizsgált időszak húszezres legénységi „populációt” kínált. Részletek a jelentésből, hivatkozással a hajónaplóra: 1. „...a legénység és egy haditenygerész is a bozotos parton rekedt a reggeli szakadó esőben. 4 vagy 5 nap múlva hatnál jelentkezett a váltóláz...” (Maidstone, 1826, São Tome). 2. „...húszan dolgoztak, hogy csónakkal ellátmányt szerezzenek a partról. Boros kérget ittak mind, Boulbee hadnagy kivételével... aki azután az egyetlen volt, aki belázasodott” (North Star, 1826, Sierra Leone). 3. „...a Gambia torkolatában gyakran megforduló csónakok legénysége boros kérget ivott, ennek tulajdonítható, hogy védettek maradtak a lázzal szemben...” (Etna, 1834).

1847-ben jelent meg Bryson jelentése „Report on the Climate and Principal Diseases of the African Station” címmel. A tanulmány legfontosabb következtetése: „...a cinchonakéreg és a kininszulfát kiemelkedően hatékony a láz kezelésében és megelőzésében, amennyiben helyes módon adják. ...ezt az eddigi szemlélet alábecsülte, de nem merül fel kétely a hatékonyságával szemben...” Bryson jelentéséből kiragadott következtetések: 1. Felismerte, hogy a láz lappangási ideje húsz napon belüli, de tizből kilenc esetben két hétnél rövidebb. A kininadagolás célja: nem csupán a lázkeltő mi-azma elleni „tonizálás”, hanem a partról a hajóra visszatérést követően 2-3 héten belül jelentkező mérgezés! megelőzése: „Nem tudható, hogy a kinin gátolja-e a mérgező anyag (germ [sic!]) behatolását a szervezetbe, vagy kölcsönhatásba lép-e vele – két hétig tartó adagolása a partról visszatérőknek azonban meggátolja a betegség kitörését.” 2. A láz előfordulása lázfészkekhez, földrajzi helyhez, tájhoz köthető, pl. folyótorkolat, mangrove-mocsarak stb., függ az évszaktól. 3. A parttól legalább egy tengeri mérföldnyire biztonságos a horgonyzás. (Az *Anopheles* szúnyog repülési távolsága 1,5-2 km [!], a sárgalázat terjesztő *Aedes* egyipti pedig néhány száz méter. – K. Á.) 4. A kikötés, partraszállás írásos paranccsal, indo-

kolt esetben történjék: pl. vízvétel, tűzifa-, élelembeszerzés. Rövid időt, 1-2 órát vegyen igénybe. Kerülendő a parton éjszakázás. Ha rákényszerülnek, ponyvával védekezzenek a mérges gőzök/gázok ellen.

A Bryson-jelentés hatására 1847-től előírták a hadihajón a kininellátmányt. Borban elkevert kinin egységüvegben, ládában került a fedélzetre (260 mg/30 ml). Standard erősségű, könnyen adagolható, elfogadhatóbb ízű (compliance) gyógyszer volt. Előírták (guideline) fogyasztását partraszállástól a visszatérést követő két hétben. Váltóláz kezelésekor a tünetek megszűnte után két hétig folytatták a kininkúrát. A kininbor biztonságosabb, tengeren könnyebben bevehető volt. A papírba csomagolt kininpor elázott, bevétel közben elfújta a szél. A kininboros egységládákba használati utasítás is került. A hajóorvos nyomon követte az esetet: írásban rögzítette a kininszedés eredményét. Heath hajófelcser írja 1851-es jelentésében: „A Lagos folyón reggel-este kinines bort itattunk a legénységgel, melyet mind bevettek, kivéve két kadét és két matróz a bárkáról. A továbbiakban ez a négy ember súlyos lázat kapott. A 220 emberből emellett csupán néhány könnyebb eset adódott” – írta.

Bryson javaslatai nyomán látványosan csökkent a váltóláz mortalitása, megközelítette a mediterrán éghajlaton előfordulót. Bryson az 1854-es *Navy Medical Report*-ban értékelte a foganatosított intézkedések eredményességét. Javasolta a kereskedelmi hajók ellátását kininborral. Az admirális felkérésére Herschellel és Darwinnal tudományos kézikönyvet írt a tengerésztszteknek *Medicine and Medical Statistics* címen. Bryson az 1854-es az Olaj, azaz Niger folyó expedícióval bizonyította a kininmegelőzés hatékonyságát. A hajóorvos, dr. Baikie végezte a vizsgálatot. Reggel-este adagoltak kinines bort. Egyetlen haláleset sem történt. Baikie naplójában elemezte a kiegészítő terápiát: kinin előtti hánytatás, ópium adása (a kinin íze miatt, a maláriát bevezető rosszullét enyhítésére). Összegezte a kinin mellékhatásait: székrekedésre rebarbara, Seidlitz-por (K-Na-tartarát), Cascarilla, Jalap pilula. Maláriás delíriumban: borogatás, a leborotvált fejen hólyaghúzó, pl. Liquor Littae (cantharidis), pezsgő. Baikie is igazolta Brysont, hogy az érvágás haszontalan, káros. A divatos kalomel adagolását elvetette. A toxikus adagolás (3–30 g

pro die) csak ártott. Írt a malária szövődményeiről. A splenomegaliát vaskészítmény, kálium-jodid, vastartalmú jódtinktúra kitűnően befolyásolja. Növényi főzeteket, pl. Infusio Calumbae vagy Inf. Quassiae, kinin-citrátot, narancshéjjal ízesített pilulában vaskészítményt javasolt. Dyspepsiára Inf. Gentianae, Inf. Cuspariae és NaHCO₃ vagy Inf. Cascarillae, Inf. Calumbae szedését. Lábadozóknak testmozgást, szabadban tett sétát ajánlott.

Eredmények: a nyugat-afrikai brit csapatok mortalitása 1859–1875 között: 1859-ben 666 haláleset/1000 fő, 1875-ben 111/1000. Átlag: 151,45/1000.

A kínafaültetvények és a gyógyszeripar születése: Bolívia, Peru, Ecuador egyik fő exportcikke volt a kínakéreg. A kínafaligeteket rablógazdálkodással irtották, újak telepítéséről nem gondoskodtak. Több nagyhatalom számára stratégiaileg is aggályossá vált a függés. Expedíciókat szerveztek (Weddel, Markham, Spruce, Ross, Ledger) a kínafamagok és a cserje kicsempészésére Dél-Amerikából. Anglia Indiában, Hollandia Batávián (Jáva) létesített ültetvényt a XIX. század közepe táján. A kínakéreg feldolgozása elsősorban holland, német, angol, francia gyárakban történt már az 1820-as évektől. A századfordulóra a kininpiac az amszterdami Kina Buro monopóliuma lett. A világháborúk hatására a kiningyógyszeriparból (és festégyártásból) ágazott el a szintetikus gyógyszeripar kininanalóg kutatása.

Összefoglaló: A kininkezelés sikere paradigmaváltást hozott. Galénosz lázterápiáját, ezzel betegségképét leváltotta az 'oki' terápia és a kininprofilaxis. A kininkezelés kimunkálását, a malária megértését segítette az orvosi megfigyelések statisztikai elemzése. A malária gyógyítása és megelőzése fél évszázaddal a plasmodium és az Anopheles szúnyogvektor felfedezése előtt megvalósult az empiria diadalaként. A kininért megnőtt kereslet életre hívta az évtizedekre előre tervező, tőkekoncentrációt igénylő, négy kontinens „együttműködéséből” fakadó ipari gyógyszer-előállítás. Globalizáció a XIX. században.

Zárszó: quincunx. A jezsuita gyógyszerészek tanították az indiánokat, hogy minden kívágot kínafa helyett ötöt ültessenek, kereszt, quincunx alakzatban.

DR. KISS ÁRPÁD
gyógyszerész, Budapest

Az időtlen dialógus

2402 évvel Szókratész halála után lejegyezte: Szirmai Imre

Történt egyszer, vagy így is történhetett volna: DIOGENÉSZ, akit akkoriban Athén városában dühödt vitái és botrányai miatt „kutyá”-nak neveztek, a tömegből éppen PHAIDROSZT szúrta ki a piacon. Előbb – szokása szerint – sértegetni kezdte, és amikor Phaidrosz a köréjük gyűlt tömeg miatt elillanni nem tudott, és szégyenben maradni nem akart, kénytelen volt vele vitába szállni, a legnehezebben felfogható dologról, a lélekről és annak a testhez való viszonyáról. Válaszaiba azonban hamarosan belezavarodott, mert a színopéi Diogenész – a valamikori pénzhamisító – azt állította nagy hangon és a tőle megszokott vehemenciával, hogy anyagon kívüli lélek nincs, éppen ezért a test és lélek viszonyának kérdése is mondvacsinált. Ráadásul kigúnyolta SZÓKRATÉSZT és az ifjú Platón. Phaidrosz szégyenében alkonyatkor felkereste Szókratészt (aki ellen akkor már vádat emelt a bíróság), és tőle várt magyarázatot. Phaidrosz az idős mestert a lépcsőn ülve találta, és elmesélte neki, hogy mi történt.

PHAIDROSZ : Kedves Szókratész, Diogenész felzaklatott. Úgy gondolom, hogy lélek van, mondjon Diogenész bármit, de a test és a lélek nem békíthető össze, ugyanúgy nem, mint ahogyan az anyag és a szellem sem. Azt mondtam Diogenésznek, hogy a lélek szellemi természetű, erre kinevetett. A legelső kérdésem az volna, hogy miben áll a test és a lélek természetének különbsége.

SZÓKRATÉSZ: Túl gyorsan haladsz, Phaidrosz, hiszen valóban nem tudjuk, van-e egyáltalán lélek. Ha hajlamosak vagyunk a tagadásra, és azt állítjuk, hogy lélek nincsen, akkor ezzel sok embert megsértünk. Tudnunk kell azonban, hogy bármilyen állításunk nem létező dologokról logikailag helytelen és értelmetlen. Például hosszú meséket mondunk egymásnak a kentaurokról, lerajzoljuk, határozott tulajdonságokkal ruházzuk fel őket, holott tudjuk, ilyenek nincsenek.

PHAIDROSZ: Igen-igen, Parmenidész is fejtegeti, hogy a lélek csak azáltal van, hogy be-

szélünk róla. Ha ezt elhinnénk, akkor ebből az következne, hogy csak tőlünk függ, hogy a lélek létezik-e, vagy nem. Ugyanis, ha bármit megfogalmazunk, ami a kimondás és elgondolás tárgya lehet, annak lennie kell. Azt is mondja Parmenidész, hogy ami van, az mindig is volt, mivel a keletkezését lehetetlen kinyomozni. Ha azt gondoljuk, hogy a szellem az anyagból keletkezett, ami mindig volt, akkor ez fordítva is állítható, nevezetesen, hogy az anyag – a dolgok teste – a szellemből is keletkezhetett. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a természetük azonos. Lélek nem keletkezhet a nemlétből, mert az „nem létezik”. Ebből az következne – igazíts ki, ha rosszul mondom –: *Mivel lélek nem keletkezhet, akkor nem is pusztulhat el.*

SZÓKRATÉSZ: Várjunk csak! Tehát azt halottad, és magad is hiszed, hogy van külön test és külön lélek. Azt is elgondolhatod, hogy a lélek a testen uralkodik, amíg együtt van vele, de valahova eltávozik, ha a test elromlik, azaz meghal. Ennek ugyan ellentmond a józan tapasztalás, de nézzük csak hogy Epicurus miért dicséri olyan fenemód Titus Lucretius Carust, aki szerint legnagyobb bajunk a félelem a megszűnéstől, tehát a halálfélelem. ...mert nem vagyunk biztosak benne, hogy a lelkünk nem szűnik meg nyomtalanul. A félelmünkből ered minden alkotásunk, de ebből ered minden tragédia és minden bűn is. A lélek, Lucretius szerint, a testnek éppen olyan része, mint a kéz vagy a láb, tehát anyagi dolog. De jól mondd, nincsen a kettő között harmónia. Hiszen a lélek egészséges lehet, még ha a test beteg is. Állíthatjuk, hogy ez fordítva is igaz? Egészséges marad a test a beteg lélek ellenére? ...vagy lehet így is, úgy is? Tudjuk, mert láttunk már olyat, hogy a lélek akkor is ép egész marad, ha valamelyik testrészünket elveszítjük.

PHAIDROSZ: Honnan tudjuk ezt, Szókratész, hiszen a lélek megfoghatatlan. De ha értem is, azt nem értem, miért beszélünk egyszer lélekről, egyszer elméről. Talán azért, mert a lélek általános valami, amiből mindenkinek van, az elme pedig egyáltalán nem egyforma minden-

kiben, de benne lehet az általános lélekben? Epicurus mondja, hogy az általános lélek a szívben lakozik, vagy az egész testben jelen van? Ha ott van, akkor hol van leginkább?

SZÓKRATÉSZ: Most távolodunk a dolgok magyarázatától. Tegyük föl, hogy Lucretiusnak igaza van, és a test is, a lélek is anyagi természetű. Akkor hogyan lehetséges az, hogy a holttest semmit nem veszít a súlyából, amikor az ember meghal, mivel semmi mérhető nem távozik el belőle? Ha eltávozna, akkor a holttest könnyebb lenne! Nem tudjuk, hogy a lélek miből áll, talán atomokból... Zeuszra mondom: mégis azt gondoljuk, hogy lélek van, mert te mondtad, hogy a létét el tudjuk gondolni. Azt állítod, hogy a lélek és a test ellentétes! Ez szerecse, mert tudjuk, hogy minden dolog az ellentétéből származik: a hideg a melegből, a nedves a szárazból, az élő a halottból és viszont. Akkor a lélek is származhat a testből, hacsak nem fordítva van. Még nehezebb elgondolni, hogy a lélek nem is egynemű. Az egyik jeles tanítványom szerint legalább három részből áll: van *gondolkodó*, *akaró* és *vágyakozó* lélek. Az akaró lélek a mellkasban van, a vágyakozó meg a rekeszizom alatt, a gondolkodó talán a fejben? Nem hiszem, hogy „mindenki fejében”, mert vannak olyan fejek is, amelyek szűkölködnek a gondolkodó lélekben.

PHAIDROSZ: A fejben volna a lélek, Szókratész? Abban a kocsonyás jelentéktelen valamben, amit agynak hívnak? Lehetséges volna, hogy a legmagasabb, leginkább szellemi, isteni részünk a legrondább anyagban székeljen? Ez egyszerűen nem esztétikus! Mondtam Diogenésznek, hogy a lélek tiszta, az elmével, az meg az ésszel rokon. Nem hitte el. Azt mondják, hogy az ész két részből áll: a passzív részből, ez a *nus patheticus*, és az aktív részből, aminek neve *nus poieticus*. Ha meghalunk, a passzív rész velünk együtt szűnik meg, az aktív rész azonban különvállik a testtől, és tovább létezik. Ebből az következne, hogy aki sokat dolgoztatja eszének aktív részét, abban több halhatatlan lélek keletkezik? Gondolom, hogy sokan azért írnak tele annyi papiruszt, mert meg akarják óvni az enyészettől saját *nus poieticusukat*.

SZÓKRATÉSZ: Nem gondolod inkább, hogy a lélek nem összetett, hanem EGY és oszthatatlan? És mivel a pusztulás nem más, mint az alkotóelemek szétválása, ezért a lélek nem pusztulhat el, mert nincsenek alkotóelemei. Féltre

mondom, mert bajom lett emiatt, és másoknak is velem, akik szerint tagadom az isteneket. Ha istenek vannak, azok ugyanolyan szubsztanciák, mint a lélek, éppen ezért én nem tagadhatom őket, és amíg el tudom gondolni őket veled együtt, addig vannak – nem csak nekem, másoknak is vannak. Új isteneket ugyan el tudnék képzelni, de nem akarok ilyet tenni. Látnod, akik ezt mondják rólam, olyasmit tartanak igazságnak, ami nem bizonyítható, mert éppen csak elgondolható. *Kell-e a lélek létezéséhez mindenképpen isteni segítség?* Szerintem nem, de ezt állíthatjuk róla! Az a kérdés, hogy egy elképzelés képes-e egy másik elképzelést alkotni. Mi, filozófusok azt gondoljuk a lélekről, hogy az tökéletes, egységes és egészséges. Ha elfogadjuk, hogy a lélek isteni eredetű, akkor miért is lenne másféle? Azonban tudod-e, Phaidrosz, hogy a lélek beteg is lehet? Ha a lélek beteg, akkor isteni rokonságát elveszíti. *Betegsége viszont ön-maga létét bizonyítja.* Itt van egy kellemetlen kontradikció. Ha lélek nem létezik, akkor nem lehet lelki betegség sem. Akkor a panaszkodó ember bajára más magyarázatot kell keresni. Fiatal tanítványom, Platón és nemcsak ő, hanem ezer évvel utána az ő tanítványai azt mondják majd, hogy minden tudásunk csak visszaemlékezés, ugyanis vannak fogalmaink, amiket nem meríthetünk a tapasztalatból, tehát a léleknek ezeket már a születésünk előtt ismernie kellett. De ők sem tudják megfejteti majd, hogy hol voltak ezek a fogalmak, mielőtt belénk kerültek.

PHAIDROSZ: Én nem látok olyan messzire, Mesterem, de említetted a lélek betegségeit, mint annak bizonyítékát, hogy lélek van. Kérlek, hogy térjünk át most a gyógyítókra, akik oly nagyon elszaporodtak az utóbbi időkben. A lélek betegei mind Aszklepión papjainhoz mennek, akik azt híresztelik magukról, hogy a hozzájuk forduló lelkét gyógyítják. Én azonban nem látok mást, mint panaszkodó görögöket, akik azt állítják, hogy a lelkük sérült meg; *talán azért mondogatják, mert ezt hallják másoktól.* Mivel a lélek baja csak akkor derül ki, ha az a betegen kívül a beteg viselkedése miatt a többieknek is kellemetlen, és mivel a legtöbb lelki bajt emberek okozzák embereknek, azt gondolom, hogy ezek a lélekgyógyítók az igazságot keresik az emberben, mégpedig mindig annak az igazságát, aki hozzájuk jön. A panaszkodónak a saját igazságát akarják visszaadni. De mivel

az igazság is csak elképzelés, tehát szellemi természetű, a lélekgyógyítók a lélekhez a kulcsot a beszédben – egy másik szellemi eredetű dologban – vélik megtalálni.

SZÓKRATÉSZ: Így van, bizony. Azt mondja Gorgiasz, hogy a beszéd és általa a költészet úgy tudja kiűzni a lélekből az érzéseket és hangulatokat, mint ahogyan az orvosságok távolítják el a testből a rossz nedveket. A lélekgyógyítók tudják, hogy mit keressenek, ezért keresik a beszéd segítségével, a betegekkel együtt az *igazságot*. A tudásunk és a lelkünk – úgy tűnik – kapcsolatban áll egymással. Ezzel szemben az Aszklepión szomszédságában működő, túlságosan is serény *ideggyógyítók* nem az igazságot keresik az emberben, hanem a *hamisságot* akarják megtalálni. A hamisság azt jelenti, hogy az emberben elromlott valami. Azt akarják a szenvedővel elhitetni, hogy a hamisság a bajok oka is, meg eredménye is. A hamisság a gonosz, mert az anyagi természetű, ezáltal megérinthető és megfogható. Beláthatod, hogy ez egészen más, mint amit a lélekgyógyítók gondolnak és tesznek. Ezek miatt az ellentétek miatt a lélekgyógyítók és az ideggyógyítók nem nagyon szeretik egymást. Persze elfogadom, hogy sokkal értékesebb és kellemesebb az eszmevilág köreiben szárnyalni, mint a földszagú valóság göröngyei között botorkálni, beteg testek váladékait szagolgatni és tapogatni. A lélekgyógyítók is azt mondják, hogy igen, az ember göröngyök közt jár, de a beszéd segítségével az ideáktól elszakadt valóságot – amitől az emberek lelke szenved – öltöztessük vissza ideákká. Ezáltal lesznek ezek a valóság helyén a lélek betegségének okai, úgymint: *társadalom, sors, meg nem értés, házastársi rossz viselkedés, szeretet-hiány, velünk született hajlam, lelki egyensúlyzavar* stb., tehát minden olyan megfoghatatlan dolog, amely csak a kimondásával létezik, és ha sokat mondjuk, akkor ártó hatása a kimondásával megszüntethető.

PHAIROSZ: Lehetséges, hogy az emberek-nél is, úgy, mint az állatoknál – mondja Krotón –, az érzékszervekből idegszálak indulnak ki, és ezek az agyba csatlakoznak, ezért az agy az érzékelés központja. Én azt gondolom, Szókratész, hogy az ideggyógyítók is tudják, hogy a lélekkel törődni illik, de ők a léleknek csak azzal a részével foglalkoznak, ami az anyagból – talán az agyból – jön (amit én nem hiszek), és szándékosan nem törődnek azzal, ami azon kí-

vülről jön. Ezáltal azonban kénytelenek elismerni, hogy a léleknek van agyon kívüli része is, mert ha nem volna, akkor lélekgyógyítókra nem volna szükség, csak rájuk, akik a lelket nem ismerik egészben. Az elmének is csak ahhoz a részéhez férnek hozzá, ami az agyból jön. Az ideggyógyítók azzal foglalkoznak, ami a megfogható, megtapasztalható világban van. Parmenidész szerint csak a világi dolgokból származik a *tudás* és az *ismeret*, és ezektől el kell különíteni a *hitet* és a *vélekedést*. Az utóbbival, azt gondolom, inkább a lélekgyógyítók foglalkoznak.

SZÓKRATÉSZ: Eljutottunk valahova. Mivel a lélek megfoghatatlan, és mivel azt gondoljuk róla, hogy egy része halhatatlan, ezenkívül létezését még a betegségei is bizonyítják, azt kellene alaposan megvizsgálni, hogy hol van, és hogyan képes hatni a testre és saját magára. ...és tudod, Phaidrosz, elmondom, de leírni még nem merem, hogy nemcsak minden emberi fogalom, hanem minden emberi cselekvés is meghatározott, és mivel kettős természetű, lelki meg testi egyszerre, és mivel ezek öröktől fogva vannak, ezáltal meghatározottak, tehát emberi gondolatok és cselekedetek felett nincsen jogunk ítélni. Kivéve azt az esetet, ha az emberek a cselekedeteikkel másoknak kárt akarnak okozni, még inkább, ha kárt okoznak. Még nem jött el az ideje, hogy valaki kimondja, hogy *a másik ember bensőjébe nem pillanthatunk bele, mivel nem tudhatjuk, hogy milyen szándék ösztökélte az egyéneket cselekvésre, így mások tetteiről csak a mindenkori eredmény alapján ítélkezhetünk*. Amiket a lélek bajainak hiszünk, azok is eredmények, sok dolog eredményei, amiről elképzelésünk lehet, de csak a látható bajokról lehet tiszta fogalmunk.

Hogy mi a lélek, és ehhez az embernek mi köze van, és hogy micsoda az ember ebben a zavaró kettőségében, azt nem a fantasztikus nézeteket valló filozófusoktól, hanem csak a tapasztalatokra támaszkodó medicinától tudhatjuk meg – valamikor.

Úgy emlékszem, Phaidrosz aznap este nem kérdezett többet; ő még nem tudhatta, hogy mi az a „medicina”. A kertben a sötét ciprusok árnyéka összeolvadni látszott az éggel, egy aszszony énekelt a gyermekének, valahol kutyák ugattak. Szókratész azt mondta, hogy hamarosan lefekszik, mert kevés olaj van a mécsesében.

„Fel kell készülnöm arra, hogy a bíróság előtt tanulatlanokkal vitázzak – mondta halkán. – Az ilyen vita a legnehezebb. Anütosz, Melétosz és Lükón nem bocsájtják meg nekem, hogy okosabb vagyok náluk, még ha azt állítom is, hogy semmit se tudok.” Te pe-

dig menj vissza holnap Diogenészhez. Nem olyan rossz ember az, mint amilyennek mutatja magát. Ha valaki ilyen hevesen véd egy eszmét, az csak azt jelenti, hogy neki, saját magának is baja van vele.

Egy nehezen született könyvről

Gyermekkoromban néhai nagyapám könyvtárából ránk maradt könyvek között találtam egy kis vaskos, vörös vászonkötésű, az 1800-as években kiadott lexikont, amelynek végén néhány fekete-fehér képtábla volt. Ezek egyike különböző rendekhez tartozó szerzeteseket ábrázolt csoportkép formájában. A könyveket a háború szétszórta, de ez a kép megmaradt emlékezetemben. Azóta mindig szerettem volna megismerni a szerzetes-társaságok viseletét és titokzatosnak tűnő életét.

Első egyetemi évemben Pécssett még találkoztam ciszterci, jezsuita és irgalmasrendi szerzetesekkel (a Szent Mór-kollégiumot is a ciszterciek vezették), de 1949-ben a rendeket felszámolták. Amikor 1958-ban Keszthelyre kerültem, Rakos József tanár, a Festeticskastélyban lévő Helikon Könyvtár igazgatója sokat segített az orvosi irodalom beszerzésében. Az akkori könyvtárközi kölcsönzési rendszer *bérméntve* külföldről is meghozatott bármely szakkönyvet, illetve (mikrofilmen) cikket. A könyvtár katalógusát böngészve találtam meg P. H. Hélyot XVIII. századi, nyolckötetes, német nyelvű könyvét a szerzetesrendekről. Mivel a nagyalakú, gót betűs mű helybeni átolvasása reménytelen feladatnak látszott, legalább a képeket kifényképeztem belőle.

1972-ben Ajkára költözve kapcsolatba kerültem P. Szabó Flórisal, a pannonhalmi főapátság könyvtárossal. Vendégeként több alkalommal időztem a monostorban, és átnéztem a szerze-

tesrendek történetével foglalkozó könyveket. 1974-től jelentek meg „A szerzetesség lexikona” című, olasz nyelvű munka vaskos kötetei, amelyek a rendház társalgójában szintén rendelkezésre álltak. (A hatalmas mű 2004-ben zárult le a X. kötettel.) Flóris atya olyan bizalmat mutatott irányomban, hogy kölcsön is adott egy-egy kötetet belőle. (Ma melyik könyvtár tenné ezt meg?) A főként a rendi lelkeséggel és rendtörténettel foglalkozó munka sajnos csak elvétve szólt a rendi címerről és ruházatról. P. Dóczy

L. Zsigmond Domonkos-rendi ajkai plébános barátom segítségével felvettem a kapcsolatot a magyarországi szerzetesrendek egy-egy tagjával, akik a feloszlítás után többnyire plébánosként helyezkedtek el. Zsigmond atya könyvtárában hozzájutottam L. Pastor „A pápák története” című német nyelvű könyvsorozathoz.

Már 1984-ben, második római utazásom során is sokat bosszankodtam azon, hogy az útikönyvek a lépten-nyomon előbukkanó, kisebb templomoknak még nevét sem említik. Egy római antikváriumban a földre halmozott könyvek között egy pápai évkönyvre bukkantam. Eddig még nem volt kezemben ilyen kiadvány. Ebben megtaláltam a rendek római székházainak címét. Írtam nekik, mellékelve egy olasz nyelvű űrlapot a címerre, jelmondatra és a ruházatra vonatkozóan. Bizalmatlanságuk elosztására csatoltam a Lékai László bíborostól ka-

pott ajánlólevelet is. (Akkoriban egy külföldi levél 3,60 Ft-ért ment el.) A számszámra elküldött levelek felkelthették a cenzúra érdeklődését is, mert gyakran „elkallódtak”, vagy sérülten érkeztek. Hiányos, félreérthető válasz esetén ismételt próbálkoztam. Több könyvet, térképet, fényképet kaptam Rómában élő magyar papoktól, többek között a Mindszenty-perben emlegetett dr. Tóth K. János lateráni kanonok művészettörténészről (aki szintén a római templomokkal foglalkozott), Tomek Vince piarista rendfőnöktől, Rákos Rajmond minorita szerzetestől. Számos, ma már elhunyt, segítőkész római magyar pap leveleit őrzöm. A budapesti antikváriumokban igyekeztem felvásárolni a Rómáról szóló könyveket. Elég borsos áron sikerült hozzájutnom W. Buchowiecki osztrák művészettörténész római templomokról írt, több ezer oldalas művének három kötetéhez (a negyediket már más fejezte be). A szerzővel levelezésbe is kerültem. Tervezett magyarországi útja sajnos elmaradt. Megkaptam egy római telefonkönyvből kimásolva a római templomok és plébániák címét, és kértem őket, hogy a templomról fényképeket, könyvismertetőt küldjenek. Munkámnak nagy lendületet adott R. Peyrefitte *Szent Péter kulcsai* című regényének magyar nyelvű kiadása, majd T. Breza *A bronzkapu* című műve, amelyek érdekes apróságok tömegét közölték a római templomokról és az őket gondozó szerzetesrendekről. Az adatokat kartotékokon gyűjtöttem össze, külön a rendekről, a templomokról, a pápákról és külön az egyházi és építészeti szakkifejezésekről. (A pápák a templomokban található síremlékük révén kerültek be az anyagba.) Felvetődött az összegyűlt anyagnak könyv alakjában való megjelentetése, de a Kádár-rendszerben ez nem volt alkalmas téma az egyházi kiadók számára sem.

Csak a számítógép használatának elterjedésével vált lehetségessé, hogy a kezdetben csak a magam számára készülő könyv szövegét titkár alkalmazása nélkül leírjam, és a napról napra bővülő anyagot ebbe beilleszsem. Több

alkalommal voltam Rómában (Trabanttal, egyhuzamban), hogy az épületekről fényképeket készítek. Feleségem asszisztensként hurcolta a különböző objektíveket és tartozékokat. Az anyag nagy része fekete-fehér filmre került, de a képeket szkennelve már lehetett szerkeszteni. (Hagyományos technikájú nagyítások készítése ilyen mennyiségben megoldhatatlannak látszott.) Ehhez meg kellett tanulnom az eléggé bonyolult Adobe Photoshop program kezelését. Utóbb már hiába fényképeztem digitális géppel, a könyvbeli képek nagyrészt fekete-fehérek maradtak, mert a színesek igen megdrágították volna a kiadást. A címerekről és a habitusokról általam rajzolt ábrákról azonban nem lehetett a színeket elhagyni az informatív érték jelentős csökkenése nélkül. A szkennelt ábrák színezését számítógéppel végeztem.

A kézirat már évekkel ezelőtt elkészült, de több kiadónál hónapokig, évekig feküdt el, míg különböző kifogásokkal, többnyire pénzhiányra, szponzor hiányára hivatkozva, visszautasították. Az egyikkel már szabályos szerződést is kötöttünk, amikor visszakoztak, mert képszerkesztőjük szerint a fotók nem megfelelő minőségűek. Érdekes, hogy éppen az egyházi kiadók nem tartották érdemesnek, hogy foglalkozzanak vele. Talán bosszantotta őket, hogy egy laikus egyházi témákba ártotta magát? Vagy nem tartották kelendőnek? (A kelendőség megítélésének viszonylagosságát mutatja, hogy időközben többek között megjelent egy szép kiállítású könyv a szarvasagancs-lőportartókról...) Végre 2009-ben a Timp Kiadó vállalta a megjelentetést. Utólag visszagondolva, a könyv tartalma nagyon sokat nyert a huzavona által, mert az ilyen könyveket nem lehet befejezni, csak abbahagyni. Kérdéses azonban, hogy milyen lesz a könyv fogadtatása. Hányan lesznek, akiket éppen a címben szereplő három tárgykör érdekel? Mindenesetre már dolgozom a második kiadáson, amelyben az útikönyvjellegét szeretném erősíteni.

DR. KRUTSAY MIKLÓS
patológus, Ajka

Emberi hiúság, ostobaság és rosszindulat – eme ördögi háromság éli világát.

(Boromisza Tibor [1880–1960] festő)

Dr. Kurucz Rita

HÉVÍZI TÓ

Szerelmek, szépek sosem múlnak,
időfogban halványulnak, polcra
jutnak, kerengenek, dalt dúdolnak,
múlnak fátylába burkolóznak.

Vizek királya, mind közt az első!
Más tavak, új folyók, szebb vidék,
zsigereim barlang mélyéből
fel-feltörő emléked visszahív.

Fázós téli, ködpárás reggelek,
füllelt, nehéz nyarak, fájdalmamra
gyógyír, napi búra, jajra vigasz.

Sétányid, ölelő zöld fáid
verseim szirmával behintem,
rózsádon tündérlik hűségem.

Dr. Buga László

AMIKOR EGY-EGY ELMARAD

Hideg, halálos falusi éjben
köhögő szívek állnak körül.
Meleg szót kérnek köntösül.
Rongyos tüdejük lobog a szélben...

Ölelem őket meleg szívemre.
Ők sokan vannak,
én magam vagyok.
A távolabb álló foga vacog
és jószó-suba se jut annak.

Csökönnyös bánat vádol a szemben,
amivel dacosan néznek felém.
Én már tudom, hogy minden hiába:
elbotlottak a rohanásba
a gyógyulás-út nyálas terepén.

Már nem merek szembebámulni velük!
Ízetlen, hurutos, véres kenyerük
majszolják... örölik ezt a pár napot.

Szívtelen, számító embercsősz vagyok,
mert megriadt aggyal féltve ölelem,
akiket betakart, küszködő szívem
és a halál-hideg nem marta agyon

– hogy megmaradjanak legalább ezek! –
– ... a többi hagyom!...

... de gyertyát gyújtani sírva szaladok
hogyha egy közülük végre megpihen...
Nemcsak orvos – ember is vagyok!

Dr. Szirmai Imre

AZ EGYÜTT-NEM-MŰKÖDŐ

Én az együttműködő
világ ellen vagyok.
Kéretik bajomban nem segíteni,
üzlettársnak nem tekinteni,
kölsönös előnyök hazudásával
nem bolondítani,
jól felfogott saját érdekemre
nem hivatkozni.
Kéretik türelemre nem oktatni,
történelmi igazsággal
nem bosszantani,
országomnak, vizemnek, vadamnak,
tehenemnek, füvemnek, fámnak
ellopott példákkal busás
hozamot nem ígérni.
Kéretik demokráciáról, fajról,
másságról, toleranciáról
mostantól hozzám nem beszélni,
ugyancsak kéretik csatlakozásról,
becsatolásról, képviselőtről,
európaiságról, gazdagodásról
szót sem ejteni.
Koponyám méretét,
agyam súlyát, szürke- és fehérállományát
kéretik nem méricskélni. Lányomat,
fiamat, bunkó fogyasztóvá
nem hülyíteni. Éretlen gyümölcsöt,
műzabát saját disznókkal kéretik
otthon megetetni,
az egészséges étkeket a Dunába dobálni,
és alázattal kéretik most már
a pofákat befogni!
Múlt idők stigmáit viselőknak
egy sarkot kijelölni,
ahol az egyesült, globalizált,
elcseszett Világ boldog
lehányása közben őket,
kéretik nem zavarni!

Budapest, 2010. február 20.

Amikor nem mérvadó Arany János

„Ideje már, édes néném, egy levelét venni kédnék, amellyet itt adták meg...” Ez a bevezető mondat a régi magyar irodalom egyik jeles – és szeretetre méltó – alakjától, Zágonyi Mikes Kelemenről származik (*Törökországi levelek*, 3. levél). Minden valamennyire iskolázott olvasó rögtön érzi, hogy az „adták meg” itt nincs rendjén. Az „amellyet” még tulajdonítható a régies helyesírásnak, de az „adták meg” már mondattani eltérés, ma „adtak meg” lenne helyes. Jobban mondva, csak elfogadott, mivel arra semmiféle érv nincs, hogy Mikes helytelenül használta volna erdélyi anyanyelvét, mint ahogy arra sincs, hogy csak a mai használat volna eleve helyes.

Az *adták meg* alakot ma azért nem fogadjuk el, mert a nyelvhasználat e tekintetben változott. Ám nálunk – nem úgy, mint a franciáknál, akik tiszteletben tartják nagy íróik és költőik irodalmi hagyatékát – élő nyelvi jelenség érdekében sem perdöntő a régiekre hivatkozni, az alkalmazás elítéltetik egy nyelv fölötti nyelvtan szabályainak nevében, még ha hosszú múltja van is a nyelvben. Így aztán, úgymond, „hibásan” beszélnek, sőt írják is anyanyelvüket, akik különféle (szak)szövegekben „még ma is” használnak olyan alakokat, mint *nagybani*, *természetbeni*, *útjáni* stb., amelyeket – és ezt a kifogások is jól tudják! – általánosan használtak a reformkorban, és használta őket még Arany János is. Sőt Gyulai Pálnak 1855. június 7-én írott önéletrajzában mindjárt kétszer: „...kisújszállásról visszamentem utáni nyáron...” és „...a Petőfiveli viszony kezdete...”, írja az utóiratban (Arany János: *Balladák*. Aranyhíd Kiadó, Budapest, 1992, 82). Lehet-e mára üldözendő az, ami megfelelt Arany János nyelvérzékének? Bajosan: „Arany János és a magyar nyelv valahogy ugyanazt jelentik” (Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. 6. kiadás. Magvető Kiadó, Budapest, 418). És hogy nem elavult jelenség szórványos használatáról van szó, azt éppen az a panasz bizonyítja, hogy még ma is meg lehetőségen sűrűn használják.

Vajon miért? A kifogásolt (szak)szövegek szerzőit nyilván nem reformkori minták vezetik, hanem – meglehetősen tudatosan – a célszerűség. A rag utáni *-i* képző minden más megoldásnál rövidebb, amellet mondattani funkciója egyezik a névutóhoz ragasztott, soha nem kifogásolt *-i* képzőével. Segítségével éppúgy „egyből” jelzővé lehet transzformálni egy határozót (*esős időbeni kültéri mázolás*), kiiktatva az unalmas *valót* (*esős időben való kültéri mázolás*) vagy az önkényesen közbeiktatott igenevet (*esős időben folytatott kültéri mázolás*), sőt a jelzői értékű hátravetett határozót (kiegészítőt) is (*kültéri mázolás esős időben*), elkerülve a könnyen becsúszó kétértelműségeket (*a kültéri mázolás esős időben veszélyezteteti a felhordott réteg minőségét*). Egy sportanekdota szerint megkérdezték egyszer Kocsis Sanyit, az aranycsapat legendás csatárát, hogyan jutott eszébe kapunak háttal, ollózva rúgni gólt. „Úgy, hogy abból a helyzetből csak ilyen gólt lehetett rúgni” – hangzott a felelet. Ilyen megoldás lehet alkalomadtán az *újboli*, *szívboli*, *időbeni* stb. is.

És mi a kifogás ellene? Az, hogy a toldalék-morfémák általános sorrendjétől eltérően itt a rag után képző fejezi be a szót. (Mellesleg ugyanez történik a *kétszeri*, *háromszori* stb. esetében is, de ez kevésbé tűnik fel.) A reformkor utáni korszak ortológus irányzata tüzzel-vassal irtotta is a rag utáni *-i* képzőt (Bárczi Géza: *A magyar nyelv életrajza*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1975, 303), de mint látjuk, csak részleges sikerrel. Természetesen nem mindig hangzik jól, sokszor kifogásolható a nyelvi ízlés felől nézve is, de nem ítélnéjük eleve hibásnak csupán azért, mert ellentmond egy kialakult (kialakított?) nyelvi szabályszerűségnek. Produkál ilyen kivételeket az élővilág evolúciója is: ki minősíthetné hibásnak a kacsacsőrű emlőst, csak mert emlős létére csőre van, sőt tojással szaporodik?

AMBRUS-L. FERENC
gépészmérnök, Budapest

Az Orvosi Numizmatikai Szakosztály életéből

A Magyar Orvostörténelmi Társaság Orvosi Numizmatikai Szakosztálya 2011. november 26-án tartotta őszi ülését az Orvostörténelmi Könyvtár olvasótermében, ahol az előadókon és a szakosztály tagjain kívül vendégek is szép számmal jelentek meg. A programban két előadás, egy orvos-szobrászművész bemutatkozása és két könyvismertetés szerepelt.

Elsőként Bene Attila (Budapest) „Carl Radnitzky orvosi érmei” című előadására került sor. Számos éremképpel szemléltetett, logikusan felépített előadásából megismerhettük az 1818-ban született jeles vésnök-éremművésznak, a bécsi császári-királyi Képzőművészeti Akadémia professzorának a munkásságát, aki hosszú élete során (1901-ben halt meg) kb. 250 (köztük 19 orvosi vonatkozású) érmet készített. A bemutatott alkotások sorát két magyar orvosi érme: A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók X. Gyűlésének 1864 (Marosvásárhely) érme és Toldy Ferenc (orvos, irodalomtörténész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia Tagja) 1871-ben készült szép portrés jubileumi érme is gazdagította.

A második program pont dr. Csíky László, szentesi orvos-szobrászművész (portré- és karikatúraszobrász) bemutatkozása volt. Életéről, művészi tevékenységéről, annak fontosabb eredményeiről beszélt, miközben kézbe is vehettük néhány magával hozott kisebb méretű alkotását, Semmelweis Ignác, Szent-Györgyi Albert, Hippokratész, a *Táncoló székely* szobrát, Luciano Pavarotti és Jacques Chirac egyéni hangvételű karikatúraszobrát.

A továbbiakban két ismert pécsi numizmatikus, dr. Süle Tamás, majd Rayman János kapott szót. Dr. Süle Tamás, szakosztályunk örökös el-

nöke Török Pál *Magyarországi érem- és plakettművészet 1850–1945* című, 2011-ben megjelent katalógusát ismertette, ami lényegében Huszár

Lajos és Procopius Béla *Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn* címmel

1932-ben kiadott, 6860 tételt ismertető numizmatikai alpművének „kiegészítése és folytatása”. A „kiegészítés” azokat a „Huszár–Procopius”-ból kimaradt alkotásokat és változatokat tartalmazza, amelyek a kötet megjelenése óta váltak ismertté.

A „folytatás”-ban a szerző 484 művész 1932 és 1945 között készült 3096 művét ismerteti, mondani valóját 47 táblán több mint 500 éremképpel szemléltetve. A katalógusban szép számmal találhatók orvosi érmek is. Rayman János Soós Ferenc *Magyar numizmatikusok panteonja* címmel 2010-ben napvilágot látott hiánypótló munkáját mutatta be. A hatalmas gyűjtemény 323 magyar numizmatikus életéről és munkásságáról nyújt ismereteket, akik között tizenöt orvost, két állatorvost és négy gyógyszerészt is találhatunk. A kötetet síremlékeik

fotói is gazdagítják. Feladatát mindkét előadó sikeresen oldotta meg. Élvezetes stílusú, képekkel és rövid, tömör szöveges tájékoztatókkal szemléltetett bemutatóik nagy sikert arattak. Külön örömeinkre szolgált, hogy mindkét könyv szerzője megtisztelte jelenlétével ülésünket.

Az utolsó előadó e sorok írója, szakosztályunk elnöke volt. „Üzenetek a mának (Latin szállóigék portrés magyar orvosi érmeiken)” című előadásának szerkesztett változatát az érdeklődők lapunknak ugyanebben a számban olvashatják.

DR. JAKÓ JÁNOS
belgyógyász, Nyíregyháza

Joseph Skoda (1805–1881)
bécsi orvosprofesszor ezüst
emlékérmének elő- és hátlapja
(Carl Radnitzky, 1871)

Üzenetek a mának

Latin szállóigék portrés magyar orvosi érmeken

Portrés orvosi érmeink egy sajátos kis csoportjában az érmeiken – többnyire a hátlapok művészi kompozíciójának részeként – latin szállóigék, aforizmák is olvashatók, amelyek küldetése többféle lehet. Utalhatnak az ábrázolt orvos egyéniségére, kiemelkedő emberi tulajdonságaira, tükrözhetik ars poeticáját, szakmaszeretét, az élet dolgairól alkotott véleményét, jelezhetik főbb érdeklődési területeit, megörökíthetik legfontosabb gondolatait és tanításait.

A jelenlegi munkámban bemutatásra kerülő négy portrés éremnek közös jellemzője, hogy olyan latin szállóigék jelennek meg rajtuk, amelyek a mai kor orvosai számára is megfontolandó üzeneteket közvetítenek, akár intelemként is felfoghatók.

A terjedelem korlátai miatt az érmeik aprólékos leírásától el kell tekintenem, ugyanez indokolja azt is, hogy csak annak az éremoldalnak a képét mutatom be, amelyiken a latin szöveg szerepel. A részletek után érdeklődők számára az alkotóművész neve és az érem készítésének éve után ugyanakkor feltüntettem azt a katalógust, amiben a szóban forgó érem „szakszerű” leírását és képét is megtalálhatják.

1. *Sebestény Gyula* (1887–1954) sebész, egyetemi tanár, I. sz. Sebészeti Klinika, Budapest. A hátlap körirata: „VIVERE ALIIS NON SIBI CONSTITUIT ESSENTIAM MEDICI”. Reményi József, 1954 (Csoma 534).

2. *Moravcsik Ernő Emil* (1858–1924) pszichiáter, egyetemi tanár, Budapest. A hátlapon „OFFICIUM ANTE OMNIA” olvasható. Vas-

1. ábra. Sebestény Gyula-érem, hátlap

2. ábra. Moravcsik Ernő Emil-érem, hátlap

3. ábra. Rák Kálmán-érem, hátlap

4. ábra. Hüttl Hümér-plakett

tagh László, 1924 (Huszár–Varannai 474).

3. *Rák Kálmán* (1929–2005) belgyógyász, egyetemi tanár, II. sz. Belgyógyászati Klinika, Debrecen. Az érem hátlapján a „SALUS AEGROTI SUPREMA LEX ESTO” aforizma jelenik meg. Lakatos Aranka, 1996 (Lampé–Szállási 68).

4. *Hüttl Hümér* (1868–1940) sebészfőorvos, Szent Rókus Kórház, Budapest.

Plakett, csak előlappal, „PRIMUM RECTE VALERE” felirattal. Szódy Szilárd, 1914 (Huszár–Varannai 283).

A Sebestény-érmen olvasható „Vivere aliis non sibi constituit essentiam medici” értelme: az orvosnak elsősorban mások javára s nem önmaga boldogulása érdekében kell élnie és dolgoznia. A Moravcsik-érmen szereplő „Officium ante omnia” megállapítással egyetértve a hivatást kell életünk meghatározó tényezőjének tekintenünk, mégpedig úgy, hogy a Rák-érem „Salus aegroti suprema lex esto” útmutatásának megfelelően a beteg java legyen a cselekedeteinket irányító legfőbb törvény. Mindezeket összegezve és kissé leegyszerűsítve tehát a legfontosabb dolog helyesen cselekednünk, ahogy arra a Hüttl-plakett „Primum recte valere” mondata is buzdít.

Ha mindezeket a tanácsokat fiatal orvosaink is ismernék, üzenetükön elgondolkodnának, és el is tudnák fogadni, minden bizonnyal mindannyian derülátóbban ítélnénk meg a magyar egészségügy jövőjét.

DR. JAKÓ JÁNOS
belgyógyász, Nyíregyháza

Aszklépiosz megjelenítése a Szépművészeti Múzeum két XIX. századi horvát festményén

A görög mitológiában a gyógyítás istenségé-
ként tisztelt Aszklépiosz (latinul Aesculapius)
ábrázolása az antik kor óta ugyancsak elter-
jedt, sőt a görög istenség kígyós botja az évszáz-
adok során az orvoslás szimbólumává, mára
annak piktogramjává, logójává vált.

A görög mítoszok szerint Aszklépiosz Apol-
lón és egy királynő gyermeke volt, akit Khe-
irón kentaur nevelt híres orvossá. Tudományát
átadta gyermekeinek, így lett Hügieia az egész-
ség istennője, míg Panakeia a gyógyszerkészíté-
s, míg Machaón a sebészet, Podaleiriosz pe-
dig a belgyógyászat megalapítója. Mivel holta-
kat is feltámasztott, Zeus mint a világrend fel-
forgatóját villámmal sújtotta agyon, majd iste-
ni rangra emelkedve az Olümposzra került.

A budapesti Szépművészeti Múzeum gyűj-
teményében felfigyeltünk két historizáló horvát
festményre, amelyek témája kapcsolatban áll a
gyógyító istenséggel. A múzeum jobbára rak-
tárban tartott nagyméretű festményeinek előé-
letéről annyi tudható, hogy mindkettő eredeti-

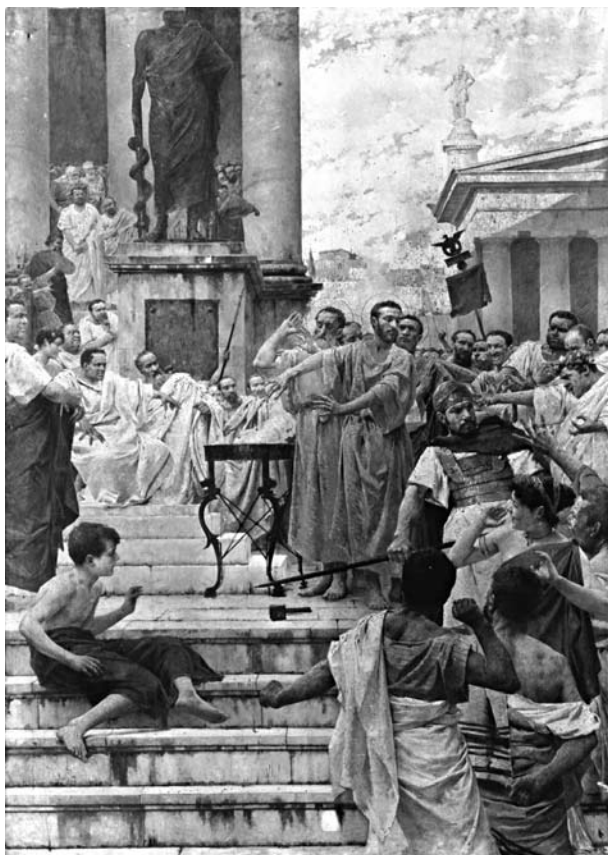
leg a zágrábi kultuszminisztérium palotájának
díszterme számára készült, majd a Millennium
alkalmával megrendezett budapesti Horvát
Képzőművészeti Kiállításon sikerrel szerepelt,
és a magyar állam ekkor vásárolta meg – a még
csupán terveken létező – budapesti Szépművé-
szeti Múzeum számára. A két festmény része
annak az ikonográfiai programnak, amelyet dr.
Isidor Krsnjavi, a Zágrábi Egyetem klasszikus
archeológia és művészettörténet tanszékének
professzora, 1891-től a horvát kormány vallás-
és oktatásügyi államtitkára alkotott meg. Dr.
Krsnjavi államtitkár Hermann Bollé építész
kérte fel a kulturális osztály palotájának átépíté-
sére és az ún. *Arany Terem* kialakításra, amely-
nek oldalfalait a horvát történelem eseményeit
felelevenítő, a Budapestre került festményekhez
hasonló léptékű festmények díszítik. A zágrábi
palota dísztermében jelenleg látható hét mű-
ből álló képsorozat ikonográfiájának közös tör-
ténelmi múltunk következtében magyar vo-
natkozásai is vannak. Az Arany Teremben

Celestin Medovičtól (Kuna, 1857 – Sza-
rajevó, 1920) négy képet láthatunk: *A horvátok bevonulása új hazájukba*, *A spa-
latói zsinat*, *Zvonimir király eljegyzi Ilona magyar királynőt*, *Nápolyi László korona-
zása*. A zágrábi palota dísztermének
további három festményét egy-egy
művész alkotta: Bela Cikos-Sessia (Csi-
kos Béla, Eszék, 1864 – Zágráb, 1931) *A horvátok megkeresztelkedése*, Oton Ive-
ković *A horvát főurak békecsókot váltanak Könyves Kálmán királlyal* és Vlaho Bu-
kovac (Cavtat, 1855 – Prága, 1922) *Él-
jen a király!*

E rövid kitérő után nézzük meg kö-
zelebbről a Budapesten lévő két horvát
festményt. A római és firenzei festészeti
előtanulmányok után 1888 és 1893 kö-
zött a Münchener Akadémián Wágner
Sándor professzor osztályába járó Ce-
lestin Medovič a *Négy szerémi vértanú a bíróság előtt* című képének témájául a Di-

1. ábra. Arany Terem, Zágráb

2. ábra. Celestin Medovi: Négy szerémi vértanú a bíróság előtt, 1895. Budapest, Szépművészeti Múzeum, olaj, vászon, 300×220 cm

ocletianus császár alatti keresztényüldözéseket választotta. A Száva-parti város, Sirmium (ma Sremska Mitrovica) egykor római császári székhely volt. Itt szenvedett vértanúságot 293. november 4-én az a négy pannóniai kőfaragó, akik a szentek életével foglalkozó irodalomban *A négy megkoszorúzott szent* (*Passio SS. Quattuor Coronatorum*) elnevezéssel szerepelnek. A szerzetesi fogadalmat tett Celestin Medović festménye azt a sorsdöntő jelenetet ábrázolja, amikor Claudius, Castorius, Symphorianus és Nicostratus megtagadják az Aesculapius istenség szobra előttti áldozat bemutatását. A vértanúk földi maradványai Rómában az emlékükre emelt templomban vannak elhelyezve, kultuszuk érdekes módon talán ezért nem kapott a Kárpát-medencében akkora hangsúlyt, mint a pannóniai, savariai (szombathelyi) születésű Szent Márton püspöké.

A másik kép szerzője Vlaho Bukovac a párizsi École des Beaux-Arts-ban Alexandre Cabanel irányításával folytatta művészeti tanulmányait. A budapesti közgyűjteménybe került alkotásának címe *Raguzai nő* (*Dubravka*), ame-

lyet a híres raguzai költő, Ivan Gundulić pásztorjátékától kölcsönzött. A festmény jobb oldalán az a jelenet látható a darabból, amelyen a városállamot megszemélyesítő pásztorlány és a külső ellenséget szimbolizáló szatír küzd egymással. A nagyméretű, sokalakos kompozíció bal oldalán a Rektorpalota loggiája szerepel, amelyet – mintegy a színdarab közönségeként – Raguza különböző századokban élt tudósai és művészei népesítenek be. A kiválóságok között szerepel többek között a színjáték szerzője, Gundulić és díszpáholyának háttal támaszkodva Giorgio Baglivi, raguzai származású anatómus és fiziológus, aki a római egyetemen tanítva számos orvostudományi könyvvvel szerzett nevet magának. Aszklépiosz az utolsó arkádívet tartó féloszlop fejezetén tűnik fel. Pietro da Milano (működött 1431 és 1473 között) szemléletes domborművéről készült közeli felvételen jól kivehető a felirattal is jelölt szakállas Aszklépiosz, aki orvosi laboratóriumában ülve két ajándékot hozó férfit fogad. A Raguzai Köztársaság vezetőinek székhelyéül szolgáló palota oszlopfőjére feltehetően azért került Aszk-

3. ábra. Vlaho Bukovac: Raguzai nő (Dubravka), 1894. Budapest, Szépművészeti Múzeum, olaj, vászon, 300×220 cm

4. ábra.
Dubrovnik, Rektorpalota

5. ábra.
Pietro da Milano:
Aszklépiosz, XIV. század
negyvenes évei.
A dubrovnikai Rektor-palota
faragott oszlopfője

lépiosz, mert a ragály által gyakran sújtott város ily módon remélt segítséget a pusztító járványokkal szemben, de utalhat a város lakóinak epidaurusi származására is.

A Rektorpalota loggiáit tartó másik oszlopfőn Zsigmond király nevét olvashatjuk. A közelben álló Roland-oszlop eredeti, mára a város múzeumába került XV. századi felirata is megemlékezik Zsigmond magyar királyról, német-római császárról, aki az 1396. szeptember 28-án elvesztett nikápolyi csatát követően, decemberben tartózkodott Raguzában. Kevésbé ismert, hogy 1771-ig a város dominikánus kolostorában őrizték a Szent Jobb ereklyét, és hogy Szent István koponyacsontja továbbra is a dubrovnikai kolostor kincstárának látványossága.

A jelentős XIV–XVIII. századi építészeti emlékekkel büszkélkedő várost 1979-ben az UNESCO a világörökség részének nyilvánította. Erre azonban nem voltak tekintettel azok a szerb erők, amelyek Horvátország függetlenségi háborúja során 1991. december 6-án Dubrovnik történelmi városmagját lövették, a legnagyobb rombolást okozva a város történetében.

Az orvoslást szimbolizáló Aszklépiosz-ábrázolások jelentkezése kapcsán szeretnénk volna olvasóink figyelmét a horvát történelmi festészet két kiemelkedő alakjára irányítani, akiknek tárgyalt, kevésbé ismert alkotásait a budapesti Szépművészeti Múzeum őrzi – pillanatnyilag festményraktárában.

DR. MATITS FERENC

Ki is volt Gala, alias Helena Diakonova igazán? Egy kicsit más szemszögből...

A Kazányban, 1895-ben született Helena Diakonova, aki Galának nevezte magát, az első világháború kellős közepén hagyta el hazáját és családját, hogy Párizsban, a feltörekvő költő, Paul Éluard felesége legyen. A háború után mindketten csatlakoztak André Breton avantgárd köréhez, így részesei lehettek a Párizsban alakuló dada mozgalomnak, amelyből később a szürrealizmus formálódott.

1921-ben, Éluard és Gala Kölnben közelebbről megismerkedett Max Ernsttel is, a dadaisták egyik mozgatórugójával, és szenvedélyes sze-

relmi háromszög alakult ki közöttük. Gala és Max Ernst kapcsolata három évig tartott, de az asszony 1930-ban, férjét és gyermekét nem ezért a férfiért, hanem egy fiatal, még teljesen ismeretlen festő kedvéért hagyta el. Ő Salvador Dalí, akinek élete végéig műzsája, modellje és menedzsere lett egy személyben. Gala volt az, aki a mai értelemben vett sztárt csinált a művészből.

Úgy tűnt, semmi sem működik nélküle, ezt a mítoszt azonban igazán maga stilizálta önmagáról, de Dalí is egész életében egekbe magasztalta feleségét. Azt az asszonyt, akit több

életrajzíró is úgy mutat be, mint erkölcstelen, kapzsi, szex- és hatalommániás, a boszorkány és az istennő közötti veszélyes femme fatale-t. Az tény, Gala valóban jó néhány művészt megbabonázott és inspirált.

Ki is volt a kliséken és mítoszokon túl ez az asszony? Helena Diakonova életrajzi adatainak jó részét homály fedi, úgy születésének pontos dátumát, mint az édesapjával kapcsolatos történéseket. Az egyik verzió szerint sosem látta az apját, mert a férfi pénzkeresés reményében Szibériába utazott, és elszegényedve ott is halt meg, egy másik verzió szerint pedig az anya hagyta ott négy gyerekkel az alkoholproblémákkal küzdő férjet. Tény, hogy a családot a bába végzettségű anya tartotta el, egészen addig, amíg meg nem ismerkedett a jómódú moszkvai ügyvéddel, aki nyugodt, gondtalan életet biztosított számukra. Helena így jó nevű gimnáziumba járhatott, rajzolni, festeni, zenélni és nyelveket tanult, tehát mindent, amit egy jó házból való úrilánynak tudnia kellett ahhoz, hogy szerencsésen férjhez tudjon menni. Lelkesen olvasta a nagy oroszok, Csehov, Dosztojevskij és Tolsztoj műveit, de a nyugati irodalmat is meglehetősen alaposan ismerte. Okos, rendkívül olvasott nagylánnyá cseperedett, és egyáltalán nem fűlt a foga a házassághoz, egy unalmas férjhez pedig főleg nem.

A fiatal lány azonban sokat betegeskedett, különböző moszkvai klinikákon kezelték, az orvosok tuberkulózisra gyanakodtak és levegőváltást javasoltak neki. A meglehetősen drága és hosszadalmas kezelést – egy minden luxussal felszerelt svájci szanatóriumban – a mostohaapa finanszírozta. Helena 1913-ban érkezett Svájcba, ahol azonnal ismeretséget kötött egy vézna sápadt fiatalemberrel, a 17 éves Eugéne Grindellel, aki Párizsból érkezett, és magabiztosan, költőként mutatkozott be a lánynak. A fiatalok egy évet töltöttek Clavadelben, és itt, az időtől és tértől távoli szanatóriumi légkörben egymásra találtak, felismerték egymásban a rokon lelket. Ebben a szellemi és szexuálisan is stimulált kapcsolatban érett Paul Éluard – ahogy később magát nevezte – költővé. Éluard a lány okosságát, olvasottságát ugyanúgy csodálta, mint báját, kedvességét, de a szárnyait bontogató poéta barátnőjében figyelmes hallgatóra is talált, aki biztatásával, kritikájával segítette alkotói fejlődését. Eugéne Emile Paul Grindelből így lett Paul Éluard, a költő, a

moszkvai érettségiző lányból, Helena Diakonovából pedig Gala, a múzsa.

1914-ben jegyespárként búcsúztak egymástól, de elválásukkor már megjelentek a történelem sötét árnyai, Éluard Párizsba, Gala Moszkvába utazott családjához, és szerelem ide, szerelem oda, egyáltalán nem volt előre látható, találkoznak-e még valaha az életben. A fiú anyagiilag teljesen a szüleitől függött, és azt mondani sem kell, hogy az anya egy picit sem szimpatizált a fiatal orosz lánnyal.

Az első világháború kitörésekor, Éluard-ot besorozták katonának, ugyan egészségügyi állapotára való tekintettel nem a frontra, hanem háttérszolgálatra került. A fiatalok között állandó levelezés folyt. Éluard egy idő után nagy viták árán ugyan, de kiharcolta szüleinél, hogy Gala Franciaországba utazhasson.

Házasságkötésükre 1917-ben, egy háromnapos frontszabadság alatt a legszűkebb családi körben került sor, és a következő évben megszületett gyermekük, Cécile Grindel.

1919-ben, amikor a Párizs környéki békeszerződéseket fogalmazták és írták alá, egy teljesen más jellegű, de érdekes találkozásra került sor ugyancsak Versailles-ban. Éluard itt ismerkedett meg André Bretonnal, aki barátaival, Louis Aragonnal és Philippe Soupault-tal éppen

1. ábra. Dalí és García Lorca, 1925

ekkor alapította irodalmi lapját, a *Littérature*-t. Mindannyian ismeretlenek voltak, és biztosan ők sem gondolták, hogy nemsokára csapatuk forradalmasítja a művészetet és az irodalmat. Abban az évben Zürichből, Kölnből és Berlinből szép lassan Párizsba szivárogtak a dada mozgalom tagjai. Először Tristan Tzara, aki azonnal szoros kapcsolatba került a *Littérature* körével, és kezdődhetett is a dada cirkusz. Mint a többi központban, itt is provokációikkal gondoskodtak a feltűnésről, botrányról. A párizsi dada mozgalomból azonban hiányzott az eredetiség, ezért a szétesése előre látható volt.

Éluard Max Ernstet egy párizsi kiállításán ismerte meg, és azonnal elkötelezett rajongója lett művészetének. Tiroli nyaralásuk után feleségével együtt Kölnben felkeresték a festőt, és biztosan nem gondolták, hogy ez a találkozás teljesen felforgatja életüket. A 30 éves Max Ernst magas volt, szőke, jóképű és életvidám, azonnal lánggra lobbant a szikra közte és Gala között, de a két férfi is remekül megértette egymást.

A Kölnben töltött napok nagyszerűen teltek, olyannyira, hogy a házaspárt a tavasz ismét a német városban találta, és kezdetét vette a szenvedélyes szerelmi háromszög. Paul Éluard nem gördített akadályt a szerelmesek útjába, sőt ellenkezőleg, büszke volt rá, hogy Max Ernsttel nemcsak költészetét, hanem szeretett feleségét is megoszthatja.

Louise Straus-Ernst, Max Ernst felesége már a találkozás elején érezte, hogy nincs fegyvere a melankolikus tekintetű, elegáns Gala Éluard ellen, a múzsával és a művészettel így együtt nem tudott konkurálni. Nyáron ugyan a két család még közös nyaralásra utazott Tiroloba, a látszatot is próbálták egy darabig valamelyest

2. ábra. Gala és Paul Éluard farsangi bálon

őrizni, de a liaison már nem volt titok senki előtt. A festő átköltözése Párizsba, és ezzel házasságának szétesése elkerülhetetlenné vált. Nem lehet véletlen, hogy Max Ernst éppen ezzel a botrányral csapta be maga mögött a kölni dada mozgalom ajtaját, és lépett be Párizs szürrealista világába. A festő otthagya fiát és feleségét, Éluard útlevelével, illegálisan lépte át a francia határt, alkalmi munkákból élt, és Éluardéknál lakott.

Egy idő után azonban Éluardnak egyre nagyobb problémát okozott a szerelmi háromszög, egyre tarthatatlanabbá vált a helyzet, a házaspár szinte szüntelenül veszekedett, mígnem a férjnek elege lett, és eltűnt. Senkit nem értesített, senki nem tudta hova ment. Éluard szülei azonnal felszólították Galát, hogy vagy zárja le viszonyát Ernsttel, vagy beszüntetik anyagi támogatását. De Galát nem olyan fából faragták, hogy megijedjen. Férje gyűjteményéből eladott néhány festményt, visszafizette apósának adósságukat, s ahelyett, hogy megvált volna szeretőjétől, elkísérte őt Németországba. Miután megtudták Éluard tartózkodási helyét, hajóra szálltak, és utánaeredtek. Saigonban találták rá, ahonnan Éluard csak azzal a feltétellel volt hajlandó visszajönni Franciaországba, hogy felesége szakít barátjával. Ugyan a házaspár kettesben utazott haza, házasságuk már menthetetlen volt. Ernst még egy ideig Indokínában maradt, majd ő is visszatért Párizsba.

A szürrealizmus megjelenését André Breton 1924-ben kiadott manifesztumával jegyezzük. 1929 tavaszán pedig megjelent a szürrealizmus színpadán a fiatal, teljesen ismeretlen spanyol festő, Salvador Dalí is. A vézna, rendkívül félnék fiatalember a kortársak leírása szerint pont úgy nézett ki, mint egy argentin tangótáncos. Azon-

3. ábra. Gala és Dalí, 1930

ban alig ismerkedett meg a párizsi szürrealisták csoportjával, súlyos depressziója miatt máris vissza kellett utaznia hazájába. Ott festette meg első szürrealista festményét a *Gyászos játékokat*.

Az új barátok – közöttük Éluard feleséggel és gyerekekkel – már ez év nyarán felkeresték Dalít Cadaquesben, ahol borzasztó rossz állapotban találták.

Tehetségétől viszont mindannyian el voltak ragadtatva, az éppen akkoriban festett képe is nagy feltűnést és elismerést keltett körükben. Dalí patológus karaktere viszont aggasztotta is őket. Az egyetlen ember, akinek meg tudott

nyílni, Gala Éluard volt, akivel hosszú séták közben töviről hegyire kibeszélték a művész gondjait, aggodalmait. A festő ettől az időtől kezdve, egészen élete végéig meg volt róla győződve, hogy Gala gyógyította őt ki örületéből. Dalí még az év őszén visszatért Párizsba, Gala pedig 1930-ban elhagyta férjét a nála tíz évvel fiatalabb, problémás, rendkívüli tehetségért. Hogy az asszony mit jelentett az avantgárd csodagyerekének, azt sokszor és több helyen is kifejtette, többek között két könyvében, a *Salvador Dalí titkos életében* és az *Így leszünk Dalík* című írásában is. E két ember megdöbbentő szimbiózisra fél évszázadon keresztül, egészen Gala 1982-ben bekövetkezett haláláig tartott.

Vajon Gala tényleg az a pénzéhes bestia volt, ahogy őt némelyek leírják? Ebben nem hiszek, és talán a Dalíhoz fűződő kapcsolata kezdeti időszakából derülhet ki igazán, hogy nem úgy volt.

Salvador Dalí 1904-ben született, és megismerkedésükkor még teljesen ismeretlen kezdő volt. Apja, a figuerasi jegyző ugyan biztonságos megélhetést tudott családjának nyújtani, de gazdagnak igazán nem volt mondható. Amikor a szürrealista csoport azon a bizonyos nyáron felkereste szülőfalujában, Cadaquesben, a festő rettenetes pszichés állapotban volt, kényszerképzetek gyötörték, az idegösszeomlás szélén állt, állandó depresszió kínozta, ami félelmetes nevetőgörcsökben csúcsosodott ki – tehát igazán nem lehetett egy elkényeztetett párizsi fér-

4. ábra. A szürrealisták Párizsban 1930-ban. A hátsó sorban balról jobbra: Man Ray, Hans Arp, Yves Tanguy, André Breton. Az első sorban: Tristan Tzara, Salvador Dalí, Paul Éluard, Max Ernst, René Crevel

jes asszony legjobb partijának nevezni. Természetesen ennek az állapotnak előzménye és oka is volt. Dalí iskoláit Figuerasban végezte, ahol tanáraiban az elviselhetetlenül elkényeztetett mama kedvence emléke maradt meg róla, aki egyedül butaságával és rosszaságával tűnt ki társai közül.

Édesanyja 1921-ben halt meg emlőrákban. A 17 éves fiút olyannyira megrázta elvesztése, hogy egy életre – legalábbis látszólag – kitörölte az emlékezetéből. Az apa szintén isteníttette és agyonkényeztette fiát.

Ráadásul, Dalí a két évvel születése előtt, csecsemőkorában meghalt testvére, Salvador I. nevét kapta, ami állandó büntudatot generált benne. Kényszerképzetek közé tartozott, hogy testvére miatta halt meg, és ez mozgatta benne a vágyat, hogy állandóan eredetiségét, és egyediségét bizonyítsa.

A Madridi Művészeti Akadémián is eltöltött valamennyi időt, de onnan hamarosan kirúgták felháborító, botránys viselkedése miatt. Azonban itt ismerkedett meg generációjának két illusztris tagjával, akikkel a dzsesszklubok törzsvendégei közé tartoztak, s hihetetlen mennyiségű pezsgőt és whiskyt vedelve múltatták napjaikat. Az egyik alak egy andalúziai nagybirtokos fia, a nagyon tehetséges költő Federico Garcia Lorca volt, a másik pedig a későbbi világhírű rendező, Luis Buñuel.

Lorca több szünidejét is Dalíék házában töl-

5. ábra. Dalí és Gala, 1932–1933. Brassai fotója

tötte, ugyan a festő testvérének Ana Mariának udvarolgatott, de a homoszexuális fiú nem a lányba, hanem feminin külsejű testvérebe volt szerelmes, amit verseiben is megénekelt. Azonban a jelentős érzelmi és hangulati változásokkal sújtott Dalí Lorca *Cigányrománcok* című kötetének megjelenésekor egy hallatlan durva levélben, minősíthetetlen stílusban pocskondiázta a költő munkáját. Barátságuk ezzel meg is szakadt, az érzékeny Lorca nem tudta megbocsátani kegyetlen szavait.

A másik barát, az aragóniai Luis Buñuel teljes ellentéte volt Lorcának, alacsony, mokány alak volt, hihetetlen önbizalommal, akarat erővel. Energiájával hegyeket tudott megmozgatni, elhatározásában, hogy mozit csináljon, feltartóztathatatlannak tűnt. Első filmjét, *Az andalúziai kutyát* 1929-ben Dalíval együtt forgatta. Ezt a 16 perces filmet tartják az első szürrealista filmként számon, amiben az égvilágon semmiről nincs szó azon kívül, hogy mint egy rémálomban különböző undorító, obszcén és morbid képek váltják egymást. Mindenesetre nagy botrányt sikerült kavarniuk vele.

De vajon mi mehetett végbe Galában? Tényleg a kapzsiság, a nagyravágyás mozgatta? Hiszen ekkor még biztosan nem számíthatott arra, hogy ebből a félig-meddig ismeretlen különből valaha gazdag, ismert művész lesz. Mert ez 1929-ben csak a csillagokban volt megírva, vagy talán még ott sem. Egyelőre néhány beavatotton kívül senki nem értékelte Dalí tehetségét,

hiába mutatta be az őt Párizsba csábító Joan Miró is néhány kereskedőnek és mecénásnak. Még a tehetségeket jó orral felismerő Pierre Loeb is leereszkedően ajánlotta neki – képeit látva –, hogy néhány év múlva keresse majd fel talán.

Mindenesetre tény, hogy amikor Gala a festővel találkozott, az örök diák még mindig apja nyakán élt, ecsetjével és palettájával egy fillért sem keresett. Dalí, ahogy Éluard is, függetlenedését a művészetben keresztül próbálta bizonyítani. Mindketten ebben látták önmegvalósításuk lehetőségét, megpróbálták vele kitáncolni a sorból, kitűnni valamivel a tömegből. Arra azért

nagyon vigyáztak, hogy túl messzire mégse táncoljanak, nehogy a rendszeres apanázs elapadjon.

Tehát Gala vajon miért éppen egy tapasztalatlan, selyemingekben flangáló, nyakláncokkal teleaggatott fiatalembert választott magának, aki Lorcával flörtölt, és egyáltalán nem volt férfias jelenségnek nevezhető? Teljes ellentétben Max Ernsttel, aki határozott, magabiztos, karakteres férfi volt.

Galának ez a nyár egy történet végét, házasságának lezárását jelentette, ugyan még legszükségesebb dolgainak intézéséért visszautazott Párizsba, de alig tudta Dalí érkezését kívárni, akinek a Goeman Galéria rendezett kiállítását. És láss csodát, az ott kiállított festmények mindegyikét megvették, a *Gyászos játékok* című képet csillagászati áron, maga az excentrikus gyűjtő, Marie-Laure de Noailles vásárolta meg személyesen.

A váratlan siker miatt nagy volt az öröm, de apja nem fogadta szerencsekívánsággal fiát. A férjes asszonnyal folytatott viszonyán felháborodva, fenyegetőzve kergette el a háztól. A pár, a festményekért kapott pénzen Port-Lligatban vett egy víz, villany és fűtés nélküli kis viskót. Ebből a kalyibából próbáltak maguknak ott-hont varázsolni. Így éltek a legminimálisabb komfort nélkül, egészen Gala köhögőrohamainak kiújulásáig. Ekkor Dalí Andalúziába vitte feleségét gyógyulni, ahonnan barnán, egészségesen érkeztek meg Párizsba. A párizsi útra

Gala beszélte rá a festőt, tudta, fel kell, hogy vegyék a főváros galériáisaival a kapcsolatot ahhoz, hogy meg tudjanak élni, s amíg Dalí festett, addig ő a képekkel házalt, vajmi kevés eredménnyel. A mentsvár számukra ismét de Noailles grófnő volt, aki egy kép megfestésére jelentős összeget adott előlegként, ezzel életük siralmas és nehéz szakaszának véget vetve, és lehetővé tette, hogy a festő visszavonulhasson szeretett falujába. Gala tisztában volt vele, hogy ez a kapocs elengedhetetlen Dalí lelki egyensúlyához, és minden hezitálás nélkül lemondott a városi életről, színházról, moziról, hogy a világ végére vonuljon önkéntes száműzetésbe. Noailles grófnőnek köszönhetően kipofozhatták és emberibbé varázsolhatták kis faviskójukat. Azonban a port-lligati házikóban télen nem volt könnyű az élet, Gala beteg tüdeje pedig nagyon nehezen viselte a hideget, így elhatározták, hogy néhány hideg hónapot az évből Párizsban töltenek. Gala ezt jól kitervelte, hiszen látta, hogy fatális tévedés lenne a festő teljes izoláltsága, a párizsi mecénások lelkesedésével pedig további ismeretségeket szerezhetnek. És ezt bizony nagyon jól látta, Párizsban Noailles-ék révén a felsőbb körökben tárt karokkal fogadták őket, de már a galériákban is vásárolták Dalí festményeit, így elindulhattak egy könnyebb élet felé.

Ennél a pontnál be is fejezném beszámolómat Dalíékról, hiszen innen ismerjük a sikertörténetet, és visszakanyarodnék arra a kérdésemre, hogy Gala vajon miért is ezt a feminin, gyenge

idegzetű, kezdő festőt választotta. Ha kapzsi, szex- és hatalommániás, nem ő lett volna a legjobb választás... Akkor vajon miért? Úgy gondolom, Gala számára Dali volt a legjobb választás, hiszen létszükséglete volt, hogy csodálják, a festő pedig a lába előtt hevert, s ettől fontosabbnak, értékesebbnek érezhette magát. Emellett vezetnie, védelmeznie kellett valakit, aki nála elesettebb, gyengébb, ez adott életének értelmet. És Cadaques-ben ott volt egy férfi, aki kisgyerekként viselkedett, akit szárnyai alá vehetett, és akinek erős kéz vezetésére volt szüksége.

Gala, alias Helena Diakonova igazán nem szorul, szorult a védelmemre, nem is azért született meg ez az írás, csak azokra a kérdésekre próbáltam meg válaszolni, amelyek bennem felmerültek vele kapcsolatban, és most mindenre rábízom, hogy eldöntse, tényleg kapzsi, hatalommániás nő volt-e.

Irodalomjegyzék

1. Genzmer, Herbert: *Salvador és Gala Dalí*. (Híres párok.) Glória Kiadó, Budapest, 2000.
2. Salber, Linde: *Salvador Dali*. Rowohlt Verlag, Reinbek bei Hamburg, 2004.
3. Bona, Dominique: *Gala*. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2007.
4. Salber, Linde: *Geniale Geschwister – Elisabeth und Friedrich Nietzsche, Gertrude und Leo Stein, Ana Maria und Salvador Dali, Erika und Klaus Mann*. Piper Verlag, München–Zürich, 2008.
5. Fischer, Lothar: *Max Ernst*. Rowohlt Verlag, Reinbek bei Hamburg, 2009.

WÉBER KRISZTINA

Egy ókori „leiterjakab”

Régóta foglalkozom betűvetéssel, mert úgy szakmám, mint szenvedélyem nap mint nap talál elém megörökítésre méltó eseteket. És valamikor könyveket is nyomtattam. Az orvos az ember életének a halállal kapcsolatos konfliktusait tűzheti tollhegyre. A szenvedélyes vadász pedig a vad vérével írt történetekkel jegyezheti be nevét a vadúzóknak lajstromába. Mivel Tacitus és Plinius, a két klasszikus szerző az erdőbe, mint írják, jegyzetömbbel jártak va-

dászni, én magam is megjegyzem és megírom azokat az eseteket, amik különösek, tanulságosak a vérontáson kívül. Első könyvemben még ifjú és lelkes vadászként sokat foglalkoztatott a természet logikája, a szerencsés vadászat irracionálisága. És ez sok nehezen megválaszolható kérdésemet szegezte neki saját lelkemnek. Kitaláltam hát a belső dialógust, esendő lelkem és szellemi alteregóm között. Ehhez megfelelő személyt is találtam, a csodálatos görög klasszikus

kor nagy istenében, Pánban. Ő az a képzelet teremtetten, de hatásában nagyon is reális figura, akire kényes kérdéseimet rá mertem bízni. A még kényesebb válaszokért pedig felel az a tudomány, amely immár fél évszázada soha nem hagyta cserben mentalitásomat. Ez igaz, bár gyakran meg-hökkenek elméletein.

Pánnal csakugyan jól jártam, hiszen minden igazán emberi és sok művészi kérdésben megtárgyalhattam vele nézeteimet. De nem csak ez történt. Amikor *Az időről és az erdőről* című kötetemben az erdők lelkeről bölcsekedtem, kényes éjszakai kényszerpihenőmön hirtelen arra gondoltam, itt most jó helyen gondolkodom egy tanácsadóról, a hallatlan erdei csend előhívhatja lelkem jobbik felét, csak jó nevet kell neki találnom. Hopp, mi lenne,

ha Pánra esne a választásom? Az életerő fő istene, a vidámság bajnoka, a mulatságok karvezetője, a nyájak védője, a zeneszerszám kitalálója, ennél alkalmasabb istenem még nem volt.

Aztán kötetről kötetre szaporodtak a Pánnal folytatott dialógusok, és már bennem alakot is öltött a kecskeszarvú, patás lábú, nagy falloszú, görög szakállú, szőrös, ősi kecskeábrázatú alak. Megszületett Pán, akiről, mint emlékeztem, Revitzky azt írta, meghalt a nagy Pán, a nagy Pán halott. Nosza, elkértem feleségemtől Revitzky kötetét, és áttanulmányoztam a költeményt. Valami nem tetszett, valami kétszínűséget véltem felfedezni a szövegben. Közben félig készen volt egy újabb Pán-dialógusom, aminek apropója a szarvasbögés volt, és kirándulásunk feleségemmel az esti erdőbe, bögést hallgatni. Úgy a bögés, mint kerete annyira szép volt, hogy napokig beszélgettünk róla. Páni tartalma pedig írásra készített.

Egyik keddi napon, most utánaszámolva java bögés közben, ott őgyelegttem a zsibogós piacon, báméskodva és kedves vadászjelenetes óntányérokra vadászva. Egy hamis szemű eladó pultjánál földbe gyökerezett a lábam. Csodás, szarvas portrés óntányér kacsintott rám egy vadásztávcső mellől. Csak a tányér érdekelt. Amikor kézbe véve nézegetni kezdtem, egy fura figura tűnt elő mögüle. A tányért majd

leejtettem, mert kis bronzalak volt, fején szarvak ágaskodtak, arca helyén kecskepofa, állán kerek görög szakáll, lába közül hatalmas fallosz meredt elő, teste szőrös. Egy mixantróp Pán-szobrocska volt. Mit tegyek, nem tudtam megnyitni kérhet érte az eladó, szégyenben maradni nem akartam, elmegyek pénzért, és visszajövök érte, gondoltam. Mire megfordultam, a piacnak vége volt, eltűntek az eladók. De a Pán-szobrocska nem hagyott nyugodni. Vele aludtam el, vele ébredtem, lelkembe beégett a képe.

Bánatomat látva, feleségem vigasztalt, a következő kedden majd kimész, és megveszed, ha annyira tetszett. Annyira tetszett, hogy belebújtam Pán irodalmába. Egy álló hétig csak vele foglalkoztam. Kiderítettem családfáját, amit kü-

lönböző mitológiai szakkönyvek eltérően írtak le. Azt is, hogy ősrégi kecskeisten volt, aki a nyájak szaporodását segítette, ezért akkor még kecskearccal ábrázolták. Úgy Homérosz koráig. Azt is elmondták az okos szerzők, hogy a nyájak istenei nagy becsben voltak, annyira, hogy bizony több állattenyésztő nép, hogy nagyobb hatású istenük legyen, rájött, össze lehet ezeket olvasztani egy istenbe. Ezért Pán a görög, Tamúz az egyiptomi, Dumuzi a sumér-akkád nyájisten, tulajdonképpen azonos lett, dacára nevüknek. A Földközi-tenger keleti medencéje körüli birodalmakban abban az időben sok isten esett áldozatául a szinkretista papi törekvéseknek. Összevonat még távolibb alakokat is egy személybe, ebben a görög-római mitológia járt elől. Mert ki gondolná, rásütötték a szemita eredetű gyönyörű Adóniszra, hogy ő is nyájisten görög felmenőkkel.

Míg búvárkodtam, újra meg újra elővettem Revitzkyt, és mit találtam? A vers elemzésekor fennakadtam Thamosz hajós nevén, aki az égi szótatot hallja, hogy a Palodész magaslatához hajózva, kiáltta ki a nagy végtelenbe, hogy meghalt a nagy Pán, a nagy Pán halott. Erre a földi vígságnak vége szakad, szenvedés lesz az élet, elpusztulnak a vidám istenek, erdőbe búsulni járnak az emberek. Ezeket a rémképeket azonban elrejtí a költő a strófák sok szép szö-

vege közé, úgy, mintha a vers kicsengése olyan lenne, hogy a szomorú megfeszített eljövételének örülni kellene. Mert mit jelenthetnek ezek a kiemelt sorok?

A természetből elszállt a lélek,
Ezután a földön isten nem mulat.
Nem lesznek többé gondtalan kedélyek,
Jön a szívet fásító öntudat.
Egyhangúság, elmélkedés unalma...
Ó Thamusz ezt jelenti jóslatod!

Ti embersorsot intéző hatalmak,
Ó, küldjétek fényjelet e vak homályba,
Hogy mit jelent a természet siráma.

A szenvedők bírják ezután a földet
Édes gyönyör lesz hullatni könnyet.
Az erdő hallgatag, szelíd magánya
A búsulóknak lesz vigasztalása.

És ím, kelet felől, ahol pirosra
Leget, párát a hajnal fénye fest
Az égálgán, a földdel összefolyva
Feltűnik a kereszt.

Ez a Revitzky féle, ambivalens érzelmeket nyújtó szöveg mintha sajnálná a Pán halálával bekövetkező szomorú természetet. De azért engedményt is tesz Rómának. A Perdita-ciklus írójától nem meglepő ez a kétarcúság. Azonban ezen kívül van az általa felhasznált mítoszban egy tévedés is. A görög szöveg így szól. Thamusz pan-megasz tethnéke, fordítása helyesen: a mindenkinél nagyobb Thamusz halott. Csúpan Thamosz nevét cserélték el Thamusszal, akinek neve egy egyiptomi panaszdalban szerepel. Thomas Mann *József és testvérei* regényében Thamúz, Thamuzi formájában használja, célozva a kútba vetett Józsefre, aki a kútból kikerülve egyiptomi elöljáróként támad fel. Mert a vegetációistenek feltámadnak. Gyakorlatilag Thamusz jelzőjének első tagjából, a mindenkinél nagyobb panból Pán istent, Thamusz istenből pedig Thamosz hajóst faragtak. Ő a sumérakkád Dumuzi, aki vegetációs istenként volt ismert, és az istenek szinkretista összevonásának esett áldozatul, lett belőle Thamusz, Thamuz, majd Thamosz, a görög hajós neve. Akinek tévesen adják a szájába a híradást, hogy a nagy Pán halott. Szerencsére Pán vidáman túlélte a halálának névcseréből származó hírét.

Itt be is fejezhetném ezt a Plutarkhosztól is helytelenül lejegyzett történetet, az ókor vidám

leiterjakabját, de nincs vége! A várt keddi zsi-bogós piacot felkerestem, szememmel kutatva a rengeteg eladásra szánt kacatot. És mit ad Pán! Megtaláltam azt a standot, amelyiken egy héttel azelőtt ráleltem a tüneményes Pán-szoborcára, mellette emlékeztetőül ott fénylett a szarvas portrés ón tál. Nehezen jutottam hozzá, hogy kézbe véve még egyszer átnézzem, mert több fiatalasszony nevetve mutogatta egymásnak a kis Pán hatalmas falloszát. Aztán felvettem, hogy már vissza se tegyem helyére. Tizenöt centi magasra saccoltam. Erősen oxidált bronzfigura, kerek talpazaton áll, lábai állati lábak, lábfej nélkül. Combjai közül kissé hajlott, hatalmas fallosz mered elő. Két karját hagyományos üdvözlő pózba emeli. Fején az arca helyén kecskepofa, állán a hagyományos görögös, dús, kerek szakáll látható. Fején két nagy, egyenes szarv mered fel. Le sem tettem, előhalsztam a pénztárcámat, kifizettem az árát, és máris rohantam haza a kincsemmel. Kultúrtörténeteket, művészeti szakkönyveket szedtem elő, keresve hasonló ábrázolásokat. Kétséget kizáróan Pánt vettem, mégpedig ritkaságot. Ugyanis a görögök a Pán-kultusz kezdetén, mivel Pán a kecskenyájak istene volt, kecskepofával ábrázolták. Ez tartott Kr. e. 500-ig. Utána kapott emberi ábrázatot. Tehát, ha nem tévedek, több mint kétezer éves kis Pánt nézegetek könyvtáram polcán. Nézegetem, és érzem, Pán nem halt meg. Nem halhat meg az élet, a nemzés, az emberbarát isten, mert léte olyan mélyen, szimbolikája annyira természetesen beleilleszkedik szellemi világképünkbe, hogy még Baudelaire is a hatása alá került. Ezért befejezésül had idézzem, a *Romlás virágai* kötetéből a *Kapcsolatok* című mélységesen mély költeménye sorait:

Templom a természet: élő oszlopai
költőként szavakat mormolnak összesúgva;
Jelképek erdején át visz az ember útja,
S a vendéget szemük barátként figyeli.

Ahogy a távoli visszhangok egyberingnak
valami titkos és mély egység tengerén,
mely, mint az éjszaka, oly nagy, és mint a fény,
egymásba csendül a szín és a hang s az illat.

DR. SÁRY GYULA
belgyógyász, Tapolca

■ ...az „Age and Ageing”-ben 2008-ban megjelent közlemény a XVI. században élt 262 festő és 144 szobrász élettartamát hasonlította össze. Átlagosan a szobrászok 67,4 évet, a festők 63,6 évet éltek. A 40 év előtti halálozás a festők között, a nyolcvan éven túli élet a szobrászok körében volt gyakoribb. Az USA-ban élő szerzők a fizikai aktivitás különbségével magyarázzák a szobrászok hosszabb életét.

■ ...Vilniusban 1579-ben alakult meg az egyetem, mégpedig Báthori István (1533–1586) – aki élete utolsó 15 évében lengyel király volt – intézkedése emelte az addigi kollégiumot Academia et Universitas Vilmensis rangra. Az akkori szokásoktól teljesen elütően eleinte nem volt (csak később lett) orvosi kar, mert először csak teológiát, filozófiát és jogot tanítottak.

■ ...az elmúlt évben világszerte ünnepelték Liszt Ferenc születésének 200. évfordulóját. Ennek kapcsán ismét kihangsúlyozódott a kérdés: magyar volt-e Liszt Ferenc? E helyütt csak tényként közöljük: Liszt soha nem volt osztrák állampolgár, egész életében a magyar útlevelét használta. Egyébként nyilvánosság előtt először 9 éves korában, Sopronban zongorázott. Majd amikor 11 és fél évesen első pesti koncertjére került sor, apja, Liszt Ádám ezt közölte a plakátokon: „Magyar vagyok, és nem ismerek nagyobb boldogságot, mint azt, hogy neveltetésem és taníttatásom első gyümölcsseit Franciaországba és Angliába utaztatásom előtt ragaszkodásom és hálám jeléül drága hazámnak bemutathassam.”

■ ...1884-ben Temesváron, Európában elsőként villamosították egy város teljes közvilágítását, közcélú áramfejlesztő telep létesítésével. Temesvár így megelőzte Londont (1885), Párizst (1888) és Bécsét (1890). A kivitelezés a Ganz cég nevéhez fűződik, mely 1881-ben, a trónörökös pár látogatásakor először alkalmazott díszvilágítást Budapest főútvonalain.

■ ...Hillary Clinton, az USA külügyminisztere 2011 őszén kért utólagosan bocsánatot Guatemalától. 1946-tól két éven át amerikai orvosok és helybéli kollégáik több mint 700 fegyencet és pszichiátriai beteget próbáltak megfertőzni *Treponema pallidum*-mal, hogy a közép-amerikai országban tanulmányozhassák a szifilisz gyógyíthatóságát. (forrás: hvg)

■ ...Jobbkezesesség – balkezesesség. Érdekesség. Ma már kevesen ismerik a nevét, de az ausztrál Ken Rosewallt minden idők 7. legeredményesebb férfi teniszezőjeként tartják számon (a magától értetődően részben szubjektív rangsorolásban). Karrierje 1949 és 1980 között ívelt, jobbára felfelé. Nyolc Grand Slam tornagyőzelmet aratott. Született balkezes létére édesapja rávette, hogy jobb kézben tartsa a teniszütőt, és így játszott mindvégig. A fentiekkel ellentétben a ma mindenki által ismert Rafael Nadal (még csak 26 éves lesz június 3-án) jobbkezes volt, de egyik nagybácsikája rávette, hogy bal kézzel teniszezzen. – Jó tanácsok voltak.

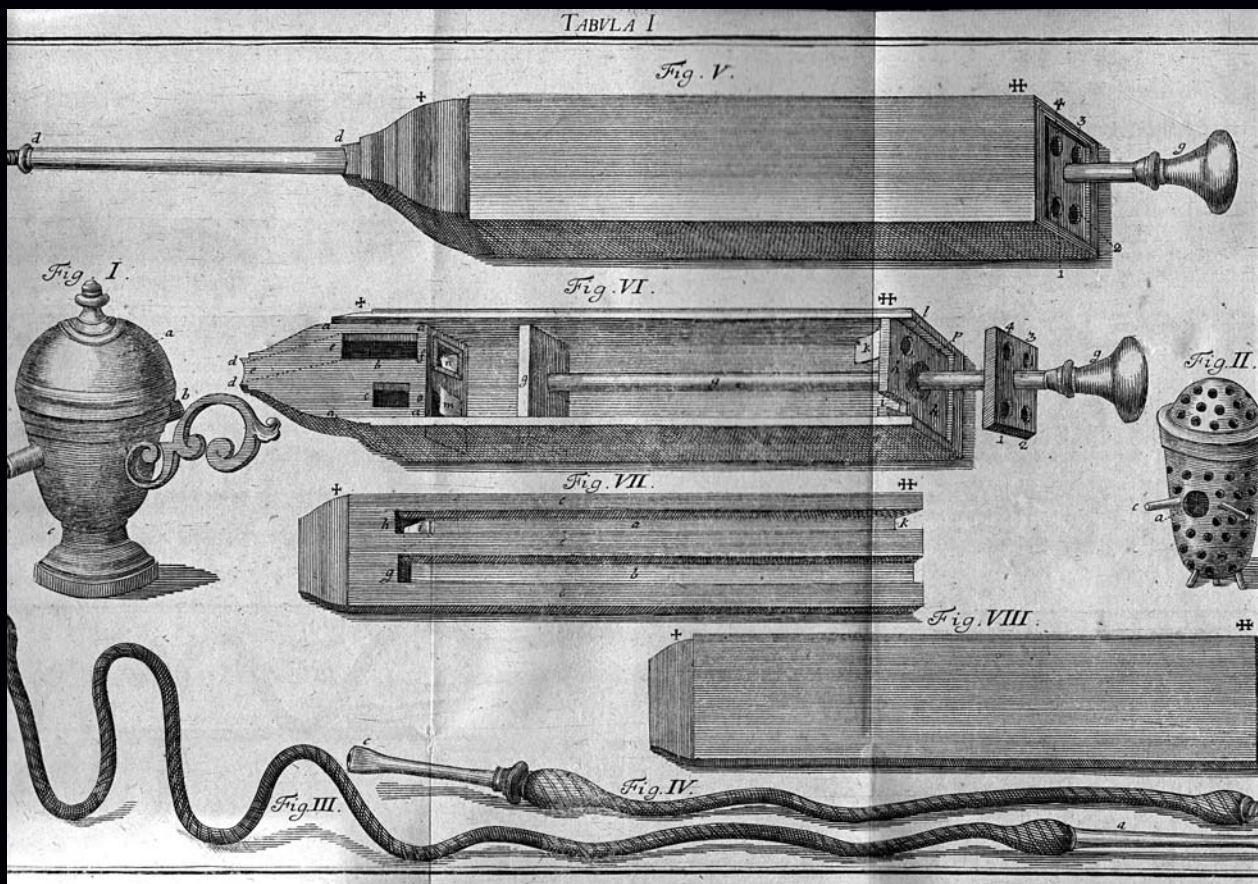
■ ...Krakkóban 2010 májusában Kortárs Művészeti Múzeum nyílt. Érdekessége, hogy a Bauhaus-gyárat idéző, látszóbeton homlokzatú épület (a filmben is megörökített) egykori Oscar Schindler-gyár helyén épült, félreeső ipari területen, az egykori gyár több elemét is magába olvasztva.

■ ...Dr. Kovács Attila belgyógyász, reumatológus, osztályvezető főorvos Szolnokon. Eddig a televíziós kvízzjátékokban ő érte el a legnagyobb sikert hazánkban. Elmúlt év novemberében láthattuk a *Maradj talpon* című vetélkedőben, amely a 38. szereplése volt. Ezek közül 36 alkalommal nyertesén távozott. Még egy profi ökölvívó is megirigyelheti ezt a statisztikát!

■ ...minden jég megtörik egyszer? Nyilvánvaló, hogy 148 évvel ezelőtt, amikor megalakult a világ első football-szövetsége, az Angol Labdarúgó Szövetség, senki nem gondolt volna arra, hogy egyszer egy nő lehet a szervezet vezetője. És most ez is megtörtént: egy Heather Rabbatts nevű hölgy vezeti a jobbára férfiakból álló szervezetet.

■ ...egy argentin újságíró, Nelson Castro, aki egyben neurológus is (!) könyvet írt az eddigi argentin elnökök betegségeiről. A téma épp aktuális, mert széles körben közzétették, hogy Cristina Fernández de Kirchner elnöknőn, aki tavaly lépett férje örökébe, január 4-én pajzsmirigyrák miatt műtétet hajtottak végre.

G. B.

Dohánykistély beadására szolgáló berendezés

A dohánykistélyt eredetileg az amerikai indiánok használták gyógyításra és különféle rituális célokra egyaránt. Európában a XVIII. században terjedt el az alkalmazása. Schaeffer 16 olyan eset leírását közli, amelyekben a dohányfüst végbélen át való befűvése eredménnyel járt. Az esetek nagy részében gyomorpanaszokon, epeműködési és emésztési, ürítési problémákon próbáltak ekképpen segíteni, ám a dohányfüstkistélyt a félholtak újjáélesztésében is sikerrel alkalmazták a XIX. század első feléig.

Johann Gottlieb Schaeffer (Regensburg, 1720 – Regensburg, 1795) kezdetben gyógyszerészként működött, majd 1745-ben orvosi doktorátust szerzett Altdorfban. Regensburgban praktizált, s ő lett a helyi katolikus kórház igazgatója is. Elsőként vezette be a városban a himlőoltást. A regensburgi püspök és Thurn-Taxis herceg háziorvosa is volt, több nyomtatott munkája ismert.

Forrás: Schaeffer, Johann Gottlieb: *Der Nutzen und Gebrauch des Tabakrauchklysters*. Montag, Regensburg, 1766.

DR. MAGYAR LÁSZLÓ ANDRÁS